

Historisk udredning om de 22 grønlandske børn, der blev sendt til Danmark i 1951

Afgivet den 15. november 2020

Einar Lund Jensen
Sniff Andersen Nexø
Daniel Thorleifsen

Indhold

1 Indledning	1
1.1 Baggrunden for udredningen.....	1
1.2 Undersøgelsens opbygning og grundlag	3
Anvendt materiale.....	3
Forholdet mellem samtidige skriftlige kilder og senere erindringer.....	5
Terminologi og navne.....	5
1.3 Overblik: Kort over børnenes hjemsted og tidslinje	6
2 Forsøgets historiske kontekst	8
2.1 Grønland omkring 1950.....	8
Den koloniale ramme.....	8
Krav om samfundsmæssige forandringer i Grønland.....	9
Skole- og uddannelsespolitikken	10
2.2 Sociale forhold i en overgangstid	12
2.3 Den danske børneforsorg omkring 1950.....	14
2.4 Red Barnet og Dansk Røde Kors vender blikket mod Grønland	16
Sammenfatning	18
3 Forsøget tager form – Beslutningsprocessen	20
3.1 De første ideer og forslag.....	20
3.2 Forhandlinger med Red Barnet og Dansk Røde Kors.....	21
3.3 Forhandlinger i landsrådene.....	24
3.4 Den endelige aftale mellem Grønlandsdepartementet og Red Barnet.....	26
Sammenfatning	27
4 Udvælgelsen af børnene og organiseringen af deres rejse.....	29
4.1 Børnene udvælges	29
4.2 Organisering af nedreisen til Danmark	34
Sammenfatning	36
5 Børnenes ophold i Danmark	38
5.1 Ankomsten til Danmark.....	38
5.2 Ophold på Fedgården og hos plejefamilier	39
5.3 Børnene intelligenstestes	43
Sammenfatning	45
6 Adoptionerne.....	46
6.1 Pleje og adoption af børn i Grønland før 1950	46
6.2 Adoptionsspørgsmål diskuteres	47

6.3 Adoptionssagerne.....	49
Sammenfatning	52
7 Opvæksten på børnehjemmet i Godthåb.....	54
7.1 De første måneder på børnehjemmet	54
7.2 Børnenes kontakt med deres familie og plejefamilie	56
7.3 Børnene og det omgivende samfund.....	59
7.4 Børnenes sundhed og udvikling.....	60
7.5 Børnenes skolegang	62
7.6 Børnene flytter fra børnehjemmet	64
Sammenfatning	66
8 Forsøgets konsekvenser for børnenes livsløb	68
8.1 Børnenes uddannelse og rolle i moderniseringen	69
8.2 Børnenes sociale og familiære forhold	70
Sammenfatning	71
9 Forsøgets betydning for børnene.....	73
9.1 Det tabte sprog.....	73
9.2 Brudte familieband	74
9.3 Mellem grønlandsk og dansk	78
Sammenfatning	81
Konklusion.....	83
Den historiske kontekst.....	83
Afgørende beslutninger – og afgørende sporskifter.....	83
Børnenes opvækst i Danmark og Grønland.....	84
Forsøgets konsekvenser for børnene.....	86
Et forsøg uden protokol og konklusion.....	87
Kilder og litteratur.....	89
Utrykte kilder.....	89
Litteratur og trykte kilder.....	90
Aviser mv.....	93
Film og dokumentar.....	93
Interviews.....	93

1 Indledning

1.1 Baggrunden for udredningen

I 1998 udkom Tine Brylds bog *I den bedste mening* om 22 grønlandske børn, der i 1951 blev sendt til Danmark. Hovedparten af børnene vendte efter knap halvandet år tilbage til Grønland og blev anbragt på det ny-opførte børnehjem i Godthåb, mens seks af børnene blev i Danmark og blev adopteret af danske familier. Bogen beretter om børnenes oplevelser, og hvordan deres liv senere formede sig.

Brylds bog skabte opmærksomhed om en begivenhed fra den dansk-grønlandske historie, der var så godt som ukendt i offentligheden, og som blev kontroversiel. Det gav i de følgende år anledning til diskussioner på politisk niveau af sagens indhold og konsekvenser og skabte megen omtale specielt i de danske og grønlandske medier, men sagen blev også genstand for interesse i internationale medier.

Kort tid efter bogens udgivelse stillede folketingsmedlem Ellen Kristensen fra Atassut følgende §20-spørgsmål til statsminister Poul Nyrup Rasmussen (S):

"Vil statsministeren redegøre for, hvad regeringen kan gøre for at kompensere for den svie og smerte, som eksperimentet med grønlandske børns ophold hos danske familier fra 1951 har påført disse mennesker før, under og efter opholdet i Danmark?"

Statsministeren anerkendte, at der i tidens løb havde været beslutninger, hvis følger var modsat det, man ønskede sig for det grønlandske samfund, og de 22 børns historie var et eksempel på dette, men han mente, at der med bogen var sat et værdigt punktum. Også for den danske regering var det *"et historisk og afsluttet kapitel"*, og regeringen så derfor ikke noget grundlag for at foretage sig yderligere i sagen.¹

I 2009 spurgte folketingsmedlem Juliane Henningsen (IA) statsminister Lars Løkke Rasmussen (V), hvorvidt han på vegne af den danske stat ville give børnene og deres familier en officiel undskyldning og en kompensation, fordi de i sin tid som en del af daniseringspolitikken var blevet fjernet fra deres familier. Statsministeren anerkendte, at børnenes ophold i Danmark i starten af 1950'erne var en ulykkelig del af den fælles dansk-grønlandske historie, men at begivenheden måtte forstås ud fra datidens tankegang, og at intentionerne blandt de involverede parter havde været gode. Historien stod ikke til at ændre, og man måtte glæde sig over, at tiden nu var en anden. Der kunne således ikke blive tale om undskyldning og kompensation.²

Kort tid efter blev endnu et spørgsmål fremsat i Folketinget af Doris Jakobsen (Siumut), denne gang i lyset af igangsættelsen af en undersøgelse af statens rolle i forbindelse med anbringelse af danske børn på børnehjem i 1950'erne og 1960'erne. Medlemmet bad statsminister Lars Løkke Rasmussen (V) redegøre for, hvilke *"politiske og etniske begrundelser"* der var for, at regeringen ikke ville iværksætte en undersøgelse af de forhold, der lå bag myndighedernes beslutninger omkring de 22 grønlandske børn i 1951. Statsministeren henviste til socialminister Karen Ellemann (V), der på sin side afviste, at der var tale om politiske og etniske begrundelser, og med henvisning til statsministerens svar på den tidligere forespørgsel gav udtryk for, at sagen med de 22 børn var en ulykkelig begivenhed, men også skulle ses som en sag, der hørte til *"et afsluttet kapitel i vores fælles historie"*.³

I 2010 stillede folketingsmedlem Lars Emil Johansen (Siumut) endnu et § 20-spørgsmål til statsminister Lars Løkke Rasmussen (V), denne gang om statsministeren overvejede at ændre sin

¹ Folketingstidende 1997-98 (2. samling), Forhandlingerne, s. 3127, S1133: Om eksperimentet med grønlandske børns ophold hos danske familier fra 1951.

² Folketingstidende 2008-09, S2770: Om bortadoption af grønlandske børn.

³ Folketingstidende 2009-10, S96 og S167: Om tvangsflytning af grønlandske børn i 1951.

holdning med hensyn til at give en undskyldning til de grønlandske børn, der i 1951 var sendt til Danmark. Begrundelsen for spørgsmålet var, at den canadiske statsminister i mellemtiden på den canadiske regerings vegne havde givet en undskyldning til de oprindelige folk i Canada for den assimilationspolitik, der var blevet ført, og at denne undskyldning af repræsentanter for Inuit i Canada blev set som værende af afgørende betydning for alle canadiere og som et vigtigt led i en forsoningsproces. Lars Emil Johansen mente derfor, at statsministeren i lyset af den internationale udvikling burde *"ændre den forældede danske afvisning af en officiel undskyldning for fortidens fejl på dette område"*. Statsministeren havde imidlertid ikke ændret holdning og henviste i sit svar blot til sin tidligere besvarelse af spørgsmålet fra det foregående år.⁴

I 2010 præsenteredes spillefilmen *Eksperimentet*, der bygger på Tine Brylids bog om de 22 børn. Filmen omhandler de tilbagevendte børns tilværelse på det nyopførte børnehjem i Godthåb, hvor de beskrives som ulykkelige og splittede mellem den grønlandske og den danske kultur.⁵

I 2010 undskyldte Red Barnet for organisationens rolle i forløbet. Red Barnets daværende generalsekretær Mimi Jakobsen fremsatte sin undskyldning i en dansk radioavis. Organisationen udsendte efterfølgende en pressemeddelelse, hvor man refererede til en igangværende intern undersøgelse, og hvor Mimi Jakobsen udtalte, at *"uanset hvad, så vil jeg gerne på min organisations vegne sige uforbeholdent undskyld til de grønlandske mænd og kvinder, der på så barsk og ulykkelig vis blev tvangsflyttet som børn"*.⁶ Senere fandt Red Barnet, at den udsendte undskyldning var for indirekte og upersonlig, og besluttede i 2015 at give en officiel undskyldning ansigt til ansigt med nogle af de berørte personer. I den anledning udtalte Red Barnet, at *"Børnene burde aldrig have været taget væk fra deres familier, og Red Barnet beklager at have deltaget i arrangementet"*.⁷

I årene derefter udgav to af de berørte personer selvbiografier, hvori de beskrev deres oplevelser og følelser omkring opholdet i Danmark og på børnehjemmet i Godthåb og de konsekvenser, det havde fået for deres liv. I 2011 udkom Helene Thiesens bog *For flid og god opførsel – vidnesbyrd fra et eksperiment* og året efter *Et godt liv – trods alt! Tvangsflyttet fra Grønland til Danmark* af Carla Lucia Knakkegaard. Førstnævnte var i 1952 vendt tilbage til Grønland og sammen med hovedparten af de øvrige børn placeret på børnehjemmet i Godthåb, mens den anden blev adopteret af sin danske plejemor og således fortsatte med at bo i Danmark.

I 2014 nedsatte Naalakkersuisut Grønlands Forsoningskommission, der ud fra en bred synsvinkel og i dialog med befolkningen skulle definere emner og problemstillinger, der har rod i kolonitiden, og hvor der er et behov for at finde metoder til at ændre dem. I 2015, i forbindelse med Red Barnets officielle undskyldning, udtalte medlemmer af kommissionen, at myndighederne burde iværksætte en grundig undersøgelse for at få en forståelse af, hvorfor man sendte børnene til Danmark. I 2017 kom kommissionen i sin endelige betænkning blandt andet ind på efterveer af kolonitiden, der stadig præger et flertal af befolkningen. Et af afsnittene har overskriften *"Eksperimenter med børn"*, og blandt eksemplerne nævnes de 22 børn, der i 1951 blev sendt på et års ophold i Danmark og ikke kom tilbage til deres familier.⁸

I 2019 blev sagen igen behandlet i Folketinget, denne gang som et egentligt beslutningsforslag fremsat af Aaja Chemnitz Larsen (IA). I bemærkningerne til forslaget henviste forslagsstilleren bl.a. til Red Barnets officielle undskyldning i 2015 til de berørte personer og til Canada og Australiens undskyldninger i 2008 til de oprindelige folk, der i de to lande var blevet tvangsfjernet fra deres familier og sendt på institutioner og kostskoler eller anbragt i pleje. På baggrund af disse eksempler, som efter forslagsstillerens mening på flere punkter kunne sammenlignes med situationen for de 22

⁴ Folketingstidende 2009-10, S2505: Om assimilationspolitik.

⁵ *Eksperimentet* 2010.

⁶ Red Barnet pressemeddelelse 4. september 2010.

⁷ Ritzau 22. oktober 2015; Sørensen 2015.

⁸ Betænkning 2017, s. 38; Hansen og Dam; Heinrich 2014.

grønlandske børn i 1951, ønskede forslagsstilleren, at Folketinget skulle pålægge regeringen ”at give en officiel undskyldning på vegne af staten til de personer, der i 1951 blev fjernet fra deres familier i Grønland og sendt til Danmark som led i et socialt eksperiment”.

Beslutningsforslaget blev behandlet i Folketinget 26. april 2019, og her redegjorde daværende børne- og socialminister Mai Mercado (K) for regeringens holdning. Eksperimentet blev sat i værk ud fra gode intentioner og i en tid, hvor synet på børn og børns rettigheder var helt anderledes end det, vi har i dag, men historien står ikke til at ændre. Spørgsmålet om undskyldning var principielt, og regeringen mente ikke – i lighed med tidligere regeringer – at man kunne dømme fortidens handlinger ud fra nutidens værdier. Regeringen kunne derfor ikke støtte beslutningsforslaget, og da der ikke fra anden side var et flertal for forslaget, blev det afvist.⁹

I mellemtiden havde statsminister Lars Løkke Rasmussen (V) og formand for Naalakkersuisut Kim Kielsen (Siumut) i forbindelse med et rigsmøde indgået en aftale om at iværksætte en historisk udredning om de 22 børn, der blev sendt til Danmark i 1951, med henblik på at beskrive og give indsigt i ”den historiske kontekst og nuancerne i datidens udfordringer, dilemmaer og beslutninger”. Opgaven med at udarbejde et kommissorium blev uddelegeret til socialminister Mai Mercado (K) og naalakkersuisoq for sociale anliggender Martha Abelsen (Siumut).¹⁰

Kommissoriet ønsker som den ene del af opgaven en redegørelse for den historiske kontekst, der lå til grund for initiativet, samt de overvejelser, beslutninger og handlinger fra myndigheder, institutioner og organisationer, der fandt sted i tilknytning hertil. I den anden del af opgaven ønskes en afdækning af børnenes ophold og livsforhold under opholdet i Danmark og efterfølgende i Grønland, samt de oplevelser og konsekvenser, det fik for de berørte børn.

Det fulde kommissorium kan læses på dansk [her](#) og på grønlandsk [her](#).

1.2 Undersøgelsens opbygning og grundlag

Rapportens opbygning følger i det store og hele kommissoriet for den opgave, udredningsgruppen er blevet stillet. Oversigt over alt anvendt materiale findes bagerst i rapporten, og fodnoterne henviser i kort form til denne oversigt.

Anvendt materiale

Undersøgelsen har skullet dække en række meget forskelligartede aspekter af historien om de 22 nedsendte børn. Grundlaget for undersøgelsen består derfor af et bredt sammensat og til tider noget uhomogent materiale. Nedenfor følger en kort præsentation af de anvendte kildegrupper, hvortil der er anvendt samt eventuelle udfordringer i arbejdet med dem. Forholdet mellem samtidige kilder og efterfølgende erindringer behandles i et selvstændigt afsnit derefter.

Publiceret materiale

Det trykte materiale er mangeartet. Relevant forskningslitteratur og trykte kilder som fx lovtekster, betænkninger samt materiale fra landsrådene og folkettinget/rigsdagen har dannet det primære grundlag for kapitel 2, der behandler den historiske kontekst for forsøget med børnene, og kapitel 3, der behandler beslutningsprocessen. Udvalgte avisartikler er inddraget især i kapitel 5 om børnenes ophold i Danmark, hvortil kilderne ellers er sparsomme. Endelig trækker særligt kapitlerne 8 og 9 i vidt omfang på erindringsbaserede udgivelser fra eller om børnene, herunder en dokumentarudsendelse. Vores anvendelse af dette materiale vil blive diskuteret nedenfor.

⁹ Folketingstidende 2018-19 (1. samling): B93: Forslag til folketingsbeslutning om at give en officiel undskyldning til de 22 grønlandske børn, der var en del af eksperimentet i 1951.

¹⁰ Naalakkersuisut, 27. februar 2019.

Arkivmateriale

Relevant materiale er blevet indhentet i to arkiver i Grønland, nemlig Nunatta Allagaateqarfia/Grønlands Nationalarkiv og Rigsombudsmandens arkiv. Materialet er centralt til belysning af udvælgelsen af børnene og planlægningen af deres rejse, der er behandlet i kapitel 4.

Fra Rigsarkivet er først og fremmest indhentet materiale fra Grønlands Styrelse, senere Grønlandsdepartementet, som er centralt for belysningen af beslutningsproces og forhandlinger om forsøget. Endvidere er herfra anvendt materiale fra relevante myndigheder involveret i de seks adoptionssager behandlet i kapitel 6.

Fra Dansk Røde Kors' arkiv i Rigsarkivet er dokumenter som fx breve og referater anvendt primært i kapitel 3 om beslutningsprocessen, mens et omfattende materiale fra børnehjemmet i Godthåb i form af dagbøger, månedsbreve, rapporter mv. udgør hovedgrundlaget for kapitel 7 om børnenes opvækst der.

Red Barnets arkiv er indgivet til Furesø Lokalhistoriske Arkiv. Herfra er bl.a. mødereferater fra Red Barnets arbejdsudvalg samt en række af organisationens fællesbreve til medlemmerne benyttet primært i kapitel 3 om beslutningsprocessen og kapitel 5 om opholdet i Danmark.

Benyttelsen af arkiverne gav nogle problemer af repræsentativ art. I Grønlandsdepartementets sag om forsøget, som nu befinder sig på Rigsarkivet, er materialet meget spredt og efterlader det indtryk, at datidens sagsbehandling og beslutningstagning i en vis udstrækning har bygget på mundtlige samtaler og aftaler, der efterfølgende ikke er skrevet ned og arkiveret. I andre arkiver er visse arkivgrupper decideret bortkommet, fx materiale fra Red Barnets centrale organisation og lokalkomiteen i Grønland fra den berørte periode, samt dele af skoledirektørens arkivalier i Rigsombudsmandens arkiv, herunder referater fra skoledirektionsmøder. Uden disse mangler kunne der muligvis visse steder været tegnet et tydeligere billede af forløb og beslutninger.

Interviews og samtaler – og anonymisering

Vi har kontaktet de seks nulevende børn fra forsøget, hvoraf fire venligt har sagt ja til at lade os interviewe dem, mens én ikke ønskede at deltage, og en anden ikke er vendt tilbage på vores henvendelser. Interviewene blev ikke gennemført efter interviewguide, men var tematisk fokuserede, idet vi særligt søgte at kaste yderligere lys over fremtrædende temaer i det allerede eksisterende interview- og erindringsmateriale vedrørende sprog, relationer til familie og omgivelser, og identitet. Interviewene blev optaget og efterfølgende fuldt transskriberet. De danner sammen med det publicerede erindringsmateriale grundlaget for kapitel 8 og 9, der behandler forsøgets konsekvenser og betyding for børnene.

Vi har bestræbt os på så vidt muligt at anonymisere børnene og deres pårørende. Da gruppen var relativt lille og allerede er identificeret i tidligere publikationer mv., kan der imidlertid være passager, hvor den eller det beskrevne ville kunne genkendes ved at sammenholde med tilgængelige oplysninger andetsteds. For at mindske muligheden for identifikation refererer vi ikke til vore fire interviews separat, men blot til fællesbetegnelsen 'personligt interview'. I kapitel 8, som bl.a. omhandler sociale problemer, angiver vi ikke, hvorfra hver enkelt oplysning er indhentet, men beskriver kun indledningsvis grundlaget for kapitlet.

Vi har ført samtaler med en række personer med særlig viden – altså ikke aktører i historien – som uden at indgå i rapporten på forskellig vis har bidraget til vores indsigt. Det drejer sig om rektor for Ilisimatusarfik/Grønlands Universitet Gitte Adler Reimer, der har forsket i grønlandske slægtskabsrelationer; daværende arkivleder ved Nunatta Allagaateqarfia/Grønlands Nationalarkiv Inge Seiding; samt tidligere borgmester og landsstyremedlem Marianne Jensen, der beskæftiger sig med grønlandske børns historie, herunder børnehjemsbørnene. I forbindelse med undersøgelsen har fire tidligere skolekammerater fra den danske skole i Godthåb udfyldt et mindre spørgeskema, som er indgået som baggrundsmateriale.

Forholdet mellem samtidige skriftlige kilder og senere erindringer

Der anvendes to typer kildemateriale i redegørelsen, nemlig dels samtidige skriftlige kilder, dels senere erindringsmateriale i form af interviews og biografiske udgivelser mv. Vi benytter disse to kategorier af kildemateriale til at besvare to forskellige typer af spørgsmål i udredningen:

Behandlingen af *det historiske forløb* angående beslutningsprocessen og børnenes opvækst, altså kapitlerne 3 til 7, bygger i alt overvejende grad på samtidige skriftlige kilder. Kapitlerne 8 og 9, der behandler forsøgets *konsekvenser og betydning for børnene*, bygger derimod på primært på erindringsmateriale fra de implicerede børn og pårørende, herunder vore interviews.

Begge kildegrupper giver anledning til kildekritiske overvejelser: Eksempelvis giver det omfangsrige arkivmateriale fra børnehjemmet i Godthåb adgang til at komme tæt på børnenes opvækstforhold; men samtidig er det et produkt af, hvad skiftende forstanderinder fandt det væsentligt at notere og rapportere. Mens vi med rimelighed kan gå ud fra, at fx det noterede i dagbøgerne er sket, er der ingen sikkerhed for, at alt, som er sket, også er noteret. Og, nok så væsentligt, kan man ikke læse børnenes oplevelser af deres opvækst ud af disse kilder.

Det kan man i erindringerne, der i andre sammenhænge er blevet anset for en svag kilde til historien, da de iagttager den på afstand og fra et subjektivt synspunkt. Erindringsmaterialet giver desuden blot sporadiske oplysninger om børnenes opvækst. Netop afstanden og børnenes personlige fortællinger er imidlertid en styrke, når det gælder de vigtige spørgsmål i kommissoriet om forsøgets efterfølgende konsekvenser og betydning *for børnene*. Dels giver de ellers ikke tilgængelige oplysninger om børnenes videre liv. Dels, og vigtigst, får børnene her en stemme til at fortælle om, hvilke forhold i deres opvækst, der står som mest betydningsfuldt for dem. Spørgsmål, vi ikke ville kunne besvare ud fra noget andet grundlag.

Det skarpe skel mellem kapitler (primært) baseret på samtidige skriftlige kilder og kapitler (primært) baseret på erindringer ville i sig selv være problematisk, hvis de to kildegrupper gav anledning til stærkt modstridende historier. Det er imidlertid ikke tilfældet. Der optræder mindre uoverensstemmelser på detaljeniveau, fx hvad angår antal besøg hos familien, årstal og specifikke begivenheder eller forhold. Men grundlæggende er der ikke noget i erindringerne, der anfægter den historie, vi kan basere på de samtidige kilder; og omvendt er der heller intet fra arkiverne, som er i egentlig modstrid med, hvad børnene senere har fortalt. De peger i samme retning, rummer de samme historier, men set fra forskellige steder. Sigtet er derfor ikke at afprøve dem mod hinanden, men at bruge dem til at belyse forskellige aspekter af historien.

Terminologi og navne

I dag ville man nok kalde den sag eller begivenhed, som denne undersøgelse omhandler, for et projekt. I datiden anvendte man imidlertid begreber som ”forsøget”, ”eksperimentet” og ”initiativet”, og vi har valgt i denne undersøgelse at holde os til et af disse begreber, nemlig ”forsøget”, bl.a. fordi man i samtiden fra flere sider netop så nedsendelsen af de 22 børn til Danmark og deres videre ophold og skolegang som et forsøg.

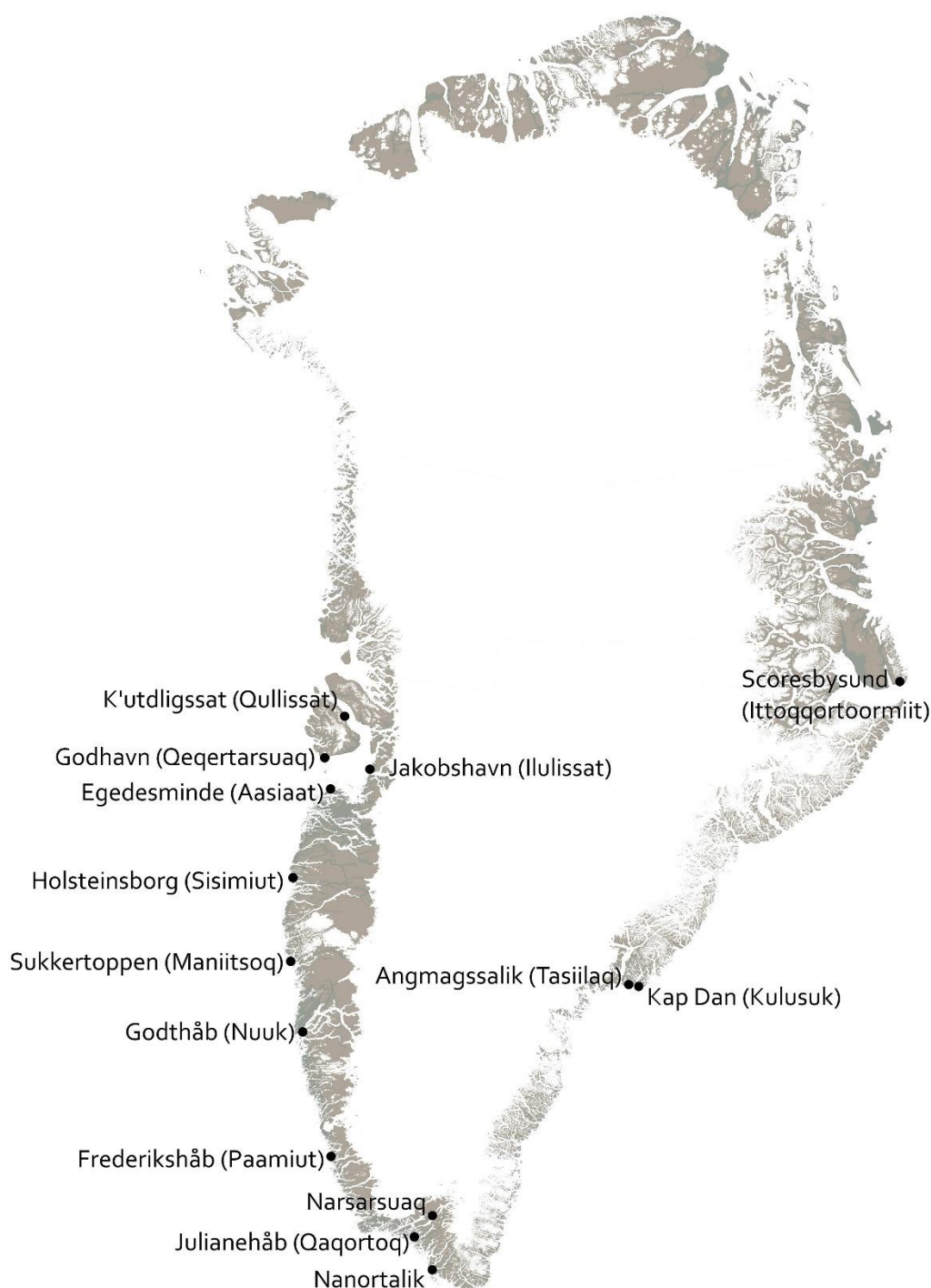
Ved beskrivelsen af forhold og begivenheder, der fandt sted den gang, blev og bliver de 22 børn naturligt nok betegnet ”børnene”. Der er imidlertid ikke nogen neutral eller alternativ betegnelse for dem, efter at de er blevet voksne. Derfor anvendes ofte betegnelsen ”børnene”, når deres forhold senere i livet behandles, eller der anvendes omskrivninger, der virker mest naturligt i sammenhængen, fx de ”implicerede” eller ”efter at de voksede op”.

Vi har i redegørelsen – også uden for citat – valgt at anvende datidens danske navne for lokaliteter i Grønland, fx Godthåb for Nuuk, Frederikshåb for Paamiut osv. De danske navne går som en del af datidens koloniale og administrative sprogbrug igen i alt samtidigt kildemateriale og afspejler således den historiske kontekst for forsøget. Desuden undgås på denne måde en stadig skift mellem nutidens og datidens navne i teksten. På kortet nedenfor ses de lokaliteter, hvorfra de

udvalgte børn kom, med både de grønlandske navne og datidens danske navne, hvor sådanne blev anvendt.

Mens de 22 børn er anonymiseret, nævnes myndighedspersoner og andre, der aktivt har medvirket i forsøget, fx politikere, embedsmænd i den danske grønlandsadministration, ledende personer i de deltagende organisationer ved navn og funktion, hvor dette har været naturligt.

1.3 Overblik: Kort over børnenes hjemsted og tidslinje

Tidslinje

Politiske og administrative forhold	Tid	'Forsøget'
Grønlandskommissionen nedsættes G-50-betænkningen anbefaler bl.a. dobbelt-sprogede skoler og private børnehjem 'Grønlandslovene' træder i kraft Grønlands Styrelse skifter navn til Grønlandsdepartementet Skoledirektionen etableres i Godthåb Danmarks nye grundlov træder i kraft. Grønlands statsretlige status ændres.	1948	
	november	
	1949	
	maj/juni	Forslag til Grønlands Styrelse om at sende børn i på et års ophold i Danmark afvises
	1950	
	februar	
	27. maj	
	1. juni	
	16. juni	Red Barnet er indforstået med at tage 20 grønlandske børn til Danmark i et år
	28. juli	Landsrådene godkender forslag om børnehjem og nedsendelse af 20 børn
	1. september	
	1. december	Grønlandsdepartementet og Red Barnet fastlægger kriterierne for udvælgelse
	1951	
	22. februar	Skoledirektøren beder præsterne udvælge børn
	5. april	Grønlandsdepartementet godkender ændringer i kriterierne
	12. maj	Skoledirektøren sender navnene på de udvalgte børn til Grønlandsdepartementet
	maj/juni	De fleste børn ankommer til Danmark og anbringes på Fedgården
	oktober	Børnene anbringes i danske plejehjem
	1952	
	28. juni	Rejsegilde på børnehjemmet
	25. september	16 af børnene afrejser fra København
	6. oktober	Børnene flytter ind på børnehjemmet i Godthåb
	1953	
	5. juni	
	1960	
	1. september	De sidste børn forlader børnehjemmet

2 Forsøgets historiske kontekst

2.1 Grønland omkring 1950

Da de 22 børn, som denne udredning omhandler, i 1951 blev sendt til Danmark, var Grønland en dansk koloni. Det skete i en periode, hvor der blev indført reformer, der skulle sætte gang i udviklingen i Grønland, bl.a. inden for skole- og uddannelsesområdet og det sociale område. Både den koloniale ramme og ideerne bag det igangsatte reformarbejde havde indflydelse på de beslutninger, der blev taget i denne sag, og på selve beslutningsprocessen.

Den koloniale ramme

Fra 1908 lå administrationen af Grønland i medfør af Loven om Styrelse af Kolonierne i Grønland i Grønlands Styrelse, der de første år var placeret under Indenrigsministeriet, men fra 1929 hørte under Statsministeriet.

I Grønland var statens øverste repræsentanter landsfogederne for henholdsvis Nordgrønland og Sydgrønland. Landet var desuden inddelt i et antal kolonidistrikter med en kolonibestyrer som øverste instans. I hvert distrikt var der en præst, der ud over kirken også havde ansvaret for skolen. På dette tidspunkt var der desuden i de fleste kolonidistrikter ansat en læge.

Fra 1911 var Vestgrønland inddelt i mere end 60 meget små kommuner med hvert sit kommuneråd, der stod for den sociale forsyning og varetagelse af den offentlige orden. Fra 1911 var der endvidere to landsråd, et for Sydgrønland og et for Nordgrønland, der, som benævnelsen antyder, først og fremmest skulle fungere som rådgivende organer for den danske administration. Landsrådenes medlemmer blev ikke valgt ved direkte valg, men udpeget af valgforsamlinger inden for hver enkelt valgkreds. For Østgrønland og det nordligste Grønland, Thuleområdet, gjaldt indtil begyndelsen af 1960'erne særlige ordninger.¹¹

Fra 1950 skete der omfattende forandringer i administrationen af Grønland. Den centrale forvaltning i Danmark, Grønlands Styrelse, blev 1. juni 1950 omdannet til et departement under Statsministeriet, i daglig tale kaldt Grønlandsdepartementet. I 1955 blev Grønlandsadministrationen i Danmark et selvstændigt ministerium, da Ministeriet for Grønland blev oprettet.¹²

I medfør af lov om styrelsesforholdene i Grønland fra 1950 blev de hidtidige to landsråd erstattet af eet landsråd, der nu blev valgt ved direkte valg. Landsrådet kunne som landets øverste politiske organ diskutere og behandle såvel enkeltsager som principielle spørgsmål, men dets selvstændige kompetence var begrænset, og den primære opgave var at være rådgivende i forhold for den danske regering og de danske myndigheder. Landsrådet fik sæde i Godthåb, der hermed fik status af landets hovedstad.¹³ De første valg til det nye landsråd fandt sted 29. juni 1951.

Danmarks øverste repræsentanter i Grønland, landsfogederne for henholdsvis Nordgrønland og Sydgrønland, blev fra 1. juni 1950 erstattet af en landshøvding nu med hele Vestgrønland som øvrighedsområde og placeret i Godthåb. Landshøvdingen var som statens øverste repræsentant i landet født formand for landsrådet og ledte landsrådets møder. Omkring landshøvdingeembedet blev der opbygget en centraladministration, der skulle igangsætte og styre en række af de tiltag, der blev besluttet fra centralt hold, dvs. i København.¹⁴ Her placerede man fra september 1950 under landshøvdingeembedet en nyetableret skoledirektion med skoledirektør, hvis opgave blev at

¹¹ Kjær Sørensen 1983, s. 18-19, 31-35, 70-71, 169 og 196.

¹² Jensen: Rigets yderste post.

¹³ Rigsdagstidende 1949/50: Lov nr. 271 af 27. maj 1950 om Grønlands landsråd og kommunalbestyrelse m.v.; lov nr. 244 af 27. maj 1950 om tillæg til normeringslov for finansåret 1950-51 mv.

¹⁴ Rigsdagstidende 1949/50: Lov nr. 274 af 27. maj 1950 om skolevæsenet i Grønland; Bornemann 2012, s. 58-60; Gam 1972, s. 164-166; Grønlandsposten, nr. 12-15, 1. juli-1. august 1950.

gennemføre den vedtagne skolepolitik.¹⁵ Under landshøvdingen lå også Grønlands kulturelle råd, nedsat i november 1950, hvis opgave var *"at have indseende med den kulturelle udvikling i Grønland, samt i det hele at have opmærksomheden henledt på at fremme den grønlandske befolknings udvikling på enhver måde"*.¹⁶

I forlængelse af den forandringsproces, der på denne tid fandt sted i og omkring Grønland, skete der ved grundlovsændringen i 1953 en ændring i Grønlands statsretlige stilling. Med formuleringen *"Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks rige"* omfattede grundloven nu også Grønland, der dermed blev en formelt ligestillet del af Danmark. Siden har Grønland været repræsenteret med to medlemmer i Folketinget.¹⁷

Indtil grundlovsændringen i 1953 dannede de koloniale rammer baggrund for de beslutninger, der i stort og småt blev taget vedrørende Grønland. De politiske og administrative organer i Grønland kunne foreslå ændringer og nye tiltag, men de endelige beslutninger blev taget i centraladministrationen i København. Efter 1950 blev dele af kompetencen flyttet til grønlandske instanser, men i en lang periode derefter blev udviklingen i Grønland stadig styret af danske myndigheder i København og i Grønland.

Krav om samfundsmæssige forandringer i Grønland

Det grønlandske samfund var i første halvdel af 1900-tallet i forhold til de fleste vesteuropæiske lande på mange måder tilbagestående og præget af fattigdom, dårlige leve- og sundhedsforhold og lavt uddannelsesniveau. Erhvervslivet var totalt domineret af fangst og fiskeri, men produktionen af råvarer var ikke udviklet til et industrielt niveau. Tuberkulose var udbredt og årsag til en meget høj dødelighed, og mange børn havde mistet enten en far eller en mor eller var helt forældreløse. Kun få unge fik en skolegang, der kunne føre dem ud over børneskolen og give mulighed for videre uddannelse.

I flere årtier var der under landsrådenes diskussioner og i den offentlige debat fremsat krav om fremskridt og udvikling af det grønlandske samfund. Grønlandske politikere og debattører ønskede ligestilling og en modernisering af samfundet, så Grønland åndeligt, materielt og politisk kom på højde med vestlige europæiske industrisamfund. Den danske stat var principielt enig i de grønlandske ønsker, men var imod, at udviklingen gik for stærkt, og afviste mange af de konkrete forslag, som blev fremsendt fra landsrådene.

I 1939 indledte repræsentanter for landsrådene og Rigsdagens Grønlandsudvalg forhandlinger med henblik på at reformere grønlandspolitikken. Imidlertid betød udbruddet af 2. Verdenskrig, at de grønlandske repræsentanter i al hast måtte rejse tilbage til Grønland, uden at møderne havde givet konkrete resultater.

Efter 2. Verdenskrig gentog de grønlandske politikere med fornyet kraft deres krav om udvikling og øget indflydelse, denne gang støttet af nogle af de danske embedsmænd, der arbejdede i og med Grønland. I 1946 besøgte en dansk pressesdelegation landet og gav den danske befolkning et rystende billede af forholdene i Grønland og dermed den danske stats behandling af den grønlandske befolkning. Afdækningen af disse forhold var medvirkende til, at der i den danske befolkning blev skabt større kendskab til og bevidsthed om Grønland. I forlængelse af de samtidige tanker i Danmark om udvikling af et velfærdssamfund medvirkede pressens besøg til at skabe en holdning i den danske befolkning om, at Danmark aktivt skulle gøre en indsats for at bedre forholdene i Grønland. Endelig var Danmark i lighed med andre kolonilande underlagt FN's krav om politisk udvikling i de såkaldte *'ikke selvstyrende områder'* og skulle årligt indsende rapporter til FN om tilstanden og udviklingen.

¹⁵ Bekendtgørelse om overgangsbestemmelser for skolevæsenet i Grønland 1950, § 1.

¹⁶ Beretninger vedrørende Grønland 1951, s. 59.

¹⁷ Kjær Sørensen 1983, s. 165-166.

Over for dette samlede pres bøjede den danske regering af og nedsatte i 1948

Grønlandskommissionen, der skulle kulegrave hele problematikken omkring forholdene i Grønland og fremlægge konkrete forslag til den fremtidige udvikling og dens gennemførelse i praksis. I 1950 fremlagde kommissionen en betænkning, der bl.a. indeholdt en række forslag, der skulle danne grundlag for et kommende moderne grønlandsk samfund. Statens monopol på erhvervsområdet blev fjernet, og landet blev åbnet, så der nu blev adgang også for private danske initiativer.¹⁸

Med udgangspunkt i kommissionsarbejdet og den efterfølgende lovgivning i sommeren 1950 blev der allerede fra samme sommer sat gang i et omfattende reformarbejde, der fik virkning for stort set alle samfundsområder og for hele befolkningen i Grønland. Et af disse områder var skole- og uddannelsesområdet.

Skole- og uddannelsespolitikken

Fra starten af diskussionerne om Grønlands fremtid i begyndelsen af århundredet var der fra både dansk og grønlandsk side enighed om, at uddannelse var nøglen til udvikling i retning mod et moderne samfund, og at indførelse af danskundervisning var nødvendigt for at give adgang til videre uddannelse og dermed give den grønlandske befolkning reel indflydelse gennem overtagelse af vigtige samfundsfunktioner. Allerede i forbindelse med revision af styrelsesloven i 1925 blev det besluttet at indføre danskundervisning i skolen, men da der kun var ganske få kvalificerede lærere, blev det kun realiseret i byerne, mens der i praksis ikke var nogen danskundervisning på udsteder og bopladser, hvor den største del af befolkningen boede.

Også under de fornyede diskussioner om Grønlands fremtid efter 2. Verdenskrig havde spørgsmålet om danskundervisning en central placering. Allerede på det første landsrådsmøde efter krigens slutning blev der fremsat forslag om styrkelse af danskundervisningen, og landsrådene vedtog *"at give Udtryk for et almindeligt Krav i Befolkningen om øget Danskundervisning i det grønlandske Skolevæsen"*. På landsrådsmødet to år senere udtalte et af medlemmerne: *"Dette Krav er stadig voksende, endog ved de mindre Steder, og det er efterhaanden blevet sådan, at en Lærer, der ikke kan dansk, ikke er anset af Befolkningen."*¹⁹

Gang på gang blev der ikke mindst fra grønlandsk side argumenteret for indførelse af faget dansk i skolen og et større kendskab til dansk kultur som en forudsætning for – med datidens udtryk – indførelse af et moderne samfund. Der var variationer i holdningerne: For nogle var målet en egentlig integration af det grønlandske samfund i det danske og dermed en dominerende rolle for dansk sprog og dansk kultur, mens andre var mere moderate og mente, at man også skulle holde fast i det grønlandske sprog og den grønlandske kultur. Set under eet var der dog enighed om, at kundskaber i dansk og kendskab til og indføring i dansk kultur var nødvendige redskaber for den videre udvikling, og at en ligestilling med Danmark gik gennem et danskdomineret skole- og uddannelsessystem.²⁰

Ønsket om udvidede danskkundskaber blev ført med over i arbejdet i Grønlandskommissionen. I dens betænkningen indgik gode danskkundskaber som en *"afgørende forudsætning for den grønlandske befolknings tilegnelse af moderne kultur."* På grundlag af en kort beskrivelse af skolevæsenet fastslog kommissionen om den hidtidige danskundervisning, at *"udbyttet er stærkt varieret, mange steder meget ringe"*, og man konkluderede, at både den grønlandske befolknings ønsker og *"en moderne tids krav"* gjorde det nødvendigt med en forstærkelse af danskundervisningen. Og selvom man fastholdt det grønlandske sprogs placering inden for folkeskolens rammer fx som undervisningssprog i religionsundervisningen, samt at anvendelsen af

¹⁸ Gulløv 2017; Rosing Olsen 2005.

¹⁹ Citeret efter Jensen 2001, s. 123 og 125.

²⁰ Jensen 2001, s. 163.

dansk skolesprog skulle foregå på frivillig basis, var den klare konklusion, at hovedvægten måtte lægges på en kraftig udvidelse af danskundervisningen i folkeskolen.²¹

Sproget dansk skulle ud over i selve danskundervisningen efterhånden også indgå som undervisningssprog i en række fag. Som en hurtig imødekommelse af ønskerne foreslog kommissionen indførelse af dobbeltsprogede skoler, de såkaldte A.-B.-skoler, der i første omgang skulle indføres i fire af de største byer. I de første to år skulle børnene undervises under ét og med grønlandsk som hovedsprog, men fra det tredje skoleår skulle eleverne deles efter kvalifikationer, således at der blev oprettet en *"mere dansksproget"* linje, hvor undervisningen gradvist og i flere og flere fag skulle foregå på dansk. Målet var på længere sigt, at eleverne i de enkelte klasser på denne linje skulle opnå samme kundskaber som tilsvarende klasser i den danske folkeskole.²²

Endvidere påpegede man i kommissionens betænkning behovet for en gradvis videre udbygning af danskundervisningen *"dels ved oprettelse af flere skoler med udvidet danskundervisning og dels ved iværksættelse af andre skolemæssige og kulturelle foranstaltninger."*²³ Hvilke konkrete foranstaltninger, der her kunne komme på tale, kom kommissionen dog ikke ind på.

Den nye skoleordning blev iværksat med skoleloven fra 1950, som var en del af det samlede lovkompleks på otte love, kaldet Grønlandslovene, som blev vedtaget af Rigsdagen i maj 1950.²⁴ Skolevæsenet havde fra koloniseringens start hørt under missionen, senere kirken. Nu blev kirke- og skolevæsenet adskilt, og præsterne blev efterhånden erstattet af uddannede lærere som ledere af skolerne i de enkelte distrikter

I august 1950 udsendte Statsministeriet en bekendtgørelse, hvor retningslinjer for den nye skolepolitik blev udstukket. Allerede fra september samme år skulle de nye førsteklasse i fire byer, bl.a. Godthåb, have en *"grundig undervisning i dansk"*, og undervisningen skulle tilrettelægges, så eleverne efter 2. klasse kunne deles i en dansksproget og en grønlandssproget linje. I realskolen skulle eleverne undervises på dansk i alle fag på nær grønlandsk og religion, og der blev lagt vægt på, at eleverne ved udgangen af realskolen skulle beherske både det danske og det grønlandske sprog, såvel skriftligt som mundtligt. Realskolens mål var nemlig at føre eleverne frem til en prøve, *"der i så mange henseender som muligt er på højde med den danske realeksamen"*.²⁵

Den dobbeltsprogede skole var tiltænkt grønlandske børn, mens danske børn i Grønland blev undervist for sig. Tidligere var de blevet undervist af privatlærere eller sendt på kostskole i Danmark på forældrenes bekostning. I Godthåb var der under og lige efter krigen en privat skoleordning betalt af forældrene til danske børn og nogle få fremtrædende grønlandske familier. Den blev i forlængelse af etableringen af den nye skoleordning i Grønland lagt ind under den offentlige skole, og det blev samtidig meddelt, at grønlandske børn efter indstilling af skolens ledelse ligeledes ville kunne deltage gratis. Klasserne med danske børn gik i daglig tale under betegnelsen *"den danske skole"*.²⁶

Således blev gode kundskaber i dansk og kendskabet til dansk kultur fra både grønlandsk og dansk side betragtet som et af de vigtigste redskaber for den grønlandske befolkning til at komme ud af isolationen og udvikle sig til et moderne samfund. Fremtidens grønlændere skulle kunne dansk for at tage de uddannelser, der skulle kvalificere dem til at overtage de jobs, som på dette tidspunkt var besat af danskere, eller som ville opstå i det nye moderne grønlandske samfund. Det var, mente man, vejen frem for at få reel indflydelse og dermed opnå den ligestilling med Danmark og med danskerne, som var det overordnede mål.

²¹ G-50, bd. 3: Skolevæsenet, Kirken og andre kulturelle forhold, s. 14-16.

²² Sst., s. 16-18; Jensen 2001, s. 127.

²³ Sst., s. 15.

²⁴ Rigsdagstidende 1949/1950: Lov nr. 274 af 27. maj 1950 om skolevæsenet i Grønland. Jensen (2001), s. 167f.

²⁵ FBA Grønlandsudvalgets arkiv, kasse 7: Akter 1948/49-1951/52: Læg 3: 1950/51: bilag 2: Bekendtgørelse om overgangsbestemmelser for skolevæsenet i Grønland, §§ 6 og 10.

²⁶ Kamikken, 13. juni 1953, s. 1: *Den danske skole bliver gratis*.

2.2 Sociale forhold i en overgangstid

Med et stort areal og et lille befolkningstal er Grønland særdeles tyndt befolket. Omkring 1950 boede befolkningen spredt over lange afstande i distrikterne ved kolonisteder, udsteder og bopladser²⁷ som konsekvens af kolonitidens bosættelses- og erhvervspolitik. I 1945 boede der i Grønland i alt 20.815 grønlændere og 569 danske i 161 beboede pladser. Alene i den isfrie del af Vestgrønland fra Upernavik i nord og Nanortalik i syd på 116.000 km² var der således 146 indbyggere pr. 1.000 km², mens det tilsvarende tal for Danmark var på 86.336 indbyggere.²⁸

Mange af de små samfund og bostederne var geografisk temmelig afsondrede og fysisk isolerede og påvirkning udefra ret begrænset. Stederne kunne kun anløbes ad søveje, og nogle steder med islæg i vintermånederne var ufremkommelige i lange perioder.

I 1950 beskrev Grønlandskommissionens betænkning blandt konsekvenserne af Danmarks hidtidige kolonipolitik i Grønland de utilsigtede virkninger af den økonomiske politik, nemlig 1) Den lave levestandard, 2) For få impulser udefra, 3) Økonomisk ulighed mellem danskere og grønlændere, 4) Mangel på økonomisk selvstændighed og forståelse hos grønlænderne og 5) Ingen impulser til befolkningskoncentration.²⁹

Konsekvenserne var bl.a., at *"levestandarden var forblevet på det meget lave niveau"*, hvilket også var betinget af *"befolkningens stærkt begrænsede tekniske viden og kulturelle forudsætninger og til dels af de naturgivne forudsætninger."* Boligforholdene, de almenhygiejniske forhold og sundhedsforholdene var blevet derefter, og dødeligheden *"forfærdende stor"* sammenlignet med danske forhold. Som følge af den lave levestandard var tuberkulosen udbredt i Grønland som få steder i verden og var skyld i ca. 1/3 af samtlige dødsfald. *"Den store dødelighed specielt for den voksne befolkning har betydelige økonomiske konsekvenser, idet der som allerede omtalt som følge heraf bliver forholdsvis færre forsørgere pr. forsørget i Grønland end i Danmark."*³⁰

Det samme gjaldt boligforholdene. De grønlandske huse var små, som regel med kun ét værelse, og omkring 2/3 af dem havde under 10 m³ pr. beboer. En meget stor del af husene ydede ikke tilstrækkeligt ly mod kulde, træk og fugt. For det meste benyttedes kakkelovne i opvarmning af husene. Grønlandskommissionens betænkning kunne således i 1950 referere, at

*"størstedelen af husene er så primitive, små og dårlige, at de med deres ene rum og flade tag mest minder om et skur eller om dårlige 'sommerhuse' i en dansk kolonihavebebyggelse [...] målt med dansk bolighygiejns krav er størstedelen af de grønlandske boliger kassable."*³¹

Den lave levestandard havde medført *"en meget stærk økonomisk ulighed"* mellem danske tjenestemænd i Grønland og grønlænderne – derfor havde de danske tjenestemænd indtaget en stilling som udpræget økonomisk overklasse samtidig med, at deres stilling og uddannelse på anden måde stillede dem højere end grønlænderne. Derfor stod danskerne i næsten enhver henseende som Grønlands overklasse med de deraf følgende sociale og sociologiske konsekvenser.³² Et af midlerne til at rette op på de negative konsekvenser var ifølge kommissionen forbedrede undervisningsforhold for grønlænderne, som ville gøre det muligt på længere sigt at forbedre deres økonomiske forhold ved egen hjælp. Forudsætningen var en forbedret teknisk uddannelse, som forudsatte *"større almenviden og navnlig større kendskab til dansk sprog end almindeligt nu"*.³³ En

²⁷ Koloni var betegnelsen for distriktets centrum, hvor myndigheder som kolonibestyreren, præsten og lægen sad. Et udsted var en mindre handelsplads underlagt kolonien. Bopladser var uden butik. Betegnelserne koloni, udsted og boplads blev i 1967 erstattet med betegnelserne by og bygd.

²⁸ G-50, bind 5, s. 9.

²⁹ G-50, bind 5, s. 22-24.

³⁰ G-50, bind 5, s. 23.

³¹ SSOG 1942, s. 433. G-50, bind 4-I, s. 45. Forholdene var afdækket i en rapport fra en lægeekspedition til Grønland fra juni 1947 til juni 1948, indgivet til Sundhedsstyrelsen i 1948 og aftrykt G-50, bind 4-II.

³² G-50, bind 5, s. 23.

³³ G-50, bind 5, s. 31.

stærkt intensiveret undervisning både i grundskolen og i tekniske skoler var derfor ifølge kommissionen en nødvendighed for, at grønlænderne kunne blive i stand til at forbedre deres forhold gennem egen indsats.

Kritikken i medier og pressen i Danmark i 1946 over forholdene i Grønland var især rettet mod sygdom, nød og fattigdom, som herskede i stort omfang som følge af den lave levestandard i Grønland. Blikket var i særdeleshed rettet mod børn med omsorgsbehov. Hidtil fandtes der ikke en egentlig børneforsorg i Grønland, udover at kommunerådene havde pligt til at drage omsorg for, at forsørgerløse børn blev anbragt i pleje. Regelgrundlaget for socialforsorgen fandtes i kongelig anordning af 29. maj 1926 om de grønlandske kommuneråd, som pålagde kommunerådene at afhjælpe alle de mere almindelige trangstilfælde ved ydelse af hjælp i form af enten en egentlig understøttelse eller fattighjælp. Ydelse af understøttelse og fattighjælp blev bevilget på et kommunerådsmøde – og for ydelser gjaldt det, at hjælpen som oftest blev udredt i form af naturalier. Kommunekassernes begrænsede midler skulle anvendes til fordel for den lokale befolkning, herunder socialforsorgen. Ifølge Grønlandskommissionens betænkning var kommunerådene dog ofte meget påholdende og temmelig karrige i uddeling af midlerne fra kommunekassen, og hjælpen var ofte for sparsom.³⁴

Den høje dødelighed i Grønland var udbredt blandt småbørn, men særlig udpræget i bestemte aldersklasser af voksne, hvor dødeligheden kunne være mere end fire gange så stor som i Danmark. Dødeligheden var særligt høj for mændenes vedkommende og skyldtes primært ulykkestilfælde i forbindelse med et farefuldt erhverv på havet. Dødsfald som følge af ulykkestilfælde og dødsfald af tuberkulose var således et særkende for landet sammenlignet med forholdene i andre lande.³⁵ Middellevetiden i perioden 1946-1951 (i gennemsnit for nyfødte drenge og piger) var for mændenes vedkommende på 32,2 år og for kvinderne 37,5 år.³⁶ Den høje dødelighed, ikke mindst blandt de mandlige forsørgere, havde stor indflydelse på livsbetingelserne for de grønlandske familier og de sociale forhold, som herskede i landet før 1950, herunder for landets børn.

I 1950 var der 3.486 drenge og 3.503 piger under 12 år i hele Grønland ud af en befolkning på i alt 22.581. En opgørelse i 1950 viste, at der var 1284 forsørgerløse børn i hele Grønland dette år.³⁷ Således var der i 1950 et betydeligt antal børn, der stod uden deres biologiske forældre. I det traditionelle grønlandske samfund drog de pårørende eller pladsfællerne selv omsorg for børnene, idet hele familien betragtede sig som forpligtet til at tage sig af forældreløse slægtninge. Alle i bygdesamfundet påtog sig ansvaret kollektivt. Den Juridiske Ekspedition, som i 1948-49 rejste i Grønland for at beskrive sædvane og retspraksis, beskrev, at forældreløse oftest blev optaget i huset dels hos slægtninge, dels hos fremmede, med eller uden bevilling. Også børn, hvis forældre havde vanskeligt ved at klare deres underhold, kunne sættes i pleje. Ikke sjældent sås det også, at plejeforhold etableredes for at hjælpe bedsteforældre eller andre som fx. nødlidende enker. Plejeforhold blev stiftet blot ved aftale mellem de interesserede parter, og undertiden skete det også, at børn midlertidig blev taget i pleje efter indbyrdes aftale mellem plejeforældre og barnets naturlige forældre uden myndighedernes indblanding. Retsvirkningen af det uformelle plejebarnsforhold var, at de biologiske forældre sædvanligvis ved et uformelt plejeforhold når som helst kunne kræve barnet tilbage.³⁸

Det kunne de ikke efter Regulativ af 16. februar 1937 om plejebørn i Grønland, der som noget nyt åbnede for formaliserede plejeforhold, der mindede om samtidens danske adoptioner. I perioden 1938-1948 udfærdigede landsfogedembedet i Sydgrønland i alt 46 plejebarnsbevillinger, landsfogedembedet i Nordgrønland 30. Om plejebørns kår bemærkede Den Juridiske Ekspedition i

³⁴ G-50, bind 4-I, s. 80-91. Grundlaget og regler i organiseringen af den grønlandske socialforsorg fandtes i to kgl. anordninger af 29. maj 1926 om henholdsvis kommuneråd og sysselråd.

³⁵ SSOG I, 1942, s. 428; SSOG VII, 1946, s. 977.

³⁶ Kalaallit Nunaat 1999, s. 270-271.

³⁷ Beretninger vedrørende Grønland 1951-1952, s. 191. GS/355/50. Brev nr. 03383 til Statsministeriet, 22. november 50.

³⁸ Den Juridiske Ekspedition 1950, s. 85ff.

1948-49, at der for dem ingen tvivl var om, at behandlingen af plejebørn i de uformelle plejeforhold i mange tilfælde lod meget tilbage at ønske: Mange plejebørn modtog ganske utilfredsstillende underhold og opdragelse – og plejebørn var ofte tiltalt i straffesager, hyppigt for ulovligheder, der kunne henføres til dårligt underhold eller dårlig opdragelse.³⁹ Også tidligere distriktslæge Kai Ludvigsen, som efter anmodning fra Dansk Røde Kors i sommeren 1949 rejste i Grønland for at undersøge sociale forhold og behovet for hjælp, bemærkede, at der var sket en ændring i holdningen over for de forældreløse børn og for de gamle i samfundet i en dårligere retning: Den stærke familiefølelse, der ellers kendetegnede grønlænderne, var på retur – de forældreløse børn blev behandlet dårligere; jo større kolonierne var, jo større elendighed herskede, medens der ude på de mindre pladser endnu herskede den fra gammel tid kendte næstekærlighed, mente han.⁴⁰

Sundhedsvæsenets virke og kommunerådets funktion i arbejdet med de sociale forhold for børn var kun sparsomt understøttet af filantropisk hjælp fra private danske organisationer. Dog havde Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn siden stiftelsen i 1924 arbejdet for at hjælpe de svage og tuberkuløst disponerede børn i Grønland og havde blandt andet etableret børnesanatorier til formålet. Hen ad vejen kom arbejdet med socialt udsatte børn til at tegne foreningens virke, og pladserne på sanatorierne blev optaget også af børn, hvis forældre var syge eller døde, og som ikke kunne anbringes andre steder.⁴¹

2.3 Den danske børneforsorg omkring 1950

Som det er fremgået, var det i Grønland frem til midten af 1900-tallet sædvane, at forældreløse eller nødlidende børn blev sat i pleje, oftest i en beslægtet familie. Der var endnu ikke etableret egentlige børnehjem, ligesom der ikke fandtes særlige myndigheder til at varetage forsørgelsen og anbringelsen af trængende børn og kun sparsomme regler for, hvem der bar ansvaret for sådanne foranstaltninger, og hvordan de skulle foregå.

I Danmark havde man derimod hen over flere århundreder udviklet et system af institutioner til anbringelse af forskellige kategorier af børn og til at behandle sager om anbringelse. Det første 'børnehus' blev oprettet i København i 1605 og optog til en start – ud over de voksne, som huset egentlig var tiltænkt – forældreløse og børn af byens betlere og løsgængere, siden også fra det øvrige land. Målet var, at de skulle oplæres til produktivt arbejde og derved ikke ligge landet til last med tiggeri og kriminalitet. I 1619 påbød en kongelig forordning alle købstæder at udpege to overformyndere, som bl.a. skulle tilse, at faderløse og hittebørn af drengekøn blev sat i lære og hus hos byens håndværkere.⁴² Hermed var de tidligste sten lagt til den børneforsorg, der siden tog form: Børnehjem og børneværn/overformynderi.

Fra omkring 1900 intensiveredes statens fokus på forsørgerløse børn, og med Børneloven af 1905 blev børneforsorgen etableret som statsinstitution. Der blev nedsat værgeråd i hver kommune, som kunne beslutte at fjerne børn fra deres hjem og anbringe dem enten i plejefamilier eller i et efterhånden udbygget net af institutioner til forskellige kategorier af 'problematisk' børn. Institutionerne var hovedsageligt drevet af den private filantropi med tilskud fra og tilsyn af det offentlige i form af det statslige Overværgeråd.⁴³

Fra 1933 blev området reguleret af Lov om offentlig forsorg, som fortsat var gældende, da forsøget med de 22 grønlandske børn blev sat i værk. Loven markerede et i hvert fald formelt skifte fra kriminalitetsforebyggelse til social indsats, området – nu kaldet børneværnet – rykkede fra Justits- til Socialministeriet, og værgerådene blev til børneværnsudvalg, mens det statslige tilsyn stadig lå hos Overinspektionen. Børneværnsudvalgene kunne jf. lovens §130, stk. 1 beslutte at fjerne børn fra

³⁹ Den Juridiske Ekspedition 1950, s. 91.

⁴⁰ Ludvigsen 1951, s. 102.

⁴¹ Walling 2004, s. 24.

⁴² Grothe Nielsen 1986, s. 13ff.

⁴³ Jacobsen 1989, s. 257f. Grothe Nielsen 1986, s. 58ff. Bjerre 2020, s. 42ff.

hjemmet imod familiens ønske, hvis forældrene ikke magtede opgaven, vanrøgtede eller mishandlede barnet. Desuden skulle udvalget efter stk. 2 sørge for anbringelse af børn, der stod uden forsørger, og i årtierne derefter blev en stigende andel af børn anbragt efter denne regel, altså af hensyn til deres forsørgelse. Driften af børnehjemmene var stadig primært overladt til det private initiativ med offentligt tilskud, og forstandere og bestyrelser på de enkelte institutioner havde såvel ansvaret for som autoriteten over hjemmene – under tilsyn af Overinspektionen to gange årligt.⁴⁴

Der var i Danmark i perioden fra 1930'erne til 1950'erne konstant 5-7.000 børn anbragt uden for hjemmet, svarende til mellem ca. 0,5 og 0,8 % af samtlige børn, og omkring 1200 børn blev anbragt årligt. Antallet af børnehjem toppede i 1953 med i alt 350 institutioner rettet mod forskellige kategorier af vanskelige eller dårligt stillede børn. Hovedparten af anbragte børn var igennem alle år fra socialt dårligt stillede hjem, der ikke levede op til filantropers og myndigheders normer for, hvordan børn burde sikres en tryk opvækst og en sund udvikling til gavn for dem selv og for samfundet.⁴⁵

Formelt blev forældres frivillige anbringelse af deres børn først indført med den efterfølgende forsorgslov i 1958, hvor det endvidere fremgik af lovteksten, at indhentning af forældrenes samtykke til anbringelse var "at foretrække". Forskning i konkrete anbringelsessager har imidlertid vist, at det allerede fra den første børnelov i 1905 var en udbredt praksis at søge at indhente forældres eller værgers samtykke, og at det oftest blev givet. Forskningen sår dog samtidig tvivl om, hvorvidt forældrene altid var tilstrækkeligt informeret om eller forstod, hvad anbringelsen indebar: Den var ikke tidsbegrænset. Forældrene kunne ikke forvente at få barnet hjem igen eller at kunne få det på besøg. Forældremyndigheden overgik til myndighederne, i praksis til børnehjemmets forstander(inde), som fx frem til 1966 bestemte over barnets kontakt med familien. Forstanderen stod derved også til ansvar for og skulle registrere hvert enkelt barns skolegang, opførsel og fremgang i en stambog og to gange årligt indberette derom til børneværnsudvalget.⁴⁶

De danske børnehjem omkring 1950 byggede på en lang tradition for privat filantropisk børnearbejde med rødder i en kristen kaldsetik. Selv om børnehjemmene efterhånden var blevet mere og mere statsligt reguleret og finansieret, levede billedet af arbejdet som et kald og børnehjemmene som ramme om en slags åndeligt og materielt redningsarbejde videre blandt børnesagens ansatte og frontfigurer. Missionen var at 'bygge hjem' for børnene som en erstatning for de forældre, som børnene ikke længere skulle være hos. Det var igennem det moralske eksempel og en kærlig, men fast hånd, og igennem en opvækst i nøjsomhed og arbejdsomhed, at børnenes sunde udvikling skulle sikres. Og kontakten måtte begrænses til de hjem, som ikke havde givet de bedste betingelser for denne udvikling.⁴⁷

Børnehjemmene blev i mellemkrigstiden udsat for en kritik, som tog til i de tidlige 1950'ere. Mange talte for en øget kontrol med institutionerne og forstandernes magt, for en større grad af inddragelse og anerkendelse af forældrene og for institutioner baseret på moderne pædagogik udøvet af uddannet personale.⁴⁸ Nogle af kritikpunkterne blev imødekommet med Forsorgsloven i 1958; på det tidspunkt havde næsten halvdelen af de 22 grønlandske børn i forsøget allerede forladt børnehjemmet i Godthåb.

Da man i 1950 besluttede at gennemføre forsøget, og da man siden lagde de konkrete rammer for dets gennemførsel og endelig realiserede det, fandtes der således kun et ganske spinkelt regelværk for børns anbringelse gældende for Grønland, og intet angående børnehjem. Derimod var der både en tradition for, regler for og myndigheder ansvarlige for anbringelse og børnehjem i Danmark. Det videre forløb, hvad angår både beslutningsprocessen, børnenes udvælgelse og deres opvækst på

⁴⁴ Grothe Nielsen 1986, s. 79ff. Jacobsen 1989, s. 258. Bjerre 2020, s. 54ff.; 146. Rytter 2011, s. 3, 48f.

⁴⁵ Rytter 2011, s. 14. Jacobsen 1989, s. 257. Bjerre 2020, særligt kapitel 8.

⁴⁶ Bjerre 2020, s. 154ff. Rytter 2011, s. 48ff. Se også Jacobsen 1989, s. 259, 277ff., og Grothe Nielsen 1986, s. 89.

⁴⁷ Jacobsen 1989, s. 259ff.

⁴⁸ Jacobsen 1989, s. 272ff.

børnehjemmet peger i retning af, at de involverede organisationer og myndigheder i mangel af bedre fulgte regler og praksis for anbringelser og børnehjem i Danmark, dog med visse undtagelser. Alle led i forsøgets gennemførelse vil blive grundigt belyst i de følgende kapitler, hvorfor der her blot kort skal ridses op, hvordan de stod i forhold til de samtidige danske regler og praksisser.

Hvor anbringelsen af danske børn blev initieret af lokale og civile børneværnsudvalg med henvisning til det individuelle barns situation, var processen omvendt i forsøget: Initiativet udgik fra centrale myndigheder, som bad lokale embedsmænd – og ikke fx de valgte kommuneråd, der ellers var ansvarlige for forsørgerløse børns underhold – om at finde egnede børn til at fylde pladserne i et i forvejen defineret forsøg. Andre forhold var parallelle til samtidens danske: Der blev ført regelmæssigt tilsyn med børnenes sundhed og de hygiejniske forhold, i Grønland af kredslægen i fraværet af en særskilt myndighed. Som i Danmark blev der i en del tilfælde indhentet samtykke fra forældre eller andre forsørgere, selv om det ikke var lovfæstet; og som i Danmark kan grundlaget for disse diskuteres. Forældremyndigheden overgik også for de grønlandske børn i praksis til børnehjemmets forstanderinde, som ligeledes regulerede bl.a. kontakten til familierne. Opholdet var tidsbegrænset, og børnene skulle ikke vende tilbage til deres familie, men i stedet have et nyt hjem på børnehjemmet.

2.4 Red Barnet og Dansk Røde Kors vender blikket mod Grønland

Red Barnet blev stiftet 14. marts 1945, hvor verdenskrigens afslutning begyndte at kunne anes, og havde som sin internationale moderorganisation til formål at hjælpe krigsramte børn uden for Danmark. Organisationen voksede eksplosivt i de første efterkrigsår, hvor store summer blev indsamlet og anvendt til bespisning af børn i krigshærgede lande, og til at modtage krigsramte børn på rekreative ophold hos plejefamilier eller i feriekolonier i Danmark.⁴⁹ Begge former for hjælp ophørte imidlertid i hhv. 1948 og 1949, og allerede i august 1948 konstaterede generalsekretær Aage F. Krebs overfor arbejdsudvalget (organisationens ledelse), at man både organisatorisk og lokalt stod uden større arbejdsopgaver. Red Barnet befandt sig i en både økonomisk og organisatorisk krise, og overvejede/forsøgte i årene 1948-49 blandt andet en sammenlægning med Dansk Røde Kors, at sætte organisationen på vågeblus eller endda at opløse den.⁵⁰ En anden mulighed var at finde andre arbejdsopgaver, eksempelvis ved at gøre noget for danske børn for at *”se at faa et ’dansk Ansigt’ ”*, som det blev formuleret til et møde i arbejdsudvalget i januar 1946.⁵¹

I den forbindelse blev blikket også rettet mod Grønland, som igen var blevet tilgængelig efter krigsårene, og hvorfra der rapporteredes om stor nød, ikke mindst blandt børnene. Da den første formand, Valborg Hammerich, i 1945 foreslog et muligt arbejde i Grønland, var det dog blevet blankt afvist: *”Hammerich spørger, om vi ikke burde gøre noget for Grønlands Børn. Det mener det øvrige Udvalg ikke, da Grønland er saa absolut Statsforetagende, og der bliver sørget for de børn paa alle Maader”*. Et par år senere var indstillingen ændret. I sommeren 1947 bevilligede Red Barnet økonomisk støtte til skolebespisning i Nanortalik, og den ny formand Calina Fuglsang-Damgaard kommenterede, at der var meget børnearbejde i gang i Grønland. Nogle måneder senere afviste Eske Brun i Grønlands Styrelse imidlertid over for formanden, at Red Barnet havde yderligere opgaver i Grønland.⁵²

Red Barnet opgav dog ikke tanken, og i vinteren 1947-48 etablerede man en komité for det grønlandske børnearbejde, som man indbød Dansk Røde Kors, Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn samt Grønlands Styrelse til at lade sig repræsentere i. Samtidig begyndte man at

⁴⁹ RB 9: Referat af arbejdsudvalgsmøde 15. august 1947.

⁵⁰ Strand, s. 16-27. RB 9: Indkaldelse til arbejdsudvalgsmøde 8. august 1948. Krebs: Notat til arbejdsudvalgets medlemmer 3. januar 1949. Sammenlægningen var blevet afvist på et landsmøde i 1947, men blev igen overvejet.

⁵¹ RB 9: Referat af arbejdsudvalgsmøder 28. januar 1946, samt diverse datoer februar, marts, maj og juni samme år. RB 10: Referat af arbejdsudvalgsmøde 22. marts 1948.

⁵² RB 9: Referat af arbejdsudvalgsmøder 6. november og 5. december 1947. RB 10: Referat af arbejdsudvalgsmøder 2. februar 1948, 8. marts 1949. RB 607: Fællesbrev nr. 45, 19. januar 1949. Om lejren nr. 52, 53 og 54, juni-sept. 1949.

organisere tegningen af fadderskaber til grønlandske børn. I marts 1949 ville Fuglsang-Damgaard (igen) tage en samtale med Eske Brun om muligheden for at intensivere arbejdet for grønlandske børn. Ideen var nu at oprette sommerferiekolonier for trængende børn i de lune grønlandske fjorde, og en sådan blev gennemført i sommeren 1949.⁵³

På det tidspunkt havde Red Barnet, som det vil fremgå af næste kapitel, allerede to gange kontaktet Grønlands Styrelse med henblik på at få grønlandske børn på et længere ophold i Danmark – en aktivitet, som man havde omfattende erfaring med efter i de forløbne år at have organiseret omkring 15.000 europæiske krigsbørns rekreative ophold i Danmark.⁵⁴

Mens Red Barnet var en ganske ung organisation, blev (forløberen til) Dansk Røde Kors stiftet allerede i 1876. Som den internationale moderorganisation ydede Dansk Røde Kors i begyndelsen primært hjælp til sårede soldater, siden også til krigsfanger, og under 2. Verdenskrig til fanger i koncentrationslejrene. Med årene kom arbejdet også til at omfatte civilt, humanitært arbejde og nødhjælpsarbejde i fredstid, men først efter 2. Verdenskrig fik man øje på behovet for hjælpearbejde i Grønland. I oktober 1946 gjorde en unavngiven person i organisationen præsident Kai Hammerich – Valborg Hammerichs mand – opmærksom på, at 'vi' var *"gået over åen efter vand"* i udenlandsarbejdet og i stedet burde vende blikket mod Grønland. Vedlagt var en avisartikel med et langt interview med distriktslægen i Julianehåb A. Laurent-Christensen, som siden blev en central aktør i forsøget med de 22 børn, hvori han beskrev de håbløse sociale, sundhedsmæssige og økonomiske forhold i Grønland. Kort efter besluttede Dansk Røde Kors at donere 50.000 kr. til lægernes sociale og hygiejniske arbejde i Grønland.⁵⁵

Blikket var dog allerede vendt mod Grønland. I løbet af 1946 etablerede Dansk Røde Kors Grønlandsudvalget, som siden var udfarende og koordinerende i Grønlandsarbejdet, og allerede i foråret drøftede den kommende udvalgsformand G. N. Bugge et fremtidigt hjælpearbejde med direktøren for Grønlands Styrelse, som stillede sig meget forstående. Hen over sommeren og efteråret tog man de første initiativer til at oprette en afdeling af Dansk Røde Kors i Godthåb, ligesom man skrev til samtlige distriktslæger og bad om deres forslag til fremtidige opgaver i Grønland, eksempelvis fadderskaber og opsending af julegaver. Lægerne pegede på omfattende behov, fortrinsvis blandt voksne, og foreslog alt fra samariterkurser og invalidehjælp til opsending af læsestof og radioer til sygehusene, samt tøj, frugt og julegaver. I december 1946 var man ved at udarbejde et cirkulære for arbejdet i Grønland, som hovedbestyrelsen havde vedtaget at udføre i samarbejde med myndighederne. I første omgang faldt valget på bl.a. samariterkurser, radioer til sygehusene og julegaver til trængende børn. Etableringen af børnehjem var ikke på tale.⁵⁶

Det kom det første gang i 1947, hvor en børnehavelærerinde skrev til Dansk Røde Kors med forslag om at støtte oprettelsen af et børnehjem til 20 børn i Grønland. Bugge mente umiddelbart, at det var en alt for stor opgave at løfte, og adspurgte vurderede Eske Brun, at *"Forslaget var for stort anlagt, og i øvrigt ikke passede til grønlandske Forhold, i det man paa Grønland indtil nu i alle Tilfælde ikke havde samlet Børnene i Børnehjem, men fik anbragt Børnene i privat Pleje, som Børneforsorgen i Grønland tog sig af."* Man svarede derefter, at sagen på nuværende tidspunkt ikke havde interesse.⁵⁷

⁵³ BR 9: Referat af arbejdsudvalgsmøde 13. december 1945, 13. juni og 21. august 1947.

⁵⁴ I januar 1947 havde over 15.000 udenlandske krigsbørn været på ophold i Danmark via Red Barnet. RB 9: Referat af arbejdsudvalgsmøde 15. august 1947.

⁵⁵ DRK 217: Brev K.S. til Hammerich 21. oktober 1946; det er ikke lykkedes at opklare, hvem der står bag initialerne. Berlingske Tidende 20. oktober 1946. Brev Wanda Dreschow til DRK 5. november 1946. DRK 78: Afskrift telegram til landshøvdingen samt takkebrev fra Eske Brun 17. januar 1946.

⁵⁶ DRK 209: Referat af (formodentlig første) møde i Grønlandsudvalget 28. oktober 1946. Brev Bugge til DRK 4. januar 1946. Skrivelse Grønlandsudvalget til distriktslægerne juni 1946, og en række svarbreve fra disse. Udkast til cirkulære vedr. arbejdet i Grønland 13. december 1946.

⁵⁷ DRK 209: Referat af møde i Grønlandsudvalget 5. november 1947.

Kort efter bad Dansk Røde Kors Kai Ludvigsen, der tidligere havde været distriktslæge i Sydgrønland, om at foretage en rejse til Grønland *"med henblik på at undersøge, hvilke opgaver DRK kunne tage op med henblik på socialt og hygiejnisk arbejde blandt befolkningen"*. Ludvigsen berejste alle distrikter i sommeren 1949 og afgav i august en 26 sider lang rapport, hvori han anbefalede tre indsatsområder; af dem var det mest *"brændende spørgsmål"* oprettelsen af børnehjem. Han vidste, at styrelsen foretrak anbringelse i private hjem; men det var en

"almindelig kendsgerning, at disse plejebørn lever under dårligere forhold end andre børn og derfor også er dårligere udrustet, når de bliver voksne, hvorimod børn opdraget under gode kår og med kundskaber i dansk, således som det kan gives dem i et børnehjem, vil være meget bedre egnede til at klare sig i det 'kommende' Grønland".

En måned senere besluttede Grønlandsudvalget at tage initiativ til at bygge tre børnehjem i Grønland og igen at kontakte Styrelsen om sagen. Som det vil fremgå, var Eske Brun nu anderledes positivt stemt over for tanken.⁵⁸

Både Red Barnet og Dansk Røde Kors havde flere gode grunde til at forsøge at komme til at operere i Grønland, hvorfra der efter krigen strømmede rapporter hjem om fortvivlende forhold, hvilket skabte et momentum også i offentligheden. Red Barnet var truet af opløsning, men også Dansk Røde Kors havde brug for nye opgaver, og også gerne med et 'dansk ansigt'. Grønland gav mulighed både for et meningsfuldt og nødvendigt hjælpearbejde – og for en sag, der kunne skabe positiv bevågenhed og støtte i befolkningen. På et møde i Dansk Røde Kors' forretningsudvalg i 1950 var der trods bekymring over de store udgifter til det forestående børnehjemsbyggeri også, ifølge et medlem, *"en vis enighed om, at det var betydningsfuldt, at Røde Kors blev placeret på Grønland"*. Samtidig nævnte han den propagandamæssige gevinst også med henblik på fremtidige indsamlinger. Det var, afsluttede han, *"jo også lidt af Røde Kors politiske grunde."*⁵⁹

Begge organisationer var søgende ift., hvilket konkrete arbejde de skulle tage op i Grønland. Og begge oplevede, at deres første initiativer blev afvist af Grønlands Styrelse, som på det tidspunkt ikke mente, at de havde større opgaver der. Det indledende, såvel som det videre forløb viser imidlertid også, at organisationerne dels var nært forbundne til hinanden og til Grønlands Styrelse igennem både personlige og organisatoriske forbindelser. Red Barnets første formand Valborg Hammerich var gift med Kai Hammerich, som var præsident og direktør for Dansk Røde Kors.⁶⁰ Ud over den ægteskabelige forbindelse var de to organisationer også repræsenteret i hinandens relevante udvalg, de havde en samarbejdskomité for Grønlandsarbejdet, hvor også Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn deltog, og de organiserede fælles indsamlinger til fordel for arbejdet. Dertil havde de forbindelser til embedsværket. Hammerich'erne sad begge i det udvalg til organisering af efterkrigens hjælpearbejde, som departementschef i socialministeriet Hans Henrik Koch havde nedsat året forinden. Samtidig havde de tydeligvis uformelle kanaler til centrale embedsmænd i Grønlands Styrelse, som var uindskrænket autoritet over enhver aktivitet i Grønland. Og styrelsen, senere Grønlandsdepartementet var repræsenteret i de udvalg i organisationerne, som beskæftigede sig med Grønlandsarbejdet.⁶¹

Sammenfatning

I årene op til 2. Verdenskrig fremsatte grønlandske politikere ønsker om fremskridt og udvikling i landet. Efter krigen fortsatte debatten, nu også i Danmark, og i 1950 vedtog Rigsdagen reformer, der skulle udvikle Grønland inden for alle samfundsområder. Centralt i denne debat stod

⁵⁸ DRK 210: Kai Ludvigsen: Beretning om rejse til Grønland for Dansk Røde Kors fra 13. juni til 17. august 1949. Referat af møde i Grønlandsudvalget 21. september 1949.

⁵⁹ DRK 276: Referat af møde i DRKs forretningsudvalg 24. juni 1950.

⁶⁰ RB 9: Referat af konstituerende møde 14. marts 1945. Strand, s. 12f.

⁶¹ Fx Borum fra Grønlandsdepartementet i DRKs grønlandsudvalg, jf. DRK 275: Referat af forretningsudvalgsmøde 3. marts 1952.

uddannelsespolitikken. Fra grønlandsk side ønskede man en styrkelse af danskkundskaberne og kendskab til det danske samfund, som man så som en forudsætning for at kunne hæve uddannelsesniveaet og dermed skabe ligestilling med Danmark og danskerne.

I 1950 pegede bl.a. Grønlandskommissionen på den hidtidige kolonipolitiks konsekvenser i form af stor ulighed, omfattende sociale og sundhedsmæssige problemer og meget høj dødelighed, og foreslog omfattende tiltag til en modernisering af det grønlandske samfund. Den danske stat så imidlertid ikke det sociale arbejde i Grønland som en statslig opgave, men opfordrede i tråd med kommissionen i stedet private organisationer til at træde ind.

Afhjælpningen af social nød blev traditionelt løst af befolkningen selv og lå nu til dels i kommunerådene, hvis midler dog var utilstrækkelige. Den høje dødelighed betød, at mange børn var forældreløse eller havde mistet enten deres far eller mor, og der var en lang tradition for at anbringe dem i uformelle plejeforhold hos slægtninge eller i andre lokale familier. Der fandtes imidlertid ingen egentlige børnehjem – i modsætning til i Danmark, hvor man siden 1600-tallet gradvis havde udbygget et netværk af institutioner til anbringelse af børn, og særlige myndigheder til at varetage og føre tilsyn med anbringelserne.

Efter 2. Verdenskrig søgte to store danske nødhjælpsorganisationer, Red Barnet og Dansk Røde Kors, efter nye meningsfulde opgaver – gerne i relation til Danmark og med en positiv offentlig bevågenhed. Begge vendte sig derfor mod Grønland, hvor de forsøgte sig med forskellige mindre initiativer. Deres ønsker om at udvide arbejdet blev dog flere gange afvist af Grønlands Styrelse i årene frem mod 1950.

3 Forsøget tager form – Beslutningsprocessen

I den stigende interesse for Grønland, der var i efterkrigens Danmark, opstod en række forslag og initiativer, hvis formål var at yde en social indsats for grønlandske børn. Det førte bl.a. i 1950 til en beslutning om at sende et hold grønlandske børn til Danmark på et års ophold. I processen omkring denne beslutning deltog danske myndigheder i både Danmark og Grønland, de grønlandske landsråd og private danske organisationer.

3.1 De første ideer og forslag

Den megen interesse for og omtale i Danmark af Grønland gav sig bl.a. udslag i private initiativer til hjælp til grønlandske børn. I november 1948 modtog Dansk Røde Kors en henvendelse fra Børge Poulsen, tidligere skolelærer i K'utdligssat, med et forslag om, at organisationen skulle arbejde for at få grønlandske børn til Danmark på rekreative ophold. Han oplyste i brevet, at han tidligere havde henvendt sig til Red Barnet, men at de havde afvist med henvisning til smittefaren.⁶² Svarbrevet til Poulsen findes ikke, men i et brev til præsidenten for Dansk Røde Kors, Kai Hammerich, oplyser Grønlandsudvalgets formand, Bugge, at man havde behandlet henvendelsen og vedtaget at svare,

”at man var enig i, at det ville være uheldigt af sundhedsmæssige grunde at få grønlandske børn fra bopladser og udsteder til Danmark, ligesom man var enig i, at det ville betyde en så kolossal forandring med hensyn til milieu, at det også af den grund ville være uheldigt at få de grønlandske børn til Danmark.”

Det var i øvrigt Grønlandsudvalgets holdning, at man hellere ville gøre en indsats for at hjælpe de grønlandske børn i Grønland.⁶³

Red Barnet modtog i denne periode flere forslag med samme tema. På et møde i Red Barnet 25. maj 1948 diskuterede man mulighederne for at sende grønlandske børn til Danmark på et vinterophold.⁶⁴ Initiativet synes at komme fra *Kalâtdlit*, foreningen for grønlændere bosat i Danmark, der på et bestyrelsesmøde 4. juni behandlede svaret på en henvendelse, man havde foretaget til Red Barnet.⁶⁵ Den korrespondance, der henvises til i foreningens protokol, findes ikke længere, men på foreningens generalforsamling i januar 1949 orienterede formand Carl Broberg medlemmerne om følgende:

*”Bestyrelsen har foretaget en undersøgelse gennem ’Red Barnet’ angående grønlænderbørns ferieophold i Danmark. Vi mente sådan, at et ophold i Danmark for grønlandske Dreng og Piger på 10-16 års alderen, ville gavne dem selv og ikke mindst forholdet mellem Danmark og Grønland. ’Red Barnet’ havde den største sympati for dette forslag og vil gerne bekoste børnenes transport og ophold, og de satte straks en undersøgelse i gang og forhørte om, hvad Grønlands Styrelse mente om dette spørgsmål. Svaret fra styrelsen var negativt. Begrundelsen var de farlige børnesygdomme og transportvanskeligheder.”*⁶⁶

Nu syntes Red Barnet altså at gå ind for ideen med at sende grønlandske børn til Danmark. På trods af det negative svar fra Grønlands Styrelse fortsatte man undersøgelsen af mulighederne og inddrog bl.a. distriktslæge Axel Laurent-Christensen, der i en årrække havde arbejdet i Grønland, og som nu opholdt sig midlertidigt i Danmark for at deltage i arbejdet som medlem af den nyligt nedsatte grønlandskommission. Han støttede forslaget fra *Kalâtdlit* og Red Barnet,⁶⁷ og 24. maj 1949

⁶² DRK 209: Brev fra Børge Poulsen til Dansk Røde Kors 5. november 1948.

⁶³ DRK 209: Brev fra Grønlandsudvalgets formand Bugge til præsident Hammerich 8. december 1948.

⁶⁴ RB 10: Referat fra arbejdsudvalgsmøde 25. maj 1948.

⁶⁵ AI A275 Lbnr. 20: Referat af bestyrelsesmøde 4. juni 1948.

⁶⁶ AI A275 Lbnr. 20: Referat af generalforsamling 27. januar 1949.

⁶⁷ RB 10: Referat af arbejdsudvalgsmøde 16. februar 1949.

diskuterede Red Barnets arbejdsudvalg igen forslaget. Nu var der imidlertid ikke længere tale om et kortere ferieophold i Danmark, men et skoleophold i et helt år:

”Grønland: Red Barnet har modtaget en henvendelse fra en kreds af grønlandsinteresserede gående ud på at tage 25 grønlandske børn i alderen 14-16 år herved på et års ophold med skolegang. De skulle udvælges blandt sunde, velbegavede børn, som senere skal ind på efterskoler på Grønland. Disse børn kunne herigennem være med til at tilvejebringe en nærmere tilknytning mellem Grønland og Danmark. Hindsgaul⁶⁸ er ikke interesseret i sagen, hvorimod Røde Kors gerne ville overtage den. [.....] Grønlands Styrelse er underrettet, men planen må først og fremmest godkendes af skolemyndighederne på Grønland”.⁶⁹

Som nævnt i referatet havde man allerede henvendt sig til Grønlands Styrelse. Dette synes at være sket mundtligt, da et notat fra 21. maj 1949 fra direktør Eske Brun i Styrelsen, som Grønlands Styrelse i daglig tale blev kaldt, er det første skriftlige materiale overhovedet i arkiverne efter Grønland Styrelse i denne sag. Bruns notat betegner forslagsstillerne som en privat kreds bestående af bl.a. foreningen Kalâtdlit, Red Barnet og Laurent-Christensen, og skriver, at forslaget går ud på at sende et antal grønlandske skolebørn, fx 25, i konfirmationsalderen til Danmark, hvor de skal bo i danske hjem og gå i dansk skole. Brun havde som udgangspunkt *”ikke nogen som helst mening”* om forslaget, men bad forskellige faglige konsulenter i Grønlands Styrelse om udtalelser om forslaget.⁷⁰

Den grønlandske lektor, som svarede til skolekonsulent, Aage Bugge, var betænkelig ved projektet, fordi det efter hans mening ikke var ordentlig gennemtænkt i forhold til fx børnenes eventuelle fortsatte skolegang og uddannelse i Danmark, forældrenes rolle fx økonomisk samt ikke mindst det grønlandske *”hovedkrav om [...] hjælp til selvhjælp”*. Han foreslog derfor, at forslaget blev drøftet senere bl.a. i forbindelse med spørgsmålet *”om enkelte grønlandske skolebørns eventuelle fortsatte skolegang i Danmark”*, hvorved der sandsynligvis tænkes på de igangværende forhandlinger i Grønlandskommissionen.⁷¹

Grønlands Styrelses medicinalkonsulent frarådede også at støtte initiativet, men ud fra lægelige synspunkter, idet grønlandske børn på 14 år efter han opfattelse ikke var lige så åndeligt og legemligt udviklede som danske børn. Han påpegede endvidere risikoen for, at børnene ville kunne pådrage sig børnesygdomme under opholdet i Danmark, og at der var erfaring for, at tuberkulose kunne bryde ud i netop den alder. Og han var nervøs for, at Grønlands Styrelse i så fald havde pligt til at tage sig af børnene. Også Philip Rosendahl, tidligere landsfoged i Grønland, men nu placeret i Grønlands Styrelses kontor i København, var meget betænkelig ved forslaget, bl.a. fordi det ville pålægge Grønlands Styrelse et stort ansvar.⁷²

Sagsakterne blev derefter sendt til gennemgang hos Laurent-Christensen, der sendte dem tilbage med en beklagelse over, at forslaget ikke havde fundet fremme, men samtidig gav udtryk for, at han håbede, at sagen ville kunne genoptages senere.⁷³

3.2 Forhandlinger med Red Barnet og Dansk Røde Kors

Kalâtdlit og Red Barnets første initiativer til at sende grønlandske børn til Danmark var stødt på modstand i Grønlands Styrelse. Og i Red Barnets arbejdsudvalg blev det i juli 1949 oplyst, at Laurent-Christensen havde meddelt, at planen om at sende grønlandske børn til Danmark også

⁶⁸ Lisbeth Hindsgaul, medlem af Folketinget og formand for Foreningen til Hjælp for Grønlandske Børn.

⁶⁹ RB 10: Referat af arbejdsudvalgs møde 24. maj 1949.

⁷⁰ GD 1499/51: Notat á 21. maj 1949 fra Eske Brun.

⁷¹ GD 1499/51: Notat á 9. juni 1949 fra Aage Bugge.

⁷² GD 1499/51: Notat á 17. juni 1949 fra medicinalkonsulent. Notat á 17. juni 1949 fra Philip Rosendahl.

⁷³ GD 1499/51: Brev á 25. juni 1949 fra Laurent-Christensen.

havde mødt modstand i Grønlandskommissionen. På et senere møde i arbejdsudvalget fremgik det, at Laurent-Christensen ville tage sagen op igen med Grønlands Styrelse i løbet af efteråret.⁷⁴

Også fra anden privat side blev der gjort forsøg på at få grønlandske børn til Danmark. I slutningen af maj 1950 oplyste dagbladet BT i en artikel med overskriften *"Grønlænderbørnenes Ferieophold sikret"*, at Red Barnet havde sat sig i forbindelse med Grønlands Styrelse med henblik på at organisere grønlandske børns ferierejser til Danmark. Det var sket på initiativ af en ung grønlandsk journalist ved Viborg Stifts Folkeblad, Uvdloriánguaq Kristiansen, der gennem flere artikler i BT havde promoveret forslaget om ferierejser og derigennem, efter hans opfattelse, manges drøm om at komme til Danmark. Det fremgår af artiklen, at Red Barnet i den nærmeste fremtid ville kontakte Grønlands Styrelse med henblik på de praktiske foranstaltninger. Artiklen slutter:

*"Efter mange og lange Forhandlinger i de foregaaende Aar om lignende Arrangementer, der alle er endt negativt, har det glædet 'Red Barnet' i Anledning af Artiklerne i B.T. at kunne faa Tilsagn fra Styrelsen om, at Ferierejserne kommer i Gang. Den Glæde kan alle, der interesserer sig det mindste for vor eneste Koloni, dele i fuldt Maal."*⁷⁵

I sagens akter hos Red Barnet og Grønlands Styrelse ses ikke nogen forbindelse til eller materiale vedrørende Uvdloriánguaq Kristiansen og BT's initiativ, bortset fra et udklip af den nævnte artikel i BT. Men et referatet fra et møde i Arbejdsudvalget i Red Barnet 12. juni 1950 viser, at der ikke alene havde været kontakt mellem organisationen og Grønlands Styrelse, men at initiativet var vendt:

*"Grønland: Afdelingschef Finn Nielsen, Grønlandsdepartementet, har foretaget en henvendelse til R.B. og anmodet os om at tage sagen om de grønlandske børns vinterophold i Danmark op. Tanken er: 20 børn i alderen 6-7 år skal være her ca. et år, – i lejr om vinteren (evt. Fedgaarden) og om sommeren i private hjem. Det vedtages foreløbig at meddele Finn Nielsen mundtligt, at R.B. er interesseret og vil tage sagen op."*⁷⁶

Nu var det altså departementet, der opfordrede Red Barnet til at tage grønlandske børn til Danmark, og i et skriftligt svar nogle dage efter meddelte formanden, at organisationen var indforstået med at tage 20 grønlandske børn til Danmark i et år, hvor de en del af tiden skulle være samlet i en lejr og resten af tiden bo hos private.⁷⁸ Dette vidner om, at man rent faktisk på et tidspunkt efter Grønlands Styrelses første afvisning tog sagen op igen – måske på foranledning af distriktslæge Laurent-Christensen – og at der mellem Red Barnet og Grønlands Styrelse, der nu havde skiftet navn til Grønlandsdepartementet, havde været samtaler eller forhandlinger, hvorfra der ikke foreligger skriftlig dokumentation hos nogen af parterne.⁷⁹

6. juli 1950 mødtes repræsentanter for Red Barnet og Grønlandsdepartementet om sagen, da departementet ønskede at fremlægge forslaget på de grønlandske landsråds forestående møde i slutningen af juli måned. Styrelsens repræsentanter udtrykte taknemmelighed for, at Red Barnet ville påtage sig opgaven med at tage børnene til Danmark, og hele initiativet blev kaldt et *"eksperiment, som man fra Grønlandsdepartementets side vil følge med den største interesse, og de erfaringer, vi på denne måde høster, kan blive af aller største betydning for arbejdet i Grønland."* Endvidere diskuterede man, hvor lang tid børnene skulle være i Danmark, og blev enige om, at det skulle være af højst et års varighed, *"idet man ikke ønskede, at børnene skal gå 'til spilde', men at det derimod var hensigten, at de skulle blive i stand til at 'danne kerne', når de igen kommer tilbage til Grønland."*

⁷⁴ RB 10: Referat af arbejdsudvalgsmøde 1. juli 1949; og august (uden dato) 1949.

⁷⁵ BT 25. maj 1950.

⁷⁷ RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøde 12. juni 1950.

⁷⁸ GD 1499/51: Brev fra Red Barnet til Grønlands Styrelse 16. juni 1950.

⁷⁹ Fra 1. juni 1950 skiftede Grønlands Styrelse navn til Statsministeriets 2. departement, i daglig tale Grønlandsdepartementet.

På mødet blev man desuden enige om, at den mest hensigtsmæssige alder ville være 5-7 år, altså en ændring i forhold til det oprindelige oplæg. Børnene skulle være under hyppigt lægetilsyn, og der skulle foretages *"en observation m.h.t. deres intelligensmæssige stadier, deres reaktioner overfor opholdet her og i øvrigt om hvordan de modtager 'moderne stof'."* Man var endvidere inde på økonomien, og Red Barnets repræsentanter kunne oplyse, at organisationen havde afsat 25.000 kr. til formålet. Hertil mente departementets repræsentant, at der nok kunne skaffes yderligere midler.⁸⁰

Samme dag udarbejdede Grønlandsdepartementet en indstilling, der skulle ligge til grund for landsrådenes diskussion af emnet. Af indstillingen fremgår det, at det var tanken i foråret 1951 at sende *"20 forældreløse grønlandske børn i alderen 6-7 år"* til Danmark. Indstillingen afviger på flere punkter fra referatet fra det møde, der tidligere på dagen havde fundet sted mellem Grønlandsdepartementet og Red Barnet, og som var udarbejdet af en af mødedeltagerne fra Red Barnet. Af det fremgår det, at man var blevet enige om, at børnene skulle være i alderen 5-7 år. Endelig – og ikke mindst – er det første gang, at kilderne nævner, at børnene skulle være forældreløse; i referatet fra mødet samme dag med Red Barnet optræder dette ikke. Måske ville man med denne tilføjelse til udvælgelseskriterierne inkludere hensynet til den sociale nød i Grønland og dermed øge chancen for, at landsrådene ville imødekomme forslaget.

Det blev endvidere i indstillingen til landsrådene oplyst, at børnene efter planen først skulle opholde sig et halvt år på et af Red Barnets børnehjem og derefter et halvt år i private danske hjem, hvorefter de skulle vende tilbage til Grønland. Om intentionerne med det fremsendte forslag fremgår det af indstillingen, at det var *"statsministeriets opfattelse, at de omhandlede børn ved et sådant etårigt ophold her i landet vil kunne erhverve sig et sådant kendskab til det danske sprog, at de, såfremt deres evner i øvrigt strækker til, umiddelbart vil kunne optages på de kommende dobbeltsprogede skoler."*

Afslutningsvis understregede Grønlandsdepartementet i indstillingen, at initiativet ikke ville være forbundet med udgifter for det grønlandske samfund, og udbad sig landsrådenes tilslutning til, at Statsministeriet gennemførte planene.⁸¹

Fremstillingen viser, at Grønlandsdepartementet siden afslaget i sommeren 1949 havde skiftet holdning til de private forslag om at sende grønlandske børn til Danmark, og nu et år senere tog initiativet til, at Red Barnet skulle hente 20 børn til Danmark. I referatet fra den indgåede aftale med Red Barnet fremgår det, at der er tale om et *"eksperiment"*, og at Grønlandsdepartementet forventer, at børnene vil *"danne kerne"* i fremtidens Grønland. Hvordan dette konkret skulle ske, er imidlertid ikke tydeligt. Det fremgår således ikke, om der var tale om et skoleophold, blot at børnene efter et samlet ophold i en feriekoloni skulle ud i private hjem, og med en forventet aldersfordeling på mellem fem og syv år, ville nogle af børnene da forventeligt heller ikke være i den skolepligtige alder. Forventningen var, at børnene gennem et års ophold i Danmark ville opnå sådanne egenskaber, at de ville kunne danne fortrop for udviklingen i det grønlandske samfund. Man har altså tilsyneladende sat lid til, at de sproglige kundskaber og det kendskab til dansk kultur, som børnene ville kunne suge til sig i løbet af et års ophold i Danmark, ville gøre dem i stand til at udgøre den ønskede fortrop for udviklingen.

I den indstilling, der efterfølgende blev udfærdiget til landsrådene, blev både kriterier for udvælgelse af børnene og sigtet med forsøget skærpet. Børnene skulle nu være forældreløse og målet var, at de ved tilbagekomsten til Grønland skulle indgå i de kommende dansksprogede klasser i det nye skolesystem.

Samtidig med, at Red Barnet arbejdede på at grønlandske børn kunne komme på ophold i Danmark, diskuterede man i Dansk Røde Kors' Grønlandsudvalg, hvordan også Dansk Røde Kors kunne deltage i socialt arbejde med relation til Grønland. Ved udvalgets møde 6. februar 1950 var første

⁸⁰ GD 1499/51: Referat af møde mellem Red Barnet og Grønlandsdepartementet 6. juli 1950.

⁸¹ GD 1499/51: Koncept til indstilling til landsrådet dateret 6. juli. (j.nr. 6034 – 11932/49).

punkt på dagsordenen en sag om opførsel af børnehjem i Grønland. Udvalgets formand G.N. Bugge refererede fra en samtale, han havde haft med Grønlands Styrelses direktør, Eske Brun, at

*”direktøren havde bekræftet, at der var stort behov for børnehjem og havde anbefalet det på det varmeste. I Rigsdagens Grønlandskommission havde man regnet med visse opgaver for det private initiativ, bl.a. oprettelsen af børnehjem, hvorfor han ikke mente, denne opgave ville blive taget op af det offentlige.”*⁸²

Grønlandskommissionen havde behandlet spørgsmålet om forholdene for forældreløse børn og konkluderede i betænkningen, at børn kunne være meget dårligt stillede i Grønland, og at det kunne være vanskeligt at få dem anbragt på en passende måde. Man anså det derfor for *”særdeles ønskeligt”*, at der inden for kort tidsrum blev oprettet børnehjem i hvert fald i de større byer. Om udførelsen af en sådan opgave konkluderede kommissionen:

*”I og for sig ville man mene, at det må være en kommunal opgave at opføre og drive sådanne børnehjem, men da det måske vil vise sig tvivlsomt, om de grønlandske kommuner økonomisk kan magte denne opgave, må man fra statens side med den største opmærksomhed følge udviklingen på dette område. Hvis det skulle vise sig, at de grønlandske myndigheder ikke vil kunne magte opgaven, og denne heller ikke vil blive løst af det private danske initiativ, må staten i givet fald selv drage omsorg for opførelsen af sådanne børnehjem.”*⁸³

I et efterfølgende møde i Grønlandsudvalget i Dansk Røde Kors oplyste udvalgets formand, at han havde talt med departementschef Koch i Socialministeriet, der var formand for Grønlandskommissionen, og at denne på det varmeste havde anbefalet Dansk Røde Kors at tage denne opgave op. Røde Kors arbejdede derefter videre på planerne, og 3. juli 1950 kunne organisationen endeligt oplyse Grønlandsdepartementet, at hovedbestyrelsen på et møde den 25. juni havde tiltrådt, at Dansk Røde Kors ville betale for opførelsen af to børnehjem i Grønland til en samlet pris af 700.000 kr.⁸⁴

I sommeren 1950 forelå således uafhængigt af hinanden dels en aftale med Red Barnet om at sende en gruppe børn til Danmark, dels et tilbud fra Dansk Røde Kors om at opføre to børnehjem i Grønland. Inden igangsættelsen af disse aktiviteter ønskede Grønlandsdepartementet dog at forelægge dem for de grønlandske landsråd.

3.3 Forhandlinger i landsrådene

Forslagene fra Red Barnet og Dansk Røde Kors blev forelagt for landsrådene for Nordgrønland og Sydgrønland, der under betegnelsen De forenede Landsråd mødtes til forhandlinger i løbet af sommeren. Forslagene blev behandlet på landsrådenes møde den 28. juli 1950 som dagsordenens punkt 10 under overskriften *”Dansk Røde Kors’ og Red Barnets virksomhed for grønlandske børn”*.⁸⁵

Under fremlæggelsen af første del af punktet pointerede Eske Brun, der denne sommer fungerede som formand under landsrådenes forhandlinger i Godthåb⁸⁶, at Røde Kors’ henvendelse bestod i et tilbud om at oprette to børnehjem, men at Røde Kors ikke kunne påtage sig driften af dem. Man kunne derfor forvente, at de grønlandske kommunekasser ville skulle yde tilskud til børnehjemmene, såfremt de blev opført.

Under drøftelserne mindede et medlem om, at han allerede nogle år forinden havde fremsat forslag om at støtte børnesanatorierne (der ud over behandling af tuberkuløse børn også i en vis

⁸² DRK 211: Referat af møde i Grønlandsudvalget 6. februar 1950.

⁸³ G-50, bind 4, I: Sundhedsvæsenet, boligbyggeriet og sociale forhold, s. 88-89.

⁸⁴ DRK 211: Brev fra Kai Hammerich til Grønlandsdepartementet 3. juli 1950. Referat af møde i Grønlandsudvalget 27. marts 1950

⁸⁵ De forenede grønlandske landsråds forhandlinger 1950, s. 34-40.

⁸⁶ Kjær Sørensen, s. 261.

udstrækning fungerede som børnehjem). Et andet medlem nævnte, at man blandt befolkningen i Egedesminde allerede havde oprettet en forening, der skulle være behjælpelig med oprettelsen af et børnehjem, og at der i befolkningen var en vilje til at støtte sagen. Landsrådenes positive indstilling kom til udtryk i følgende udtalelse:

”Landsrådene takker Dansk Røde Kors for det smukke tilbud om oprettelse af børnehjem i Grønland og tilsiger sin støtte til indførelse af en ordning, hvorefter der fra de grønlandske kommunekasser ydes tilskud til driften deraf efter kassernes fremtidige evne.”

Formanden fremlagde derefter Red Barnets forslag om, at man i løbet af foråret 1951 ville sende indtil 20 *”forældreløse børn til Danmark”*. Formanden gentog i sit oplæg til forhandlingerne de centrale dele af den skriftlige indstilling fra Statsministeriet, bl.a. at der var tale om børn i 6-7 års alderen, og at de efter et års ophold i Danmark skulle vende tilbage til Grønland efter forhåbentlig at have erhvervet sig dansk kundskaber, der ville kvalificere dem til at blive optaget på de fremtidige dobbeltsprogede skoler. Formanden understregede i sin fremlæggelse, at forslaget ville være uden omkostninger for det grønlandske samfund, men at man alligevel havde ønsket at høre landsrådenes mening, før projektet blev sat i gang.

Der var blandt landsrådenes medlemmer generelt en positiv holdning til *”forsøget”*, som det bl.a. blev kaldt, på grund af mulighederne for, at børnene derved fik mulighed for at lære dansk, og et medlem mente, at der fra skolevæsenets side var al mulig grund til at møde forslaget med glæde, og at det måske ville vise sig, *”at børnene i Danmark lærte så meget, at de kunne indgå i A-B-skolerne”*. Heroverfor mente et andet medlem, at man kunne frygte, at børnene under opholdet i Danmark ville glemme så meget af det grønlandske sprog, at de ikke ville kunne følge undervisningen i de grønlandske A.-B.-skoler. Hertil udtalte formanden, at børnene nok ikke glemte deres sprog så hurtigt, men at de i så fald hurtigt ville kunne lære det igen.

Under diskussionen var der et enkelt medlem, der foreslog, at man skulle sende mere end 20 børn af sted, da der sikkert ville komme mange flere ansøgninger, og et andet medlem foreslog, at man skulle gentage det over flere år. Til det mente formanden, at Red Barnet nok lige skulle se resultatet af det første initiativ, og at de så kunne tænkes at fortsætte, forudsat at der var midler.

Et medlem spurgte, om der kun var tale om forældreløse børn, hvortil formanden svarede, at det var det, der var angivet i Red Barnets skrivelse, men at han ikke tvivlede på, at hvis der var andre børn, der trængte til opholdet, og forældrene var indforståede, ville de også kunne komme i betragtning. Og han uddybede senere dette spørgsmål ved at sige, at *”hvor der blev tale om børn med forældre, ville det i praksis kun blive, når forældrene selv anmodede om at få deres børn til Danmark.”*⁸⁷

Et medlem mente, at det var værdifuldt, at børnene kom til Danmark, idet de var meget lærenemme i den alder og dermed ville kunne få et værdifuldt grundlag, mens et andet medlem foreslog at udvide aldersgruppen til 6-9 år i stedet for 6-7 år, som det var anført i forslaget.

Nogle få betænkeligheder blev dog også fremsat. Et medlem var imod, fordi han mente, at oprettelse af børnehaver, som Red Barnet rent faktisk også tilbød at oprette i Grønland, ville være til gavn for langt flere, og at Red Barnet derfor hellere skulle anvende pengene til dette formål. Endvidere var han bekymret for, at nogle af de forældreløse børn, der ofte blev opdraget tilfældigt, ville blive skuffede, når de efter et års ophold i gode kår kom tilbage til Grønland og skulle bo under dårlige forhold. Denne bekymring blev delt af flere, og et medlem foreslog en tilføjelse til planerne, således at børn, der kom tilbage til dårlige kår, i stedet blev optaget på et af de børnehjem, som Røde Kors ville opføre.

⁸⁷ Det fremgår ikke, hvilken skrivelse Brun henviser til. Hverken da Red Barnet 16. juni 1950 bekræftede, at man ville tage en gruppe børn til Danmark, eller i referatet fra det møde 6. juli, hvor man indgik den endelige aftale, nævnes forældreløse børn. De optræder først i den indstilling til landsrådene, som blev udarbejdet i Grønlandsdepartementet.

Landsrådenes samlede holdning til Red Barnets forslag, som den kom til udtryk under debatten, kan ret præcist sammenfattes i en udtalelse fra et af medlemmerne, nemlig at man *"var i Grønland mere og mere indstillet på, at børnene skulle lære dansk, og når der nu fremkom en mulighed for børnene til at komme ud og lære noget, burde landsrådet støtte det uden tøven"*. De få betænkeligheder, der blev fremsat, kunne aflæses i det endelige beslutningsforslag, som i sin helhed lød:

"Landsrådet⁸⁸ takker Red Barnet for planerne for grønlandske børns ophold i Danmark og giver sin tilslutning til, at statsministeriet søger disse planer virkeliggjort, men gør dog samtidig opmærksom på nødvendigheden af, at der sikres, at børnene ved hjemkomsten til Grønland kommer under passende kår, således at nedgangen fra de gode kår ikke bliver til skade for børnene."

Landsrådene vedtog forslaget med 19 stemmer for og 4 imod.

Landsrådenes funktion var i denne sag rådgivende, og i sidste ende lå den endelige beslutning hos Grønlandsdepartementet. Med landsrådenes støtte havde man fra de danske myndigheders side sikret sig opbakning fra grønlandsk politisk side. Tilbage var nu yderligere at konkretisere indholdet og iværksætte planerne.

3.4 Den endelige aftale mellem Grønlandsdepartementet og Red Barnet

Samme dag, som de grønlandske landsråd vedtog at bakke op om forslagene fra Dansk Røde Kors og Red Barnet, sendte Eske Brun et telegram til Grønlandsdepartementet, hvori han under overskriften *"Ang Red Barnets hjemtagen til Danmark af grl. Børn"* ordret gentog landsrådenes udtalelse.⁸⁹ Og i september 1950 fremsendte Grønlandsdepartementet en afskrift af referatet vedrørende dette punkt fra landsrådenes møde til Red Barnet og udbad sig samtidig en drøftelse med henblik på virkeliggørelse af de nærmere planer.⁹⁰

Efter meddelelsen fra Grønlandsdepartementet om landsrådenes opbakning til sagen blev sagen behandlet igen i Red Barnets arbejdsudvalg i slutningen af august, og i referatet fremgår, at

*"Til foråret ankommer 20 grønlænderbørn til Danmark i alderen 6-7 år; – de anbringes først på Fedgaarden eller et af de andre hjem, derefter hos private. Opholdets varighed: – 10 måneder, – Til disse børn må der skaffes tøj – en opgave for lokalkomiteerne."*⁹¹

Den endelige beslutning om igangsættelse af forsøget var nu taget, og det var tid til at beskrive og igangsætte de praktiske foranstaltninger. Red Barnet var utålmodig efter at komme i gang med forhandlingerne med Grønlandsdepartementet, og referaterne efter flere på hinanden følgende møder i arbejdsudvalget beretter: *"Der bør snarest arrangeres et møde med Finn Nielsen"*.⁹² Det trak imidlertid ud med at få arrangeret et møde. I en redegørelse for Grønlandsdepartementets samlede aktiviteter i juni 1950 berettes om den *"med nyordningens gennemførelse forårsagede voldsomme stigning i arbejdsmængden i det nyoprettede grønlandsdepartement"*⁹³, og sagens forløb tyder på, at de mange nye planer og tiltag, der skulle sættes i gang efter Rigsdagens vedtagelse af det store lovkompleks om Grønland i maj 1950 har betydet, at initiativet med at sende grønlandske børn til Danmark blev skubbet i baggrunden. I Grønlandsdepartementets arkiv er der intet fra denne periode omkring overvejelser eller beslutninger i sagen.

Endelig 1. december 1950 mødtes repræsentanter fra Red Barnet og Grønlandsdepartementet for at fastlægge rammerne for flere projekter, bl.a. nedsendelsen til Danmark af *"20 forældreløse,*

⁸⁸ I udtalelsen er fejlagtigt anvendt betegnelsen "landsrådet" og ikke "landsrådene".

⁸⁹ GD 1499/51: Telegram til Grønlandsdepartementet dateret 28. juni 1950 og underskrevet 'Brun'.

⁹⁰ GD 1499/51: Skrivelse dateret 8. september 1950 fra Grønlandsdepartementet til Red Barnet, underskrevet E.B.

⁹¹ RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøde 22. august 1950.

⁹² RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøde 10. oktober 1950, Referat af arbejdsudvalgsmøde 1. november 1950.

⁹³ FBA Mødeprotokol: Referat af møde i Rigsdagens Grønlandsudvalg 29. juni 1950.

grønlandske børn". Det blev indledningsvis fra Red Barnets side fremhævet, at det finansielle grundlag for hjemtagelsen til Danmark af 20 børn var i orden. Det blev besluttet, at børnene skulle forsøges sendt af sted i to hold, hvoraf det første hold skulle komme i begyndelsen af maj og det sidste i slutningen af maj 1951. Børnene skulle anbringes på Red Barnets midlertidige feriekoloni Fedgården ved Faxe i sommermånederne, for derefter i det sidste halve år antagelig at blive privat anbragt i danske hjem. Red Barnet ønskede i den forbindelse, at der blev stillet én, måske to grønlandske lærerinder eller kiffakker⁹⁴ til rådighed, mens børnene opholdt sig i Fedgården, og fremhævede, at tanken først og fremmest var, at børnene skulle akklimatiseres, medens der ikke i så stærkt et omfang skulle lægges vægt på deres undervisning.

Man var enige om, at der skulle forhandles med de grønlandske skole- og sundhedsmyndigheder om udvælgelse af børnene, at børnene skulle være 6-7 år, at de skulle være raske og desuden calmette- og difterivaccinerede, og derudover skulle man *"så vidt muligt [...] sørge for at få børn med så høj intelligenskvotient som muligt under hensyn til, at det jo er tanken, at børnene efter opholdet her i landet skulle anbringes på de kommende 'Røde-Kors'-børnehjem og optages i de kommende A-B-skoler"*.⁹⁵

Det er første gang, at det i det eksisterende materiale fremgår, at det var tanken at anbringe børnene på børnehjem ved hjemkomsten til Grønland, selv om det lille *"jo"* klart antyder, at man må have diskuteret og besluttet det tidligere i forløbet. Og selvom der ikke foreligger skriftlig dokumentation herfor, er det nærliggende at slutte sig til, at denne beslutning blev taget for at imødekomme landsrådenes bekymring for børnenes forhold efter tilbagekomsten til Grønland.

Beslutningen om at anbringe børnene på børnehjem synes ikke at være taget sammen med Dansk Røde Kors. Først i februar 1951 fremgår det af et referat fra Dansk Røde Kors' Grønlandsudvalg, at *"kontorchef Otto Jensen [oplyste], at Grønlandsdepartementet efter aftale med landshøvdingen i Grønland allerede nu regnede med, at det første hold forældreløse grønlandske børn, der skulle indpaa børnehjemmene, skulle være de 20 børn, som Red Barnet havde lovet at skaffe ophold i Danmark i tiden fra sommeren 51 til 52. Man gik således ud fra, at børnehjemmet i Godthåb blev færdigt i 1952 og kunne modtage dette hold, medens det andet hold først kunne komme til Egedesminde i løbet af 1953,"* Og videre: *"Da det alene er Grønlandsdepartementet, der afgør hvilke børn, der skal ind på hjemmene, kunne der ikke fra Dansk Røde Kors side være noget at indvende herimod."*⁹⁶

Sagens gang demonstrerer tydeligt de forskellige aktørers positioner og interesser, og det viser lige så tydeligt, at det var Grønlandsdepartementet, der tog de afgørende og definerende beslutninger, som fx at forsøget overhovedet blev sat i gang, de første kriterier for udvælgelse samt placeringen af børnene på det kommende børnehjem i Godthåb.

Sammenfatning

De første ideer om at sende grupper af grønlandske børn til Danmark voksede ud af efterkrigstidens diskussioner om forholdene i Grønland og ønsker fra privat side om at bidrage til udviklingen. Forskellige forslag blev imidlertid mødt med stor skepsis i Grønlands Styrelse.

I sommeren 1950 indgik Grønlandsdepartementet og Red Barnet alligevel en aftale om som et forsøg at sende 20 grønlandske børn i alderen 6-7 år på et års ophold i Danmark.

Grønlandsdepartementet fremlagde forslaget for landsrådene i Grønland, bl.a. sammen med et forslag fra Dansk Røde Kors om opførelse af to børnehjem. Landsrådene tog positivt imod begge

⁹⁴ På dansk: medhjælpere.

⁹⁵ LOG/563. GD 1499/51: Referat af Otto Jensen (sign.), dateret 4. december 1950.

⁹⁶ DRK 217: Referat af møde i Grønlandsudvalget 15. februar 1951.

forslag, og i slutningen af 1950 blev de endelige rammer for forsøget, herunder kriterierne for udvælgelse af de 20 børn, aftalt mellem Grønlandsdepartementet og Red Barnet.

Under denne proces ændrede centrale elementer sig. I den første formulering skulle børnene danne kerne i Grønland. Dette blev i Grønlandsdepartementet indstilling til landsrådene gjort mere konkret, idet man forklarede, at hensigten var, at de skulle opnå så gode danskundskaber, at de ville kunne følge undervisningen i de planlagte A.-B.-skoler. Til dette uddannelsesmæssige perspektiv tilføjede man et socialt element, idet det i indstillingen til landsrådene – for første gang – fremgik, at udvælgelsen skulle ske blandt forældreløse børn.

Landsrådene holdning var positiv, blot var der en bekymring for, at nogle af børnene ved tilbagekomsten til Grønland ville vende tilbage til dårlige livsvilkår, og landsrådene ønskede, at der ville blive taget hånd om dette. Grønlandsdepartementet tog derefter en beslutning om, at børnene ved hjemkomsten til Grønland alle skulle placeres på det planlagte børnehjem i Godthåb, og dette indgik i den endelige aftale mellem Grønlandsdepartementet og Red Barnet, der blev indgået i december 1950 og skulle danne grundlag for udvælgelsen af børn i Grønland.

4 Udvælgelsen af børnene og organiseringen af deres rejse

Under mødet mellem Red Barnet og Grønlandsdepartementet den 1. december 1950 om rammerne for den forestående nedsending af børn til Danmark var man blevet enige om, at det var de grønlandske skole- og sundhedsmyndigheder, der skulle udpege børnene under hensyntagen til de aftalte kriterier: Forældreløse børn, 6-7 år gamle, sunde og intelligente.⁹⁷ Udvalgte af egnede børn stødte dog på forhindringer og førte til, at der måtte træffes nye beslutninger undervejs i processen. Det samme gjaldt den efterfølgende organisering af børnenes nedrejse til Danmark.

4.1 Børnene udvælges

Få dage efter mødet skrev Grønlandsdepartementet til skoledirektøren i Godthåb, Mikael Gam, og bad ham træffe foranstaltninger til at udvalgte 20 børn – ”såvidt muligt 10 drenge og 10 piger” – i forhandling med de grønlandske sundhedsmyndigheder. Brevet gentog de opstillede krav og betingelser om alder, sundhed, intelligens, samt afrejse og ledsagerspørgsmål og tilføjede, at departementets skolekonsulent ville holde sig orienteret om, hvorledes opholdet i Danmark forløb.⁹⁸

Den 10. januar 1951 skrev skoledirektøren til landshøvding Lundsteen, at man burde behandle henvendelsen fra Grønlandsdepartementet ved et møde i skoledirektionen, hvis tredje medlem ud over de to var provsten. I parentes var anført, at sagen også var tilgået Augo Lynge, som var medlem af Grønlands kulturelle Råd, der var oprettet året forinden.⁹⁹ Dernæst affattede skoledirektøren et udkast til et cirkulære til samtlige læger og skoleledere (præster) i Vestgrønland med anmodning om at bistå med at indstille egnede børn. Landshøvdingen noterede i hånden på det tilsendte udkast, at han mente, det var en sag for skoledirektionen; man kunne altid nævne den for Lynge før eller siden. Han var i øvrigt enig i formuleringen, men overvejede, om man skulle indskrænke repræsentation for hvert distrikt til to børn – hvilket tyder på, at han forventede, at der (ellers) ville indkomme for mange indstillinger.¹⁰⁰

I dagene omkring d. 22. februar 1951 blev det endelige cirkulære fra skoledirektionen telegraferet til alle de vestgrønlandske præstegæld med følgende ordlyd:

*”red barnet tilbudt i forståelse med statsministeriet maj 1951 hjemtage til danmark som et forsøg 20 forældreløse grønlandske børn alderen 6-7 år helst halvdelen drenge piger til eetårigt ophold med halve tid red barnets børnehjem resten private hjem stop 1952 tilbage grønland hvor børnene optages på de til den tid forventelig etablerede røde kors børnehjem godthåb egedesminde eller kun godthåb og fortsætter den i danmark eventuelt påbegyndte skolegang i dobbeltsprogede skoler hvorfor børn med høj intelligens bør vælges stop børnene skal være sunde lægeundersøgte samt calmette og difterivaccinerede stop børnene ønskes ankomme 2 hold hvoraf første begyndelsen andet slutningen maj stop indstilling af sådanne kvalificerede forældreløse børn til danmarksophold anmodes de efter samråd lægen indsende telegrafisk hertil snarest muligt”.*¹⁰¹

Herefter kom der løbende svar fra præsterne på vestkysten.¹⁰² Præsten i Nanortalik svarede d. 26. februar, at der ikke var nogen forældreløse med den ønskede alder i hans præstegæld. Samme svar indløb fra Sukkertoppen, Umanak og Holsteinsborg, og ligeledes fra Julianehåb, som dog tilføjede,

⁹⁷ LOG/563. Referat af Otto Jensen (sign.), dateret 4. december 1950.

⁹⁸ LOG/563. Brev fra Grønlandsdepartementet til skoledirektøren 8. december 1950.

⁹⁹ LOG/563. Brev af 10. januar 1951.

¹⁰⁰ LOG/563. Udkast til cirkulære 22. januar 1951. Håndskrevet notat af 26. januar 1951.

¹⁰¹ LOG/563. Kopi af telegram nr. 0832 til præsterne.

¹⁰² LOG/563. Hele korrespondancen mellem skoledirektionen/landshøvdingen og de enkelte præstegæld i Grønland findes i landshøvdingens arkiv i Nuuk i en sagsmappe under journalnr. 563: Red Barnet. Hvor intet andet er angivet i note, bygger nedenstående på dokumenter herfra. Desuden har vi gennemgået samtlige præstegælds arkiver, som i dag er placeret ved Nunatta Allagaateqarfia (Grønlands Nationalarkiv).

at *"hvis 5-årige og 8-årige kan komme i betragtning kan nogle med kun jævn intelligens indstilles. Kravet om høj intelligens kan sikkert ikke fastholdes hvis børnehjemmet ønsker 20 børn"*.¹⁰³ Fra Godhavn bad præsten om forlængelse af fristen, da han havde brug for at rådføre sig med en læge, hvilket der ikke var i distriktet. Både intelligens- og sundhedskravet synes at have givet udfordringer i distrikterne.

Men først og fremmest var det kravet om, at børnene skulle være forældreløse, der gav anledning til spørgsmål. Fra Narssak lød det: *"skal børnene være forældreløse begge sider eller kan kun faderløse også regnes med"*. Samme spørgsmål kom fra præsten i Egedesminde. Og præsten i Upernavik ville vide, om det kunne nytte at indstille børn, som ikke var forældreløse, men mere eller mindre forsørgerløse, for eksempel hvis de blot havde én forælder, som var syg, blind, eller på anden måde uarbejdsdygtig.¹⁰⁴ Skoledirektørens svar til de tre illustrerer en gradvis opblødning, efterhånden som indstillingerne udeblev. Den første præst fik det svar, at kun forældreløse kunne indstilles. Den anden, at man måtte overveje, om faderløse kunne komme i betragtning, men at præsten ikke skulle regne med det. Til den sidste svarede skoledirektøren i marts, hvor der kun var omkring halvanden måned til børnenes forventede afrejse, at spørgsmålet var ved at blive undersøgt, da andre havde spurgt til det samme.

Efter disse meldinger fra præstegældene sad skoledirektionen med listen over svar fra præsterne og gennemgik bl.a. en opgørelse over forsørgerløse børn i Grønland, som var tilgået Grønlandsdepartementet i november 1950.¹⁰⁵ I begyndelsen af april 1951 meddelte landshøvdingen Grønlandsdepartementet, at der nu forelå svar fra de fleste præstegæld, som dog ikke havde anmeldt nogen emner. Han ønskede at vide, om man skulle ændre kategorien til også at omfatte fader- og/eller moderløse, og henviste til den ovennævnte opgørelse, der angav et tal på 70 forsørgerløse 6-7-årige i hele landet. Der var endvidere *"måske mulighed at skaffe børnene hvis aldersgrænsen udvides til 5-8-årige og der stækkes på intelligenskravet"*.¹⁰⁶

Grønlandsdepartementet svarede d. 6. april, at man nødig så planerne om hjemsendelse af 20 børn opgivet af hensyn til forhandlingerne med Red Barnet og den ret omfattende presseomtale. Man var enig i skoledirektionens forslag om nødvendigt at udvide kategorien til 5-8-årige, eventuelt også moderløse børn, men så nødigt intelligenskravet slækket væsentligt. Man pegede desuden på muligheden for at finde egnede børn i Østgrønland, *"hvorved dog bør iagttages at sådanne børn efter danmarksoophold ikke bør tilbagesendes til Østgrønland, men fortsætte deres opdragelse og uddannelse i Vestgrønland på linje med de derfra kommende børn"*. Den 12. april meddelte Grønlandsdepartementet Red Barnet de udvidede kriterier.¹⁰⁷

Den 10. april udsendte skoledirektøren et opdateret fællescirkulære til de vestgrønlandske præstegæld, hvor han meddelte de nye kriterier, herunder at moderløse i enkelte tilfælde kunne indstilles, men her måtte faderen være indforstået med, at barnet efter Danmarksoopholdet skulle anbringes i børnehjemmet i Godthåb. Faderløse burde dog ikke indstilles, for da *"ville moderen sandsynligvis i flere tilfælde have barnet tilbage, hvorved forsøget delvis vil blive forstyrret"*. Ministeriet så i øvrigt nødig sagen standset, og indmeldelser skulle derfor indsendes allersnarest med fyldige oplysninger, da børnene jo skulle afrejse i maj måned.¹⁰⁸

¹⁰³ LOG/563. Telegram fra præsten i Julianehåb til skoledirektionen 7. marts 1951.

¹⁰⁴ LOG/563. Telegram nr. 172 fra præsten i Narssak til skoledirektøren. Telegram nr. 308 fra præsten i Upernavik til skoledirektøren 31. marts 1951.

¹⁰⁵ GS/355/50. Ministeriets sag 355/50. Landsfogeden, som havde udarbejdet listen, mente dog, at tallene syntes meget store for nogle distrikters vedkommende og antagelig måtte benyttes med forsigtighed (J. nr. 1510/50, brev til Statsministeriet, dateret 22.11.50). Se også afsnit 2.2.

¹⁰⁶ LOG/563. Kopi af telegram nr. 563 til Grønlandsdepartementet i København, fra Simony for landshøvdingen.

¹⁰⁷ LOG/563. Telegram nr. 034 fra Grønlandsdepartementet 6. april 1951. Duplikatsag. Brev nr. 10216 fra Grønlandsdepartementet til Red Barnet 12. april 1951.

¹⁰⁸ LOG/563. Brev nr. 1830, afsendt som telegram 10. april 1951.

Præsterne i Angmagssalik og Scoresbysund blev nu også kontaktet i enslydende telegrammer d. 11. april:

*”red barnet påtænker hjemtage danmark 1951/52 20 grønlandske børn alderen 6-7 år stop børnene skal være forældreløse absolut sunde meget velbegavede og både drenge og piger stop efter ankomst danmark sommeren 1951 ophold red barnets sommerlejr derefter pleje danske hjem eventuelt skolegang stop oprejse grønland 1952 og anbringelse nyt røde kors børnehjem godthåb og gå i afskolen stop altså vigtigt eventuelle plejeforældre forstår at børnene ikke før om adskillige år vender tilbage østgrønland stop derfor sikkert bedst kun forældreløse men moderløse kan dog måske enkelte tilfælde medtages ved indstillingen hvis faderen forstår han ikke ser barnet før om flere år stop derimod næppe faderløse da moderen sikkert vil kræve barnet tilbage stop hvor muligt samråd lægen stop eventuelt indmeldelser sendes med fyldigst mulige oplysninger hertil snarest stop vigtigt børnene sunde kvikke velbegavede stop fra vest og østgrønland 20 børn tilsammen ”.*¹⁰⁹

Forskellen mellem telegrammerne til vest- og østgrønlandske præster var, at man for Østgrønland fastholdt det oprindelige alderskriterium på 6-7 år. Derudover havde man strammet ordlyden om at man ønskede *absolut* sunde og *meget* velbegavede forældreløse børn, hvor man sluttelig i telegrammet gentog, at det var vigtigt at børnene var sunde, kvikke og velbegavede. Endvidere skulle fædre eller plejeforældre forstå, at børnene først efter adskillige år kunne vende tilbage til Østgrønland.

I de næste 14 dage indløb svar fra fem præstegæld med i alt syv emner. Præsten i Nanortalik havde været i samråd med lægen og indstillede 2 moderløse børn, en pige og en dreng, som var blevet anbefalet fra børnehaven. Præsten i Julianehåb kunne indstille et forældreløst 'sanatoriebarn', som var god i skolen og *”anbefales meget fra sanatoriet”*.¹¹⁰ Fra K'utdligssat indstilledes to piger, som blev forsørget af hhv. mormoderen og en bror og begge var særdeles dygtige i skolen samt tilset og godkendt til *”hjemsendelse”* af lægen.¹¹¹ Fra Jakobshavn blev der indstillet en 8-årig dreng.¹¹² Præsten i Angmagssalik indstillede en forældreløs dreng. Han boede i Kap Dan i meget dårlig jordhytte hos bedstemoderen, som var meget fattig og sultede hver vinter. Hans sundhedstilstand var god, og han syntes at være velbegavet. Lægen anbefalede ham til flytning.¹¹³

I slutningen af april – ganske få uger før børnenes stipulerede rejse – var der således kun indstillet syv emner. Derfor sendte skoledirektøren d. 28. april en rykker til de resterende præstegæld om, at det hastede med en besvarelse. Herefter svarede præsterne i Upernavik og Narssak, at de ikke havde kunnet finde egnede børn *”i år”* og *”denne gang”*.¹¹⁴ Fra Sukkertoppen meldtes, at der kun fandtes en forældreløs dreng, men plejeforældrene var glade for ham og ville ikke af med ham.¹¹⁵ Præsten i Holsteinsborg svarede, at det var vanskeligt at opfylde betingelserne, specielt mht. børnenes begavelse, men at han dog kunne indstille en forældreløs dreng, som for tiden opholdt sig på Sukkertoppen sanatorium og af forstanderinden blev betegnet som kvik.¹¹⁶ Præsten i Frederikshåb anbefalede to børn. Den ene var forældreløs dreng på syv år med tilfredsstillende lægeattest og

¹⁰⁹ NA/Scoresbysund, A.22.19.01/13.22, modtagne telegrammer 1929-1960 og afsendte telegrammer 1938-1968 & NA/Angmagssalik, 22.18.01, 1.0.0.0 Ind- og udgåede telegrammer 1951.

¹¹⁰ LOG/563. Telegram nr. 368 17. april 1951.

¹¹¹ Ordene ”hjemsendelse”, ”hjemsendes” og ”hjemrejse” anvendtes overalt i koloniadministrationen i forbindelse med nedsendelse af grønlandske børn fra Grønland til Danmark. Det hænger givetvis sammen med kolonisproget i Grønland, hvor kolonisterne fx siger ”hjemme i Danmark”, ”hjem til Danmark”, og sprogbrugen og -vanen er formentlig smittet af i Grønlands Styrelse og i administrationen i Godthåb.

¹¹² LOG/563. Telegram nr. 249, 24. april 1951. Telegrammet indeholder drengens navn, men ingen oplysninger om, hvorvidt han havde forældre eller ej.

¹¹³ LOG/563. Telegram nr. 139 fra præsten i Angmagssalik, dateret 27. april 1951.

¹¹⁴ LOG/563. Telegram nr. 253 og nr. 162, begge 28. april 1951.

¹¹⁵ LOG/563. Telegram nr. 342, dateret 28. april 1951.

¹¹⁶ LOG/563. Telegram nr. 498, 28. april 1951.

*"intelligens efter Dearborn og vort skøn normal, dertil god og glad dreng"*¹¹⁷. Den anden var en moderløs dreng på 7 år, som dog endnu ikke var lægeundersøgt. Godhavns præst indmeldte en moderløs dreng og tilføjede, *"der er ingen flere moderløse i distriktet jeg kan få fat på"*.¹¹⁸ Præsten i Egedesminde indstillede en moderløs dreng og en faderløs pige.

Parallelt hermed skrev skoledirektøren særskilt til forstanderinderne på sanatorierne i Sukkertoppen og Umanak og efterlyste børn fra disse steder. Forstanderinden fra Sukkertoppen blev specifikt bedt om en vurdering af to indlagte Godthåb-børn, som man havde kendskab til.¹¹⁹ I sit senere brev til Umanak, som først blev sendt den 9. maj, kunne skoledirektøren oplyse, at sanatorierne i Julianehåb og Sukkertoppen allerede havde indstillet et par stykker. Præsten i Umanak svarede, formodentlig efter drøftelse med forstanderinden, at man ikke havde børn, der svarede til kriterierne.

Førstepræsten i Sukkertoppen, som i første omgang ikke havde kunnet finde egnede børn, indstillede nu *"efter aftale med sanatorieforstanderinden"* en 8-årig faderløs dreng fra Holsteinsborg, som lægen havde betegnet som velegnet. Endvidere ville præsten *"hvis det er muligt"* indstille to moderløse piger, *"måske under middel i henseende til begavelse"*, men med tilfredsstillende helbred.¹²⁰ Dagen efter sendte han yderligere to telegrammer lige efter hinanden, hvor han indstillede hhv. to moderløse søskende, en dreng og en pige, og en moderløs dreng. Alle tre var vurderet velegnede af lægen.

Det var præsterne, som forestod udvælgelsen af 'egnede emner' lokalt i præstegældene. De var pålagt opgaven af skoledirektøren, som igen havde fået den tildelt af departementet. Selv om de formelt var ledere af skolevæsenet på det tidspunkt, fyldte børnenes evner ikke meget i indstillingerne. Oplysningerne om børnene var sporadiske og uensartede, særligt hvad angår sundhed og intelligens, mens deres forsørgerstatus i stort set alle tilfælde var angivet. Præsterne skulle forhøre sig hos den lokale læge i spørgsmål om børnenes sundhed, og i nogle tilfælde udbad de sig også en vurdering af deres intelligens, som fx her:

"Kære nakorssaq, jeg sender lige telegrammerne vedrørende forældreløse børn, som påtænkes hjemsendt. Vi mener at have fundet to børn, som muligvis vil være egnede og vil være glade for at få dem undersøgt i sundhedsmæssig og intelligensmæssig henseende. [Den ene] bor hos bedstemoderen, rengøringskone ved kolonikontoret, og [den anden] forsørges tillige med fire søskende af broderen, [...]. Med agtelse, Palase".¹²¹

I deres kortfattede indstillinger af børnene til skoledirektionen nævnte ca. halvdelen af præsterne, at forældrene (i et enkelt tilfælde en bedstemor) havde givet samtykke, givet tilladelse eller var indforståede. Ved indstilling af to moderløse børn skrev præsten i Nanortalik, at fædrene var indforståede med planens gennemførelse og havde modtaget tilbuddet *"med glæde og tak"*.¹²² En bedstemor til en af drengene fra Østgrønland meldtes at være indforstået med betingelserne.¹²³ Fra Egedesminde meldtes, at forældrene til en moderløs dreng og en faderløs pige var indforståede med betingelserne. Om to moderløse børn fra Sukkertoppen meldte præsten, at man endnu ikke havde spurgt faderen, da han for tiden fisker i Godthåbsfjorden ved Kapisigdlit. Efter fem dage skrev førstepræsten igen og oplyste at faderen nu havde givet sin tilladelse, og det samme gjaldt faderen til en moderløs dreng fra samme sted.¹²⁴ I nogle tilfælde gjorde man en vis indsats for at

¹¹⁷ LOG/563. Telegram nr. 328, 28. april 1951. "Dearborn" henviser til en intelligenstest udviklet af Walter Dearborn (1878-1955).

¹¹⁸ LOG/563. Telegram nr. 347, 28. april 1951.

¹¹⁹ LOG/563. Telegram til forstanderinden på sanatoriet i Sukkertoppen, dateret 25. april 1951.

¹²⁰ LOG/563. Telegram nr. 381, indleveret d. 30. april kl. 19, modtaget fra stationen i Sukkertoppen 1. maj 1951.

Drengen er den samme, som blev indstillet fra Holsteinsborg. Han var dog kun 5 år - og ikke 8, som meddelt.

¹²¹ NA/Appat-Qullissat. Brev fra Vilsen Sørensen til nakorssaq, uden dato. Nakorssaq og palase er grønlandske betegnelser for henholdsvis lægen og præsten.

¹²² LOG/563. Telegram nr. 89, fra præsten i Nanortalik til skoledirektøren, dateret 18. april 1951.

¹²³ LOG/563. Telegram nr. 139 fra præsten i Angmassalik, dateret 27. april 1951.

¹²⁴ LOG/563. Telegram nr. 382, modtaget hos skoledirektøren d. 1. maj 1951.

indhente samtykke, fx angående sanatoriebørnene i Sukkertoppen. Førstepræsten i Sukkertoppen anmodede således præsten i Holsteinsborg om at forespørge hos de pårørende til to sanatoriebørn derfra, om de var villige til at lade børnene rejse, og der meldtes tilbage, at den ene havde givet tilsagn.¹²⁵ Moderen til et søskendepar på sanatoriet boede i Godthåb, og forstanderinden anmodede derfor, om man ville undersøge i Godthåb, om hun var villig til at lade dem rejse.¹²⁶ Det ene af børnene blev udvalgt i de følgende dage i Godthåb, men vi har ingen kilder til at belyse, om et samtykke blev givet. I det hele taget ved vi meget lidt om, hvordan samtalerne foregik, og hvilke spørgsmål og betingelser der blev drøftet med forældrene. Efterfølgende erindringer rejser, som det senere vil fremgå, tvivl om, hvorvidt forældrene var fuldt oplyst om og forstod, hvad de samtykkede til. Og det er i mindre end halvdelen af sagerne dokumenteret, at et tilsagn blev indhentet.

Det gik tungt med at finde det nødvendige antal børn, og den 1. maj rykkede Grønlandsdepartementet landshøvdingen og ville vide, hvor sagen stod, og hvornår børnene ville kunne nedsendes til Danmark.¹²⁷ Da havde skoledirektøren imidlertid allerede sendt to telegrammer til Grønlandsdepartementet. Af det første, den 30. april, fremgik, at der efter udvidelsen af kategorierne nu var 19-20 indstillinger, heraf to drenge fra Østgrønland. Halvdelen var 7 år og resten på 5-8 år. Det var endnu ikke afgjort, om alle var kvalificerede, men de allerfleste ville være det. Det ville dog blive umuligt at foranstalte hjemsendelse i begyndelsen af maj måned, da indstillingerne først efter gentagne opfordringer var indkommet nu. Skoledirektøren foreslog derfor senere skibsrejser til Danmark, men mente, at flytransport måske ville være det letteste, og udbad sig svar desangående.¹²⁸ Allerede dagen efter lød det dog: *"Nu 29 børn indstillet heraf vel 22 kvalificerede 12 drenge og 10 piger"*. Af dem var de seks børn 5 år gamle, en var 6 år, 12 af var 7 år, to var 8 år og en var 9 år gammel. Af de 22 kvalificerede var 15 moderløse, men heraf var *"nogle børn med mødre fra Godthåb, hvorfor menes disse kan medtages da børnene skal på børnehjem senere."*¹²⁹

I sin liste havde skoledirektionen indført de fra præstegældene modtagne spredte oplysninger om børnenes navne, hvorvidt de var dygtige i skolen, om de var lægeundersøgt, om de var forældre-, fader- eller moderløse, om forældrene var indforstået og andre oplysninger om husstanden. Enkelte præster havde kun indstillet med navns nævnelse uden yderligere oplysninger.¹³⁰ For Godthåb præstegælds vedkommende var der i flere tilfælde kun angivet en forælders navn, men ikke barnets. Desuden adskilte Godthåb sig ved, at alle på listen var børn af enlige mødre, der enten var enker eller ugifte.¹³¹ I den samlede liste med 30 navne var 11 af børnene fra Godthåb. Førstepræsten i Godthåb havde anbefalet de fem af dem, mens det står uklart, hvem der anbefalede resten.

Fra listen over indstillingerne skulle skoledirektøren nu vurdere, hvem der skulle udtages til at deltage. I processen blev 23 børn listet som kvalificerede, mens syv udgik. To ser ud til at være taget fra på grund af deres alder på hhv. ti og fem år, den sidste i øvrigt en søster til to andre børn, der blev udtaget. To børn, hvis mor havde giftet sig igen, kom heller ikke på den endelige liste; det samme gjaldt de to, hvorom præsten havde udtalt, at de måske var under middel med hensyn til begavelse. Og endelig synes den sidste at være faldet fra, fordi man ikke havde nået at undersøge sagen nærmere.

Den 12. maj sendte skoledirektøren et telegram til Grønlandsdepartementet med oplysning om navn, alder og hjemsted for de 23 udvalgte børn: Fra Godthåb var der udvalgt seks børn, fra

¹²⁵ NA/Sisimiut. Telegrammanus uden dato. For det andet barns vedkommende er der ikke fundet yderligere om sagen.

¹²⁶ LOG/563. Telegram nr. 379, dateret 1. maj 1951.

¹²⁷ LOG/563. Telegram nr. 27, 1. maj 1951. Ved modtagelse har landshøvdingen i hånden skrevet, at der allerede er sendt en meddelelse herom d. 30. april og 1. maj.

¹²⁸ LOG/563. Kopi af telegram fra skoledirektøren til Grønlandsdepartementet dateret 30. april 1951.

¹²⁹ LOG/563. Kopi af telegram fra skoledirektøren til Grønlandsdepartementet dateret 1. maj 1951. Listen indeholdt 30 emner, men det ser ud til, at man gik bort fra den ene, da man ikke nåede at snakke med de relevante personer.

¹³⁰ LOG/563. Håndskrevet liste på 3 sider, nummereret og anført enten forældrenes eller børnenes navne.

¹³¹ LOG/563. Håndskrevet note på 2 sider, nummereret med 1 til 4 - resten på 3 unummererede navne.

Sukkertoppen tre, fra Egedesminde, K'utdligssat, Frederikshåb og Nanortalik to børn fra hvert sted og fra Holsteinsborg, Godhavn, Jakobshavn og Julianehåb ét barn fra hvert sted. En af drengene var udtaget trods sin alder på ni år, da han særlig var anbefalet fra sanatoriet, men han ville muligvis udgå grundet sygdom. *"Dertil kommer 2 fra Østgrønland [...] hvilke to stærkt anbefales og begge fortsætter børnehjemmet i Godthåb. Samlet antal altså 22 eventuelt 23"*.¹³²

Af de endeligt udvalgte børn – 14 drenge og ni piger – var et barn blot 4 år, fem børn var 5 år, tre var 6 år, syv var 7 år, seks var 8 år, og en var 9 år gammel. Seks af børnene var forældreløse, ti var faderløse og syv moderløse.

Den samme dag sendte skoledirektøren en bekræftelse på børnenes udtagelse til de relevante præstegæld. Samtidig med bekræftelsen instruerede skoledirektionen præsterne om, at børnene skulle forsynes tilstrækkelig med tøj, og hvis man havde vanskeligt ved at klare udgifterne hertil, kunne skolevæsenet hjælpe. Herefter skulle det gå hurtigt med forberedelse og organisering af rejser, da børnene meget snart skulle rejse.

4.2 Organisering af nedreisen til Danmark

Allerede inden den endelige liste med udvalgte børn lå klar den 12. maj 1951, var Centralkontoret i Godthåb, som varetog administrationen af Grønland, i gang med at arrangere deres rejse, som jo efter planen skulle ske i to hold i hhv. starten og slutningen af maj måned. Den derfor ganske hektiske planlægning involverede også skoledirektøren og landshøvdingen, lokale præster og læger på de steder, hvorfra børnene kom, og Grønlandsdepartementet i København. Det viste sig ikke at være en helt simpel opgave.

Da skoledirektøren den 30. april og 1. maj telegraferede til Grønlandsdepartementet om de 29 indstillede børn, oplyste han samtidig om de foreløbige rejseplaner. Det første hold børn forventedes at kunne sendes afsted til Danmark med M/S Disko, som efter at have lagt til i en række byer efter planen skulle sætte kurs mod København via Ivigtut en af de sidste dage i maj med ankomst 1. juni. Resten kunne eventuelt sejle med M/S Umanak med forventet afgang mod København midt i juni og ankomst til København 24. juni. Dog mente man at flyvning måske være den letteste måde at nedsende børnene.¹³³ Ifølge Grønlandsdepartementets korrespondance med Red Barnet, havde man 8. maj svaret, at man var enig i, at børnene så vidt muligt skulle *'hjemsendes'* med "fly 4" med afgang d. 27. maj, mens øvrige børn derefter skulle hjemsendes ved førstkommende skibsløjlighed. En uge senere meddelte man imidlertid Red Barnet, at 18 af børnene fra Nord- og Vestgrønland ville blive sendt med M/S Disko, der forventedes at ankomme til København d. 8. juli.¹³⁴ Datoen må have været en misforståelse, jf. ovenfor. Mere væsentligt var, at man tilsyneladende havde ændret holdning til børnenes transportmiddel. Det fremgår ikke, hvorfor.

Blot dét at få samlet de 18 børn, som skulle rejse med M/S Disko, var en logistisk udfordring, da børn fra mange forskellige steder skulle samles i de byer, hvor skibet lagde til. Efter en del telegrafering mellem skoledirektøren og lokale præster mv. kunne rejseplanerne for de første 18 meddeles til Grønlandsdepartementet:

En dreng fra Godhavn, en dreng fra Jakobshavn og to piger fra K'utdligssat skulle *"oversendes Egedesminde"*, hvor de sammen med to børn fra Egedesminde kunne komme ombord på M/S Disko, som skulle sejle videre sydpå. Eftersom skibet ikke efter sejlplanen skulle anløbe Sukkertoppen, skulle tre børn derfra og to børn fra Godthåb og Holsteinsborg, som var indlagt på sanatoriet i byen, sejles til Godthåb med lægebåden Agpa. Drengen fra Holsteinsborg skulle således

¹³² LOG/563. Kopi af telegram fra skoledirektøren til Grønlandsdepartementet, dateret d. 12. maj 1951.

¹³³ For telegrammerne se note 126 og 127. LOG/710 Fartplaner – Vestgrønland 1951.

¹³⁴ LOG/563. Kopi af breve fra Grønlandsdepartementet til Red Barnet, 8. og 16. maj 1951. Datoen må være en misforståelse fra ministeriet side. Også her brugte man oftest betegnelsen *'hjemsendes'*.

ikke hjem før sin afrejse, men sejle direkte til Godthåb.¹³⁵ To børn fra Frederikshåb skulle ligeledes opsendes til Godthåb og stå ombord på M/S Disko her.¹³⁶ Endelig skulle fem børn ombord direkte fra Godthåb. Børnene ville på sejladsen til København blive ledsaget af *"fru Hansine Holm fra Godthåb, som også kan følge børnene til feriekolonien"*.¹³⁷ Skoledirektionen oplyste endvidere Grønlandsdepartementet, at børn fra Julianehåb og Nanortalik foreløbigt måtte udgå grundet en epidemi i området. Man var i tvivl om hvorvidt ministeriet selv foranstaltede hjemrejsen for de to østgrønlandske børn.

Til sin overraskelse fik skoledirektøren, som var på rundrejse i Diskobugten, et telegram fra Grønlandsdepartementet den 19. maj om, at børnene efter aftale med Red Barnet skulle hjemsendes med "fly 4", dvs. med afgang d. 29. maj. Her meddeltes også at *"opsyn under hjemrejsen forment ikke nødvendig"*.¹³⁸ Tydeligt irriteret telegraferede han hjem til centralkontoret i Godthåb og refererede meddelelsen fra Grønlandsdepartementet og fortsatte:

"alt nu ordnet Disko så hvorfor denne ændring stop ledsager vil selv på flyveren være nødvendig blandt andet sproglige grunde hvorfor må fastholdes hansine holm medfølger under alle omstændigheder hvilket jeg hjemtelegraferer stop flyveren bedst men hvordan skaffes forbindelse fly fire spørgsmål Disko kan næppe nå det stop kan katalinaen bringe børnene fra godthåb eller frederikshåb eller ivigtut til bw1 altså fra Disko stop bedes svare omgående".¹³⁹

Den følgende dag, 22. maj, svarede skoledirektøren tilsvarende, men noget mere afdæmpet, til København.¹⁴⁰

Den 23. maj kunne landshøvdingen berolige skoledirektøren med, at alle børnene, bortset fra dem fra Julianehåb, skulle hjemrejse med M/S Disko, *"for flyrejse var umulig, da ingen indkvarteringsmulighed basen i eventuel ventetid"*. Og fra Grønlandsdepartementet lød det samme dag, at deres meddelelse skulle forstås således, at det blot var børnene fra Julianehåb, der skulle med flyet, mens de var indforståede med, at de øvrige skulle rejse med M/S Disko.¹⁴¹ Episoden illustrerer, ud over at tidspresset kunne føre både til misforståelser og mislyde, også at den grundlæggende autoritet til at træffe beslutninger lå i Grønlandsdepartementet i København – også når det gjaldt forhold, som embedsmændene placeret i Grønland måske havde mere erfaring med.

Parallelt med rejsearrangementerne skulle myndighederne i Grønland også indhente de nødvendige oplysninger og attester for de børn, der stod for at skulle rejse. Efter udvælgelsen af de 23 egnede børn udfoldede der sig en omfattende telegramudvesling mellem skoledirektøren og præsterne de enkelte steder om indhentning af dåbsattester, lægeattester samt andre relevante oplysninger om børnene. De blev, efterhånden som de indløb, videresendt via Grønlandsdepartementet til Red Barnet.¹⁴²

Herefter forløb det således, at M/S Disko blev omdirigeret og skulle anløbe Sukkertoppen for at hente børn derfra. Men nu viste det sig, at tre af børnene alligevel ikke kunne komme med skibet.¹⁴³

¹³⁵ LOG/563. Telegram nr. 2982 fra landshøvdingen til skoledirektøren ombord på M/S Tikerak, 18. maj 1951. Se også NA/Maniitsoq: telegram nr. 722 fra skoledirektøren til præsten, kolonibestyreren og forstanderinden i sanatoriet, Sukkertoppen 12. maj 1951.

¹³⁶ På dette tidspunkt var Frederikshåb afspærret pga. en epidemi. Kolonien blev dog genåbnet i mellemtiden, og M/S Disko anløb kolonien lidt senere og medtog de to børn som var udvalgt fra stedet derfra.

¹³⁷ LOG/563. Kopi af telegram fra skoledirektøren til Grønlandsdepartementet, stempeldato 12. maj 1951.

¹³⁸ LOG/563. Telegram nr. 16008 fra Grønlandsdepartementet skoledirektøren 19. maj 1951.

¹³⁹ LOG/563. Telegram nr. 1512 fra skoledirektøren til centralkontoret 21. maj 1951. *bw1* refererer til Bluie West One, den amerikanske militærbase ved Narsarsuaq.

¹⁴⁰ LOG/563. Telegram nr. 1513, 22. maj 1951. Katalinaen er et fly af amfibie-typen.

¹⁴¹ LOG/563. Telegram nr. 3067 fra N. O. Christensen for landshøvdingen 23. maj 1951. Telegram 1513 fra Grønlandsdepartementet til skoledirektøren 23. maj 1951.

¹⁴² LOG/563. Brev fra skoledirektøren til Red Barnet, 26. maj 1951. De talrige telegrammer om dette i maj 1951 findes under samme sag.

¹⁴³ LOG/563. Telegram fra skoledirektøren til Centralkontoret Godthåb d. 24. maj 1951.

Årsagerne står klarest frem i det brev, skoledirektøren dagen efter skrev til Red Barnet om, at man nu ventede at sende 15 grønlandske børn med skibet:

”Det skulle have været 18, men de 2 fra Qutdligssat lykkedes det ikke at få hentet, da der endnu lå is i Vajgattet. – Der var 1 fra Godhavn, men ham sendte jeg tilbage igen. Han var alt for afhængig af sin moster, som var hans plejemor, iøvrigt også knap 5 år. I løbet af et par dage i Egedesminde tabte han helt appetitten, og det ville – også efter de øvrige oplysninger, man fik, – være ganske uforsvarligt at sende ham til Danmark nu [...] Jeg har fulgt børnene nordfra til Godthåb. Bortset fra drengen fra Godhavn ser det ud til, at det er raske og livlige børn, der endnu ikke har givet anledning til betænkelighed ved at sende dem til Danmark. Det er et interessant forsøg, som jeg¹⁴⁴ vil følge med største interesse, hvorfor jeg håber, man fra Red Barnets side en gang imellem venligst vil meddele mig, hvordan det går med børnene – også fordi man fra familiens side vil henvende sig til mig om oplysning om børnene, ikke mindst når jeg er på rejse.”¹⁴⁵

Dagen efter gik de samme oplysninger samt navnene på de nu 15 børn videre fra landshøvdingen til Grønlandsdepartementet sammen med oplysning om, at de to børn fra K’utdligssat ventedes at blive hjemsendt i løbet af juni, mens tre børn fra Julianehåb og Nanortalik skulle flyve ca. 29 maj, hvis deres helbred tillod det. De ville *”således være ankommet til Danmark ved modtagelse af denne skrivelse.”*¹⁴⁶ Den sidste bemærkning illustrerer igen, at organiseringen af børnenes rejse foregik i sidste øjeblik, og at kommunikationen mellem Godthåb og København i denne fase faktisk haltede efter begivenhederne. Samme dag, altså den 26. maj, meddelte departementet planerne til Red Barnet, som kort tid efter skulle tage imod børnene i København.¹⁴⁷

Således kom børnene afsted til Danmark ad forskellige ruter. Den største gruppe på 15 børn fra Jakobshavn, Egedesminde, Holsteinsborg, Sukkertoppen, Godthåb og Frederikshåb sejlede med M/S Disko til København ledsaget af Hansine Holm, heraf var nogle gået om bord i Egedesminde, hvor skibet også lagde til.¹⁴⁸ To piger fra K’utdligssat, som var blevet forsinket af isen, sejlede senere med M/S Amdrup til København.¹⁴⁹ En dreng fra Julianehåb tog med fly fra Blue West One (Narsarsuaq) d. 29. maj.¹⁵⁰ To børn fra Nanortalik fløj fra samme sted d. 26. juli.¹⁵¹ Drengen fra Scoresbysund rejste omkring d. 9. august ombord på skibet M/S Jopiter.¹⁵² Endelig rejste drengen fra Angmagssalik med en catalina til Reykjavik omkring d. 3. oktober, hvorfra han fortsatte med M/S Dronning Alexandrine.¹⁵³ De sene afrejser skyldtes primært, at børnene var tilbageholdt i sygehusene pga. sygdom og blev sendt afsted efter deres raskmelding.

Sammenfatning

Gennemgangen af indstillings- og udvælgelsesforløbet viser, at det var vanskeligt for skoledirektionen med at finde egnede børn, som skulle nedsendes til Danmark, og at udvælgelsen af børnene endte med at blive noget tilfældig. Undervejs så man sig nødsaget til at ændre på kriterierne, da de lokale præstegæld ikke kunne finde børn i den kategori, der først var blevet

¹⁴⁴ Ordet ”jeg” er i brevet overskrevet til ”man”.

¹⁴⁵ LOG/563. Brev fra skoledirektøren til Red Barnet, 25. maj 1951.

¹⁴⁶ LOG/563. Brev fra landshøvdingens kontor til Grønlandsdepartementet, 26. maj 1951.

¹⁴⁷ LOG/563. Brev fra skoledirektøren til Red Barnet 26. maj 1951. Her er anvendt: Genpart til efterretning for statsministeriet, Grl.dept., 1.k., j.nr. 8106/1950.

¹⁴⁸ LOG/563. Se bl.a. telegram nr. 3388 fra skoledirektøren til Grønlandsdepartementet 1. juni 1951; og telegram nr. 907 fra kolonibestyreren i Egedesminde til skoledirektøren 31. maj 1951.

¹⁴⁹ LOG/563. Telegram nr. 10 fra kolonibestyreren i K’utdligssat til skoledirektøren 1. juni 1951; og telegram nr. 3414, fra skoledirektøren til bl.a. præsten i K’utdligssat 2. juni 1951.

¹⁵⁰ GD 1499/51: Brev fra Red Barnet til Grønlandsdepartementet 1. juni 1951. Det var ellers planen, at to af børnene fra Nanortalik skulle med samme fly, men pigen var syg, og transport kunne ikke skaffes til drengen, se LOG/563: telegram nr. 104 fra præsten til centralkontoret 26. maj 1951.

¹⁵¹ LOG/563. Telegramkorrespondance mellem præsten i Nanortalik og landshøvdingen, telegramnr. 4993, 4990, 4991.

¹⁵² LOG/563. Telegram fra landshøvdingen til Grønlandsdepartementet 9. august 1951.

¹⁵³ GD 1499/51: Notat fra 1. kontor til 2. kontor 1. oktober 1951, samt JM/A163 428, se Carte Medicale.

foreslået. Dels udvidede man alderskriteriet til 5-8-årige, og dels tillod man indstillingen først af moderløse, siden også af faderløse børn, og det endte med, at kun seks var forældreløse, mens næsten halvdelen (10 ud af 23) af de udvalgte børn var faderløse. I processen trængte sociale hensyn de kriterier i baggrunden, som man tidligst havde defineret som afgørende for forsøgets succes, ikke mindst deres intelligens og deres sundhed. I flere indstillinger nævntes barnets intelligens eller evner slet ikke, andre steder blot ganske kort. Noget tilsvarende gjaldt for de indstillede børns sundhed, som blot blev nævnt ganske kort. Da man tog fat på at arrangere nedrejsen til Danmark, skulle det da også vise sig, at flere af børnene blev forsinkede, eftersom de var syge.

Organiseringen af børnenes rejse viste sig at være en større logistisk udfordring. Børnene var spredt over mange steder i landet og skulle bringes til steder, hvorfra der var transport til København. Både centrale myndigheder og lokale embedsmænd i Grønland var inddraget i planlægningen, mens den overordnede styring også her lå hos Grønlandsdepartementet i København. Planlægningen foregik under det yderste tidspres, da det oprindeligt var meningen, at de første børn skulle afsted tidligt i maj. På det tidspunkt var det endnu ikke afgjort, hvilke børn der skulle rejse. Vi kan følge travlheden i den omfattende korrespondance mellem de forskellige myndigheder og embedsmænd. Derimod er der ingen spor i materialet af, at børnenes familier blev hverken inddraget i eller oplyst om planerne. Et par instrukser vedrørende Godthåb-børnenes afrejse er dog illustrative:

Den 24. maj skrev Centralkontoret til Hansine Holm, som skulle ledsage børnene til Danmark om bord på M/S Disko, at skibet forventedes til Godthåb ved middagstid dagen efter og ville sejle igen samme eftermiddag, altså den 25. maj. Man ville derfor venligst bede hende om at sørge for, at de seks børn fra Godthåb, der skulle med skibet, fik besked om afrejsen, og samtidig sørge for, at de kom ombord straks ved skibets ankomst.¹⁵⁴ Dagen efter skrev centralkontoret igen til hende med instruks om, at der gik en motorbåd ud til M/S Disko fra kolonihavnen ca. kl. 10, og at de regnede med, at hun ville tage børnene med ud til skibet. Det blev desuden meddelt, at der ikke kunne være nogen med i motorbåden, som ikke skulle med skibet.¹⁵⁵

Instrukserne til fru Holm fortæller mellem linjerne om, hvilke konsekvenser de fortravlede rejsearrangementer havde for børnene og deres familier. De seks børn fra Godthåb og deres mødre fik først besked dagen før afrejsen. De skulle hurtigst muligt om bord, og der var ikke mulighed for, at deres nære kunne følge dem ud til skibet. Det kan ikke ses i dokumenterne, hvilket varsel de øvrige børn og deres eventuelle forældre fik, men i lyset af hele forløbet omkring planlægningen af nedrejserne er der ingen grund til at tro, at de fik bedre tid til at tage afsked, inden de forlod deres familie og deres hjem.

¹⁵⁴ LOG/563. Kopi af brev til Hansine Holm 24. maj 1951.

¹⁵⁵ LOG/563. Kopi af brev til Hansine Holm 25. maj 1951.

5 Børnenes ophold i Danmark

De 22 børns ankomst til Danmark i sommeren 1951 gav anledning til stor opmærksomhed i den danske presse og blev også nævnt i grønlandske medier. Efter et ophold på feriekolonien Fedgården blev børnene fordelt på plejefamilier, hvor de opholdt sig det følgende år, inden hovedparten vendte tilbage til Grønland. Der findes kun meget lidt relevant samtidigt materiale om børnenes ophold i Danmark, og det er ikke muligt at give en sammenhængende eller på nogen måde fyldestgørende beskrivelse heraf.

5.1 Ankomsten til Danmark

Den 7. juni 1951 ankom femten af børnene til København med M/S Disko, der traditionen tro blev modtaget af en større menneskeskare – ifølge Aalborg Amtstidende op mod et par hundrede mennesker.¹⁵⁶ En del af disse var journalister, og børnenes ankomst til Danmark blev genstand for en del opmærksomhed i pressen, og med overskrifter som *"Grønlænderbørn til Danmark"*, *"Forældreløse grønlænderbørn til Danmark"*, *"20 smaa Grønlændere ude paa det store Eventyr"*, *"20 grønlænderbørn på børnehjem i Danmark"* og *"Forældreløse Grønlænderbørn får etaarigt Ophold i Danmark"* blev læsere i hele landet gjort bekendt med Red Barnets initiativ.¹⁵⁷

Aviserne havde tydeligvis på forhånd modtaget materiale eller var på anden vis af Red Barnet blevet orienteret om formålet med børnenes ophold i Danmark, og nogle af de centrale udtryk fra møderne mellem Red Barnet og Grønlandsdepartementet går igen i artiklerne. Således skrev Nationaltidende:

*"Det er første Gang, man foretager det eksperiment at overføre saa smaa Børn til Danmark, og Resultatet imødeses med stor interesse, idet det muligvis kan danne Baggrund for et udvidet samarbejde paa dette Omraade. Man regner med, at det første Hold Grønlænderbørn kan danne en Art Kerne i de nye tosprogede Skoler i Grønland."*¹⁵⁸

Også Carl Broberg, formanden for Peqatigît Kalâtdlit var til stede, og foreningens blad *Kalâtdlit* bragte en artikel illustreret med et foto af børnene, der vinkede ned til folk på kajen. I foreningen var man *"dobbel glade"* for at se børnene. *"Vi foreslog i foråret 1948 overfor Red Barnet et sådant arrangement, og Red Barnet var allerede dengang meget interesseret i sagen; men den blev udsat på grund af den daværende Grønlands Styrelses mangel på interesse for løsningen af dette vigtige spørgsmål."* Broberg gav udtryk for, at man havde store forventninger til resultaterne. *"Vi må derfor håbe, at forsøget falder så heldigt ud, at grønlænderbørns Danmarksbesøg må fortsætte i fremtiden."*¹⁵⁹

BT fremhævede i sin artikel Red Barnets tidligere arbejde med ophold i Danmark for børn fra krigsramte europæiske lande og organisationens rolle i forbindelse med dette nye engagement. Det var, mente man, *"et lykkeligt Initiativ, og man maa haabe, at dette kun er en ringe Begyndelse til en Udvikling, der vil kunne faa den allerstørste Betydning for Grønlands Fremtid og for Forholdet mellem Danmark og Grønland"*. I artiklens afslutning fokuserede BT på mulige fremtidige initiativer af lignende art og konkluderede: *"Det Eksperiment, som her er indledet, bør fortsættes i de kommende Aar og i stedse stigende Skala. Om Formen efterhaanden bør ændres, har mindre at sige. Hovedsagen er, at Kontakten med det unge Grønland bliver bevaret og udvikler sig på den naturlige og selvfølgelige Maade, som maa være i begge Parters Interesse."*¹⁶⁰

¹⁵⁶ Aalborg Amtstidende 8. juni 1951, s. 1: *20 Grønlænderbørn på børnehjem i Danmark*.

¹⁵⁷ Aarhus Amtstidende 8. juni 1951, s. 5; Skive Folkeblad 8. juni 1951, s. 2; Vejle Amts Folkeblad 11. juni 1951, s. 3; Fredericia Dagblad 8. juni 1951, s. 2; Aalborg Amtstidende 8. juni 1951, s. 1; Bornholms Tidende 8. juni 1951, s. 1.

¹⁵⁸ Nationaltidende 8. juni 1951, s. 4: *15 grønlandske forældreløse børn, der hidtil har opholdt sig på børnehjem*.

¹⁵⁹ Broberg 1951.

¹⁶⁰ BT 9. juni 1951, s. 8: *Det unge Grønland*.

Få dage senere inviterede Red Barnet pressen til Fedgården, hvor der nu var kommet yderligere to børn til,¹⁶¹ og igen svømmede aviserne over med positive beretninger. I Atuagagdliutit rapporterede Uvdloriánguaq Kristiansen under overskriften *"kalâliarqat Sjællandip kujatâne – pìgsìgtuínauvdlutik nerivdluardlutigdlo isumangnángaqaqaut"*. (*"Grønlandske børn på Sydsjælland – Der er ingen grund til bekymring, de springer glade rundt og får god mad"* (vor oversættelse)). Som overskriften antyder, gengives også her et positivt billede af børnenes ophold på stedet og deres møde med det danske personale, der suppleres af grønlandske medarbejdere. Således blev der sendt en beroligende melding til de grønlandske læsere og ikke mindst til børnenes forældre og familier m.m., og avisen bragte flere gange i løbet af 1952 billeder af børnene på Fedgården.¹⁶²

I den lokale Sydsjællands Socialdemokrat blev børnene i underrubrikken betegnet *"Smaa banebrydere i det nye dansk-grønlandske samarbejde indenfor skolevæsenet"*¹⁶³ I resten af artiklen og i artikler i andre aviser blev der spillet på det eksotiske møde mellem de grønlandske børn og de for dem så fremmede omgivelser. *"A tippingik – alt er lutter dejligt"*, skrev Social-Demokraten, og i Demokraten kunne man læse, at *"Alle sytten børn [...] på Fedgaardens trappe – solbrune og lykkelige børn paa en fredfyldt sjællandsk gaard"*.¹⁶⁴

Således gav pressen den danske befolkning et indtryk af en flok glade børn, der sugede til sig af de nye og ukendte omgivelser, og indtrykket er givetvis blevet forstærket af en udtalelse, som lederen på Fedgården, frk. Thuesen, er citeret for: *"Men de savner hverken Grønland eller deres Familie. Det har der overhovedet ikke været tale om. De kommer alle sammen fra Børnehjem i Grønland, og de er enten forældreløse eller har ingen far eller mor"*.¹⁶⁵

I artiklerne havde der imidlertid også indsneget sig forkerte oplysninger som, at børnene var forældreløse og hidtil havde opholdt sig på børnehjem – en oplysning, som også lederen på Fedgården fejlagtigt bragte videre i citatet foroven. Desuden skrev flere aviser, at der var tale om 20 børn, jævnfør nogle af de citerede overskrifter foroven. Så et sted i processen var der ikke blevet korrigeret fra planerne om de oprindelige 20 børn, til de 22 børn, der i sidste ende blev sendt til Danmark.¹⁶⁶

Således blev ikke alene børnene, men også den ide, der lå bag hele forsøget med at sende dem på et års ophold i Danmark, modtaget positivt af hele den danske presse. Red Barnet og Grønlandsdepartementets initiativ blev viderebragt til de danske læsere som et konkret eksempel på, hvordan den nye grønlandspolitik kunne føres ud i praksis, og hvordan den menneskelige kontakt kunne styrke det fremtidige forhold mellem Danmark og Grønland.

5.2 Ophold på Fedgården og hos plejefamilier

Ved ankomsten til Danmark blev børnene anbragt på feriekolonien Fedgården beliggende på Feddet syd for Faxe, som Red Barnet havde lejet for en flerårig periode.¹⁶⁷ Efterhånden som de sidste af børnene ankom til Danmark, blev også de bragt dertil.

I Grønlandsdepartementets arkiv er der kun ganske lidt materiale, der vedrører børnenes ophold i Danmark, og alle praktiske forhold i forbindelse hermed har været planlagt, organiseret og drevet af

¹⁶¹ RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøde 11. juni 1951.

¹⁶² Atuagagdliutit/Grønlandsposten: Uvdloriánguaq Kristiansen: kalâliarqat Sjællandip kujatâne – pìgsìgtuínauvdlutik nerivdluardlutigdlo isumangnángaqaqaut. 1951, nr. 13-18, s. 89-91. Billederne bragtes i 1952, nr. 6, s. 106 og 110; nr. 7, s. 130; nr. 12, s. 208; og nr. 13, s. 225.

¹⁶³ Sydsjællands Socialdemokrat 26. juli 1951: *Grønlænder-børnene trives vel på Fedgaarden*.

¹⁶⁴ Social-Demokraten 17. juni 1951, s. 6: *A tippingik – alt er lutter dejligt*.; Demokraten 25. juni 1951, s. 3: Henning Jensen: *17 grønlandske børn paa en dansk græsplæne*.

¹⁶⁵ Bornholms Tidende 17. juni, s. 5: *Velkommen til Danmark men glem ikke din Moder*.

¹⁶⁶ Nationaltidende 8. juni 1951, s. 4: op. cit.; Berlingske Tidende 6. juni 1951, s. 2: *20 Grønlænderbørn hertil på Fredag*.

¹⁶⁷ RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøde 1. juni 1951.

Red Barnet. Som bekendt er hovedparten af de relevante arkivalier fra Red Barnet bortkommet, og derfor indeholder Red Barnets arkiv ikke mange oplysninger om børnenes forhold, idet fx referaterne fra Arbejdsudvalget kun kort nævner praktiske ting som anskaffelse af tøj og legetøj, tandlægebesøg m.m. under opholdet på Fedgården og endnu mindre vedrørende forholdene hos plejeforældrene.¹⁶⁸

Opholdet på Fedgården skulle først og fremmest være af rekreativ karakter og give børnene en mulighed for at akklimatisere sig til de fremmede omgivelser. Personalet var imidlertid primært dansk og bestod af en leder, en økonoma og to assistenter, samt en enkelt grønlandsk kvinde, som blev engageret gennem Grønlandsdepartementet.¹⁶⁹ Rammerne var således domineret af et dansktalende personale.

Det er begrænset, hvor meget børnene i dag husker fra opholdet på Fedgården, og nogle siger direkte, at de stort set intet husker. Fælles for de erindringer, der er publiceret, er dog, at ankomsten til Danmark og opholdet på Fedgården har føltes som en meget stor omvæltning. De beretter om befolkningens underlige skikke, de mærkelige køretøjer i byerne, om den særegne natur på landet, om hidtil ukendte frugter, blomster, dyr mmm. Børnene oplevede for første gang at bade fra en strand, at være på en bondegård og at klatre i træer – i sidste tilfælde også at blive opmærksom på risikoen, da en af pigerne faldt ned og brækkede en arm! Ikke alt har været ren glæde, og der berettes også om tidspunkter med hjemlængsel og tårer.¹⁷⁰ Også på Fedgården observerede man, at det var en omvæltning for børnene: *"Og det var ikke så lidt, vore grønlandske børn fandt på Fedgaarden. På mange måder var det en hel ny verden, de nu oplevede. Blomster, de ikke havde set før, de store træer og de mange forskellige dyr, de ikke kendte."*¹⁷¹

Under opholdet på Fedgården var der stor opmærksomhed på børnenes sundhed og ernæring, og de blev af flere omgange undersøgt af en læge, ligesom der blev også bevilliget penge til, at en tandlæge kunne undersøge og istandsætte børnenes tænder.¹⁷² I modsætning til Red Barnets tidligere ferieborn var formålet med de grønlandske børns ophold jo ikke rekreation, *"men selvsagt har vi bestræbt os på at give dem så meget sundhed som muligt"*, stod der i Red Barnets fællesbrev i december 1952.¹⁷³ En af pigerne blev under opholdet på Fedgården indlagt på sygehuset, hvor hun lå i omkring et år, men vidste heller ikke som voksen, hvad hun var indlagt for.¹⁷⁴

Den store opmærksomhed omkring besøget betød, at Red Barnets protektrice, dronning Ingrid udtrykte ønske om at besøge børnene på Fedgården. Nogle af børnene erindrede denne begivenhed som voksne og fortalte bl.a., at de modtog dronningen, pigerne i nye helt ens kjoler og drengene i hvid anorak og den grønlandske medhjælper i nationaldragt, og at de sang både på dansk og grønlandsk. I Red Barnets fællesbrev den 21. december kunne man om besøget læse: *"Den mindste af drengene afleverede en buket af Fedgaardens blomster samt sit fineste buk. Derefter så Dronningen huset og haven, og til slut sang børnene – både på grønlandsk og dansk."*¹⁷⁵

Børnene blev under opholdet på Fedgården ikke undervist, da formålet med opholdet der som tidligere nævnt først og fremmest var, at de skulle vænne sig til de fremmede forhold. Ved afslutningen af opholdet og på det tidspunkt, hvor de skulle flytte til deres plejefamilier – hvor pressen også var informeret – kunne en journalist konstatere, at det at tale dansk havde de *"ikke*

¹⁶⁸ RB 11: Diverse referater i perioden fra 11/6 1951 til 18/10 1952.

¹⁶⁹ RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøde 6. marts 1951.

¹⁷⁰ Bryld 1998, s. 28-29, 67, 69, 88, 178; Knakkegaard 2012, s. 22-23; Thiesen 2011, s. 15-17.

¹⁷¹ RB 607: Fællesbrev nr. 67, 21. december 1951.

¹⁷² RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøder 11. juni og 25. september 1951; Strand 2005, s. 71.

¹⁷³ RB 607: Fællesbrev nr. 67, 21. december 1951.

¹⁷⁴ Bryld 1998, s. 93.

¹⁷⁵ RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøde 25. september 1951. Thiesen 2011, s. 18; Bryld 1998, s. 19-30; Strand 2005, s. 71 og 142. RB 607: Fællesbrev nr. 67, 21. december 1951.

*ganske nået under koloniopholdet. Hvad der bliver sagt til dem, forstår de udmærket, men når de selv skal sige noget, holder de stædigt fast ved det grønlandske”.*¹⁷⁶

I løbet af den sidste uge af oktober blev børnene afhentet af eller bragt til de plejeforældre, hvor de efter planen skulle bo det næste halve års tid. Næsten alle børnene blev anbragt hos familier på Sjælland og i Københavnsområdet, mens en enkelt kom til Fyn og en enkelt til Jylland. En af pigerne var dog på dette tidspunkt indlagt på Faxe Sygehus, og ifølge et håndskrevet notat på et referat kom hun først frem til plejeforældrene efter nytår. Ved afrejsen fra Fedgården var alle børnene ekviperet, pigerne via en donation fra FDB, Fællesforeningen af Danske Brugsforeninger, drengene via midler fra Red Barnet. 1. november forlod det sidste barn Fedgården ledsaget af institutionens leder, frk. Thuesen, og Fedgården blev lukket ned.¹⁷⁷

Det var Red Barnet, der søgte efter plejefamilier til børnene. Allerede før børnene kom til Danmark, havde Grønlandsdepartementet modtaget et brev fra en familie, der var interesseret i at få et grønlandsk barn i pleje og forespurgte til, hvor man skulle søge om dette. Grønlandsdepartementet svarede tilbage og bad vedkommende om at henvende sig til Red Barnet.¹⁷⁸ Nogle af plejemødrene har senere berettet, at de havde responderet på en annonce fra Red Barnet, og efter besøg fra en repræsentant for organisationen var blevet godkendt. Nogle af plejeforældrene var engageret i Red Barnet, og nogle havde tidligere arbejdet i eller havde på anden vis relationer til Grønland.¹⁷⁹

Af referatet fra et møde i Red Barnets Arbejdsudvalg i september 1951, altså mens børnene endnu opholdt sig på Fedgården, fremgår det, at man overvejede at invitere overinspektionen for børneforsorgen, som var den myndighed, der på dette tidspunkt godkendte og førte tilsyn med børnehjem, ned på Fedgården. På samme møde blev det foreslået, at man i forbindelse med udvælgelsen af de kommende plejefamilier skulle involvere de relevante børneværnsudvalg, der var lokalt nedsatte udvalg, der bl.a. stod for godkendelse af plejefamilier.¹⁸⁰ Og på et arbejdsudvalgsmøde i Red Barnet, dagen før det sidste barn forlod Fedgården, blev det besluttet, at frk. Thuesen efter en måneds forløb skulle besøge børnene og deres plejeforældre.¹⁸¹

Det har ikke været muligt at finde rapporter fra tilsynsbesøg i Red Barnets arkiv eller dokumentation for involvering af overinspektionen eller børneværnsudvalg. Forskellige notitser tyder dog på, at Red Barnet selv førte en form for tilsyn hos plejefamilierne. Af et referat fra et arbejdsudvalgsmøde i marts 1952 fremgik det, at alle børn havde det godt og var i deres plejehjem. Et barn var dog, ved vi, blevet flyttet til en anden plejefamilie, fordi hun ikke trivedes i den første.¹⁸² I et fællesbrev i juni stod der om børnene: *”Vi følger dem stadig, og det har været en stor glæde for os at se, hvor godt de har det i deres plejehjem og ikke mindst hvor glade plejeforældrene er for dem.”* Og da Red Barnet i forbindelse med en adoptionsansøgning skulle give en udtalelse, fremhævede de, at barnet *”ved vort sidste besøg hos plejefamilien i februar”* havde haft det godt.¹⁸³

Under opholdet hos plejeforældrene havde nogle få af børnene kontakt med hinanden og havde lejlighed til at mødes og være sammen. I det ene tilfælde angiveligt, fordi det ene af børnene var meget ked af det og således havde behov for samvær med en veninde.¹⁸⁴ I det mindste nogle af børnene er senere mødtes igen efter en måneds tid i forbindelse med optagelser i Statsradiofonien, og også denne begivenhed viser den store interesse, der var i den danske offentlighed i forbindelse med børnenes ophold. Optagelserne blev nævnt i pressen med foto af nogle af børnene ved

¹⁷⁶ Land og Folk 25. oktober 1951, s. 6: *Grønlandske Børn i danske hjem*.

¹⁷⁷ RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøder 31.oktober og 27. november 1951.

¹⁷⁸ GD 1499/51: Brev fra Ebba Jensen til Grønlandsdepartementet 29. april 1951; notits fra Grønlandsdepartementet til Red Barnet med kopi af svar til EJ 16. maj 1951.

¹⁷⁹ Bryld 1998, s. 80, 106, 131, 185f og 233.

¹⁸⁰ RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøde 25. september 1951.

¹⁸¹ RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøde 31.oktober 1951.

¹⁸² RB 11: Referat af arbejdsudvalgsmøde 6. marts 1952. Thiesen 2011, s. 39-40.

¹⁸³ RB 607: Fællesbrev nr. 69, 20. juni 1952. GD 1499/51: Brev fra Red Barnet til Grønlandsdepartementet 1. maj 1952.

¹⁸⁴ Bryld 1998, s. 169 og 178f.

mikrofonen.¹⁸⁵ Den store interesse fandt også vej til Billed-Bladet, der i en billedreportage rapporterede om ”*de smaa Naturbørn*” og deres møde med ”*Civilisationen*” hos deres plejefamilier og disses møde med de eksotiske børn.¹⁸⁶

I et interview i forbindelse med denne undersøgelse undrede en af de interviewede personer sig over, at børnene i sin tid ikke i det mindste kunne have fået lov at skrive et brev eller sende en tegning til deres familie. Det ville have været en god måde for børnene at bevare bevidstheden om deres familie i Grønland på og for familien et livstegn fra børnene og en sikkerhed for, at de havde det godt.¹⁸⁷ Det synes således, at Red Barnet ikke selv har taget initiativ hertil under opholdet på Fedgården eller opfordret plejeforældrene dertil.

Der er dog enkelte eksempler på, at nogle af børnene under opholdet i Danmark havde kontakt med deres familie i Grønland. Uvdloriánguaq Kristiansen beretter i sin oven for omtalte artikel, at en mor havde sendt et telegram til sin søn med ordene ”tikitdluarit, qanoq ípit? puiúsángilarma. inûvdluarit. Anâna”. (Velkommen frem, hvordan har du det? Glem mig ikke. Hav det godt. Mor. (vores oversættelse)). Derudover er der i eftertiden kun ganske få erindringer om kontakt, fx beretter en pårørende i Grønland, at de fik breve og billeder fra plejeforældrene, ”*men vi kunne jo ikke svare*”.¹⁸⁸ Og i en af adoptionssagerne fremgår det, at en af drengene og dennes plejeforældre i oktober 1951 sendte en hilsen til familien i Grønland vedlagt et foto. Familien i Grønland svarede i slutningen af november:

*”Kære [...]! Vi har det alle godt her, og tak for dit brev. Da [...] så et billede af dig, blev han glad, ligesom også vi blev meget glade. Husk altid at være artig overfor dine plejeforældre. Vi nærer aldrig bekymringer for dig, og måske har du allerede glemt os, eller glemt at tale grønlandsk. Sandsynligvis får du en glad og fornøjelig jul, og din fader, ligesom alle vi andre sender dig vore bedste julehilsner, også til dine plejeforældre, skønt vi ikke kender dem. Du er sandelig at misunde, at du nu er i Danmark, thi det er sikkert morsomt. Kærlige hilsner til jer alle. Også fader og dine søskende sender mange hilsner. Kærlige hilsner til jer alle. Den der skriver dette er [...]”*¹⁸⁹

Den oprindelige plan var, at børnene skulle rejse tilbage til Grønland efter et års ophold i Danmark, altså sommeren 1952. I løbet af foråret blev det imidlertid klart, at børnehjemmet i Godthåb ikke ville blive færdigt til den planlagte tid. Red Barnet skrev derfor ud til plejefamilierne, forelagde dem den nye situation og forespurgte, om de kunne beholde børnene indtil omkring september.¹⁹⁰

I Red Barnet havde man oprindeligt til hensigt at samle børnene i den sidste uge før afrejsen på Grønlænderhjemmet, der dengang lå på Amager Strandvej, og anmodede den kommende leder på Røde Kors’ børnehjem i Godthåb, Dorothea Bengtzen, om at passe dem i den uge.¹⁹¹ Da dette kom Grønlandsdepartementet for øre, gav man imidlertid over for Red Barnet udtryk for, at man var meget betænkelig ved sådan et arrangement på grund af faren for børnesygdomme, der kunne føres med til Grønland. Man bad om stor agtpågivenhed og ønskede bl.a., at kun repræsentanter for Red Barnet og Grønlandsdepartementet måtte besøge børnene, og altså ikke plejeforældrene. Resultatet blev, at ideen blev opgivet, og at børnene først blev samlet på selve dagen for afrejsen.¹⁹²

25. september 1952 afrejste 16 af de 22 børn med passagerskibet M/S Umanak fra København. De øvrige seks børn blev hos deres plejeforældre, som havde ansøgt om adoption, på trods af, at sagerne endnu ikke var færdigbehandlede. Det ene af de seks børn var dog på dette tidspunkt

¹⁸⁵ RB 11: Referat af arbejdsudvalgs-møde 25. september 1951. Social-Demokraten, 13. december, s. 12: *Byen i dag*.

¹⁸⁶ Billed-Bladet nr. 52, 1951, her fra Thiesen 2011, s. 44-45.

¹⁸⁷ Personligt interview.

¹⁸⁸ Bryld 1989, s. 278.

¹⁸⁹ JM/A163 410.

¹⁹⁰ RB 11: Referat af arbejdsudvalgs-møde 24. april 1952. brev á fra Red Barnet til plejeforældrene 28. april 1952.

¹⁹¹ RB 11: Referat af arbejdsudvalgs-møde 25. august 1952.

¹⁹² GD 1499/51: Brev fra Grønlandsdepartementet til Red Barnet 29. august 1952.

indlagt, men kom senere tilbage til plejeforældrene, blev adopteret og vendte således ikke tilbage til Grønland.¹⁹³

Også ved børnenes afrejse var der pressedækning både i dagene op til afrejsen og på selve afrejsedagen, tydeligvis godt forberedt af Red Barnets presstjeneste, da en del oplysninger og formuleringer går igen. Holdningen i pressen var positiv, som det bl.a. fremgår af Middelfart Venstreblad:

*"De Børn, der nu rejser hjem, taler alle godt dansk, og de vil i det hele taget komme tilbage til deres Hjemland med et godt Forspring i den Udvikling, som nu skal gaa hen over deres Fødeland. Som en gave fra Dronningen vil disse Børn hver faa en Kjole eller Anorak, naar de kommer til deres nye Hjem i Godthaab."*¹⁹⁴

Og under overskriften *"Hjem til Grønland"*, med underrubrikken *"Det var svært for baade Børn og Plejeforældre at skilles"* og et billede fra afrejsen konkluderede Berlingske Tidende:

*"Der er næppe Tvivl om, at disse grønlandske Børn netop har faaet det Plus, man vilde give dem ved Opholdet i Danmark. De har lært dansk, de har lært dansk Livsform at kende, og de har knyttet Baand, som sikkert vil holde, de ved, at Grønland og Danmark hører sammen. [...] Han og de allerfleste af disse grønlandske Børn har i de danske Hjem fundet den ganske naturlige, positive Indstilling: De tænker grønlandsk og er forankret i Grønland, men med stærke Baand har de knyttet sig til Danmark og fornemmer Samhørigheden."*¹⁹⁵

Kun i et enkelt interview op til afrejsen var der lidt kritik at fornemme. Til Nationaltidende udtalte Lisbeth Hindsgaul, formand for Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn, omkring adoptionen af nogle af børnene, at det jo egentlig var imod den oprindelige hovedtanke, og at: *"Baade Børnene og de Unge, der kommer herved til Uddannelse, maa tilbage, dels fordi der venter dem utallige Opgaver i Grønland, dels fordi de har deres Oprindelse dér."* På et spørgsmål, om der var planer om at sende flere børn til Danmark, svarede hun: *"Der foreligger vist ingen planer i Øjeblikket, men da det hele er gaaet saa godt, skulle det vel ikke være umuligt, om man gentog succesen til næste aar!"*¹⁹⁶

5.3 Børnene intelligenstestes

I planlægningsfasen, før børnene blev sendt til Danmark, blev det besluttet, at de under opholdet på Fedgården skulle testes af skolepsykolog Knud Binzer, der var vokset op i Grønland og talte grønlandsk.¹⁹⁷ Binzer, som siden blev rektor for seminariet i Godthåb og dermed for den danske skole, besøgte Fedgården to gange, første gang i juli og anden gang i oktober, og fremsendte på grundlag af sine undersøgelser to rapporter til Red Barnets Arbejdsudvalg.¹⁹⁸

Binzer foretog sin første undersøgelse 11. juli, hvor 17 af de 22 børn var ankommet til Fedgården. Hans umiddelbare indtryk var, at det var *"en samling glade, tilfredse og sunde børn"*, han traf, og der havde efter hans egen vurdering været en god kontakt mellem ham og børnene. I forbindelse med undersøgelserne var børnene dog på nær en enkelt undtagelse meget fåmælte og tilbageholdende og måtte for manges vedkommende have instruktionerne på de forskellige opgaver gentaget flere gange. Dette forklarede Binzer med, at børn i Grønland traditionelt blev indpodet med en stærk autoritetstro og ærbødighed over for voksne danske.

Hvad angår selve undersøgelsen understregede Binzer, at den indeholdt store mangler, og at resultaterne derfor skulle *"tages med meget stort forbehold"*, hvorefter han opridsede nogle grunde

¹⁹³ RB 11: Referater af arbejdsudvalgs møder 15. september og 18. oktober 1952.

¹⁹⁴ Middelfart Venstreblad 25/9 1952, s. 3: 5 Grønlandsbørn blev adopterede.

¹⁹⁵ Berlingske Tidende 26/9 1952, s. 7: Hjem til Grønland.

¹⁹⁶ Nationaltidende 19/9-52: De grønlandske Børn og Unge maa tilbage til Grønland.

¹⁹⁷ RB 11: Referat af arbejdsudvalgs møde 10. april 1951.

¹⁹⁸ GD 1499/51: Rapport á 23. juli 1951 fra Knud Binzer til Red Barnet.

hertil. For det første forelå der ikke testmateriale fra Grønland eller miljøer, der kunne sammenlignes med det grønlandske, og han havde derfor måttet derfor benytte en performancetest¹⁹⁹, der var udlånt af skolepsykologisk kontor i København. Og skønt han i dette materiale anvendte specielt udvalgte tests, der måtte formodes at være de bedst egnede i forhold til grønlandske børn, vurderede han, at de alligevel måtte anses for at virke langt mere fremmedartede for de grønlandske børn end for danske.

For det andet, mente han, var det endnu vanskeligere at anvende den såkaldte Binet-Simon test²⁰⁰, der forelå i en standardiseret form beregnet for danske børn, også selv om han havde fravalgt *"absolut uegnede prøver"* og erstattet disse med prøver, der var i bedre overensstemmelse med børnenes grønlandske miljø. I forlængelse heraf var det endvidere hans vurdering, at det ville have været bedre at foretage undersøgelsen i Grønland og dermed i børnenes eget miljø, eller i det mindste om han på forhånd havde haft større kendskab til hvert enkelt barns miljø, fx dets familiemæssige baggrund og om barnet kom fra en by, et udsted eller en boplads. Endelig påpegede Binzer, at der havde været for kort tid til at foretage undersøgelserne, og at disse som følge heraf ikke blev tilstrækkeligt dybtgående, samt at det kneb for børnene at tilpasse sig prøvesituationen, som de var langt mere uvante med end danske børn.

Trods disse forbehold udarbejdede Binzer på grundlag af sine tests en meget kort karakteristik af hvert enkelt barn og inddelte dem i tre grupper, nemlig 1) de egnede med seks børn, 2) de muligvis egnede med syv børn og 3) de uegnede med de resterende fire børn. Denne inddeling skulle ses i forhold til en fremtidig anbringelse på de nye A.-B.-skoler, hvor dansk skulle have en fremtrædende placering.²⁰¹

15. oktober var Binzer atter tilbage på Fedgården for at foretage den anden undersøgelse og blev i denne omgang et par dage. Der var nu ankommet yderligere fire børn, der gennemgik de samme undersøgelser, som de andre børn havde været igennem i juli. Derudover var formålet at se, hvilken indvirkning de foregående måneders ophold havde haft på børnene. Han syntes ikke, at børnene havde gjort nogen særlig fremgang i tilegnelsen af det danske sprog, hvilket han tilskrev det forhold, at børnene talte grønlandsk indbyrdes og med den grønlandske kvinde, der var særligt tilknyttet Fedgården i denne periode.

På den anden side observerede han, at nogle af børnene var begyndt at blive usikre i de grønlandske betegnelser, mens de på den anden side stadig benyttede deres indlevede erfaringer fra Grønland, når de skulle løse en opgave. Fx nævnte de dyr fra Grønland og ikke dyr fra Danmark i forbindelse med en opgave, hvor de skulle opremse dyrenavne.

Det var Binzers sammenfattende vurdering, at børnene både fysisk og psykisk havde haft godt af opholdet på Fedgården. Og, sluttede han, *"de har også lært kammeratskabets glæder at kende. De har indlevet sig som én stor familie, og med en vis ængstelse syntes de at se frem til den dag, da de skulle skilles."*²⁰²

Formålet med de to rapporter fremstår ikke entydigt. I den første af rapporterne oplyste Binzer, at den – og dermed vel også den efterfølgende rapport – var *"beregnet for RED BARNETs personale"*²⁰³ – men det fremgår ikke konkret i hvilke situationer, de skulle anvendes: var det fx i forbindelse med udvælgelse af plejeforældre, eller var det personalet på Fedgården, der skulle bruge

¹⁹⁹ Betegnelse for test, også benævnt handleprøver, der ikke kræver en sproglig reaktion, og hvor forsøgspersonen skal arbejde med materiale, fx klodser eller brikker, der skal anbringes i et bræt med huller. Psykologisk Leksikon, s. 308.

²⁰⁰ Binet-Simon testen er en intelligensprøve udarbejdet 1905 af Alfred Binet og Theodore Simon, som består af en række opgaver til forskellige alderstrin, hvoraf hovedparten ligger inden for det sproglige og logisk-matematiske område og skal give et billede af den form for intelligens, som spiller en afgørende rolle for at klare sig i den traditionelle folkeskole. Psykologisk Leksikon, s. 40-41.

²⁰¹ GD 1499/51: Rapport á 23. juli 1951 fra Knud Binzer til Red Barnet.

²⁰² GD 1499/51: Rapport á 17. november 1951 fra Knud Binzer til Red Barnet.

²⁰³ GD 1499/51: Rapport á 23. juli 1951 fra Knud Binzer til Red Barnet.

rapporterne i deres omgang med børnene på stedet? I det sidste tilfælde kan man i hvert fald godt forestille sig, at personalet kan have haft gavn af viden om både de 22 børns samlede baggrund og hver enkeltes forudsætninger.

På den anden side fremgår det af drøftelsen i Red Barnets arbejdsudvalg om disse tests, at skolekonsulent Gad, som var ansat i Grønlandsdepartementet, skulle underrettes herom. Det er således nærliggende at tro, at testene skulle anvendes i forbindelse med overvejelser om børnenes senere skolegang. Binzer nævner da også udtrykkeligt, at børnene er sendt til Danmark for senere at *"danne grundstammen i de dansksprogede (såkaldte B-) skoler"*, altså de kommende klasser med elever med gode danskkundskaber og boglige forudsætninger. Og derfor havde han foretaget en inddeling af børnene i de tre nævnte grupper ud fra hans umiddelbare forventninger, om de ville være egnede til at indgå i disse klasser, også selv om han selv tog store forbehold for undersøgelsernes resultater, og selv om de to rapporter var meget korte, nemlig henholdsvis tre sider og én side, ikke mindst set i forhold til opgavens omfang. Det kan da også konstateres, at rapporter blev fremsendt i afskrift til Grønlandsdepartementet, men der foreligger ikke oplysninger, om de fx derfra er sendt videre til Skoledirektionen i Godthåb, eller om der på forskellig vis er gjort brug af rapporter til en pædagogisk evaluering af børnene.²⁰⁴

Sammenfatning

Børnenes ankomst til og ophold i Danmark medførte en del opmærksomhed hos pressen, hvor den generelle holdning var meget positiv. Man anså opholdet som en stor chance for børnene og for deres videre udvikling og uddannelse, og overordnet set var vurderingen, at det kunne skubbe udviklingen i Grønland i den rigtige retning og samtidig bidrage til at styrke det dansk-grønlandske forhold.

Hvad angår forholdene for de 22 børn under opholdet i Danmark, er de samtidige kilder meget begrænsede. Ved ankomsten blev de anbragt på Red Barnets feriekoloni Fedgården syd for Faxe, hvor de tilbragte godt fire måneder, hvorefter de blev placeret hos plejefamilier. Her blev opholdet forlænget fra det planlagte halve år til næsten et helt år, da byggeriet af børnehjemmet i Godthåb blev forsinket. Erindringerne om børnenes ophold hos plejefamilierne er meget sporadiske. En del beretter om afsavn, andre, at de havde et trygt og godt forhold til familien, mens andre igen syntes, at plejeforældrene kunne være strenge.

²⁰⁴ GD 1499/51: Rapporter á 23. juli 1951 og 17. november fra Knud Binzer til Red Barnet.

6 Adoptionerne

Da børnene blev sendt til Danmark, var det meningen, at de kun skulle være der i et års tid og derefter vende tilbage til Grønland. Men seks af dem blev i stedet adopteret og vendte ikke tilbage. Herunder behandles omstændighederne og forløbet omkring de seks adoptioner.

6.1 Pleje og adoption af børn i Grønland før 1950

I traditionelle inuitsamfund fandtes ikke adoptioner i den formelle, juridiske forstand, som man kender fra fx Danmark. Derimod var det en udbredt social praksis, at børn af forskellige grunde kunne anbringes og vokse op i en anden husstand, end deres forældres. Det skete ikke alene, når et barn var blevet forældreløs, men kunne også skyldes, at den ny familie var barnløse, havde for få børn eller kun børn af det ene køn.²⁰⁵

Sådanne plejeforhold var en udbredt social praksis og et vigtigt træk i styrkelsen af familierelationer, hvorved man skabte og vedligeholdt et udvidet netværk af slægter. Den var baseret på inuits slægtskabssystem, hvor det drejede sig om at være en del af slægtens og familiens fordeling og udveksling af omsorg – en socialiseringsform som skabte fælleskab for individer, kollektivet og samfundet.²⁰⁶ Børn, som blev sat i pleje i det traditionelle grønlandske samfund, havde ofte et forhold til familien i forvejen. Hvis et barn blev anbragt hos ikke-slægtninge, kendte barnet som regel sine biologiske slægtninge og havde fortsat kontakt til dem.²⁰⁷

Set i et bredere historisk perspektiv har dette mønster i Grønland været under konstant forandring, eftersom Grønland siden kolonisationens begyndelse har undergået flere store strukturelle ændringer. Samfundsmæssige ændringer med nye politiske, økonomiske, kulturelle, administrative og sociale tiltag har været med til at påvirke og præge praksis inden for adoptionsområdet.

Under kolonitiden var forsorgen for de forældreløse børn fordelt mellem den grønlandske befolkning og kolonistytet. For forældreløse børn, som ikke blev taget i pleje af familie, slægtninge eller bopladsfæller, blev missionsstationer tilflugtssteder fra nød og elendighed, og her kunne de forældreløse komme i pleje.²⁰⁸

Ved Regulativ af 16. februar 1937 blev der skabt hjemmel for at etablere formelle plejebarnsforhold med godkendelse af det offentlige.²⁰⁹ Ved bevilling fik plejeforældrene den fulde forældremyndighed og ret til at udøve værgemål over plejebarnet, som også fik plejeforældrenes navn. Heraf fulgte, at barnets biologiske forældre ikke kunne kræve det tilbage. I betingelserne for en bevilling blev der foreskrevet, at der skulle foreligge samtykke fra barnets biologiske forældre og eventuelle midlertidige forsørgere. Ligeledes krævedes der samtykke fra faderen til et uden for ægteskab født barn. Det var efter forslag fra landsrådet i Sydgrønland, at man af hensyn til den grønlandske slægts- og familiefølelse havde indsat bestemmelsen om samtykke. Den Juridiske Ekspedition i 1948-49 til Grønland anførte i øvrigt, at det blev anset for selvfølgeligt, at en sådan bevilling kun blev givet, hvor den efter de foreliggende oplysninger var til barnets tarv.²¹⁰

Den Juridiske Ekspedition, som var udsendt fra Danmark fra oktober 1948 til oktober 1949 for at undersøge gældende retspraksis i Grønland, anførte, at det normalt var de pårørende eller pladsfællerne, der drog omsorg for forældreløse børn, idet hele familien betragtede sig som forpligtet til at tage sig af børnene.²¹¹ Foruden plejeforhold for forældreløse børn stiftedes også plejebarnsforhold, såvel med som uden bevilling, for andre børn, hos slægtninge eller fremmede.

²⁰⁵ Petersen 1980.

²⁰⁶ Trondheim 2009.

²⁰⁷ Petersen, 1980, s. 7; Trondheim 2010, s. 45.

²⁰⁸ Trondheim 2009, s. 125.

²⁰⁹ B&K 1937, s. 919.

²¹⁰ Den Juridiske Ekspedition 1950, s. 86f.

²¹¹ Den Juridiske Ekspedition 1950, s. 85.

Også børn, hvis forældre havde vanskeligt ved at klare deres underhold, blev sat i pleje, ligesom det ikke var sjældent, at plejeforhold blev etableret, selvom forældrene selv kunne sørge for børnenes underhold, navnlig ofte således, at små børn blev overladt til bedsteforældrene i pleje. Sædvanligvis stiftedes disse plejeforhold blot ved aftale mellem de interesserede parter. Retsvirkningerne af de uformelle plejebarnsforhold var den, at de naturlige forældre sædvanligvis havde ret til når som helst at kræve barnet tilbage.²¹² Traditionen var altså i høj grad videreført.

Det grønlandske plejebarnsregulativ fra 1937 afspejlede på mange måder den danske adoptionslov fra 1923, som var gældende frem til 1956 og dermed grundlaget for fem af de seks adoptioner. Ifølge begge gav forældrene ved bortadoptionen endeligt afkald på deres barn, som dog bevarede sin arveret fra dem. I Danmark fulgte praksis også dette princip, hvor forbindelsen og kendskabet til den biologiske familie blev udelukket, en såkaldt eksklusiv adoption. Princippet blev også håndhævet via anonymitet, hvorved den bortadopterende og adoptivforældrene ikke havde nogen forbindelse, og adoptivbarnet derved heller ikke havde forbindelse til sine biologiske forældre. I modsætning hertil var den grønlandske praksis, uanset om der var bevilliget et plejebarnsforhold eller ej, at det adopterede barn for det meste kendte til sin biologiske familie og ikke mistede dem, men fik et større familienetværk gennem plejefamilien, dvs. en inkluderende adoption.²¹³

En nyere undersøgelse af adoption i grønlandske bysamfund har vist, at adoption af børn også i 2002 hovedsagelig foregik inden for familien som åbne familie- og stedbarnsadoptioner.²¹⁴ Ud fra flere antropologers vurdering af adoptionsmønstret er det ikke desto mindre iøjnefaldende, hvor anderledes adoptionspraksis udviklede sig allerede i perioden fra 1950 til 1970'erne. I denne periode opstod der mange anonyme bortadoptioner til danske familier – altså en markant afvigelse fra grønlandsk adoptionskultur, hvor åbne familieadoptioner hidtil havde været normen.²¹⁵ Nedenstående adoptionssager er blandt de første eksempler på denne ændring i praksis.

6.2 Adoptionsspørgsmål diskuteres

Grønlandsdepartementet modtog i begyndelsen af 1952 to anmodninger om adoption af børn, der befandt sig hos danske plejefamilier. Samtidig var Grønlandsdepartementet blevet orienteret om, at byggeriet af børnehjemmet i Godthåb var forsinket, og at børnene sandsynligvis først ville kunne returnere til Grønland i løbet af efteråret.²¹⁶

Henvendelserne om adoption gav anledning til overvejelser i Grønlandsdepartementet om, hvad der ville være en *”praktisk ekspeditionsform for disse sager”*, og man konkluderede, at den rigtige fremgangsmåde ville være at henvise til overøvrigheden, der var den myndighed i Danmark, der behandlede adoptionssager. Man forventede dog, at departementet derefter ville blive bedt om en udtalelse, og man igangsatte en mindre undersøgelse, hvis formål var at vurdere, om man skulle fraråde eller anbefale adoption. Ud fra tidligere adoptioner af grønlandske børn i Danmark vurderede man, at det var vigtigt, at adoptivforældrene kendte til grønlandske forhold, og at børnene ikke burde adopteres i for ung en alder, idet man derved afskar dem fra at vende tilbage til Grønland igen, fx ved at fratage dem sproget og en reel tilknytning til landet. Med hensyn til de 22 børn, der var i Red Barnets varetægt, var opfattelsen, at børnene var så små, at de ikke reelt var vokset op i et grønlandsk miljø og derfor risikerede at miste sproget og ville have svært ved senere at klare sig i Grønland, hvis de ville ønske at vende tilbage. Desuden skulle disse børn jo anbringes på et børnehjem, og man havde derfor vished for, at de ville blive *”plejet tilfredsstillende”*. Man så derfor ikke nogen grund til at anbefale adoption, hvilket man burde svare ansøgerne. Samtidig

²¹² Den Juridiske Ekspedition 1950, s. 85ff.

²¹³ Trondheim 2010, s. 47. Pedersen 2002, s. 133.

²¹⁴ Pedersen 2002, s. 134.

²¹⁵ Se bl.a. Trondheim, 2010; Robert-Lamblin, 1986.

²¹⁶ GD 1499/51: Referat fra internt møde i Grønlandsdepartementet, dateret 17. marts 1952.

anbefalede man dog, at når overøvrigheden til sin tid fremsendte ansøgninger til udtalelse, så skulle svaret *"under hensyntagen til de konkrete forhold udformes så diplomatisk som muligt."*²¹⁷

Efterfølgende diskuterede man problematikken med Red Barnet, hvis repræsentant dog først kunne tage stilling efter forelæggelse på et bestyrelsesmøde. Han kunne dog allerede nu sige, at hensigten jo i sin tid havde været, at opholdet i Danmark i første omgang skulle være til gavn for dem selv, men på længere sigt også for det grønlandske samfund. Hvis man gennemførte adoptioner i større omfang, *"ville konsekvensen meget nemt blive, at i hvert fald sidstnævnte ønske til dels ikke kunne opfyldes."* Grønlandsdepartementet ville derefter afvente en melding om Red Barnets principielle holdning, inden man svarede ansøgerne.²¹⁸

Efter et møde i arbejdsudvalget svarede Red Barnet d. 1. maj 1952, at man i en specifik sag intet havde at indvende imod, at plejeforældrene måtte beholde deres grønlandske plejebarn, og at man kun kunne anbefale, at man imødekom deres ønske. Hvad angik spørgsmålet om de grønlandske plejebørns adoption i al almindelighed, ville man på trods af den oprindelige idé med opholdet mene, at det ville være til større gavn for børn, der kom fra *"et decideret dårligt milieu i Grønland"*, hvis de kunne *"få lov at vokse op i et godt hjem hernede."* Man tilføjede, at med det forlængede ophold som følge af det forsinkede børnehjemsbyggeri var de oprindelige forudsætninger bristede, *"da børnene og plejeforældrene derved får tid til at blive knyttet for stærkt til hinanden til at den oprindelige idé stadig kan anses for at være den væsentligste."*²¹⁹

Herefter besvarede Grønlandsdepartementet d. 21. maj forespørgslen om adoption:

"I denne anledning skal man efter stedfunden brevveksling med Red Barnet udtale følgende:

Formålet med de grønlandske børns ophold i danske hjem var, at de skulle vende tilbage med nye indtryk og nye impulser, der skulle være til gavn vel i første række for dem selv, men også til gavn for den almindelige udvikling i det grønlandske samfund i det hele taget. Blandt andet af denne grund mener ministeriet ikke, at man kan anbefale en ordning, hvorved man etablerer et i en længere årrække varende plejeforhold, hvorved man let vil drage barnet for langt bort fra et i høj grad forskelligartet milieu, som barnet måske ved plejeforholdets ophør nødvendigvis må vende tilbage til, og hvorved man meget let kan medvirke til at skabe uoverskuelige vanskeligheder for barnet ud i fremtiden.

*Det fremgår imidlertid ikke utvetydigt af Deres skrivelse, om De kun ønsker en fortsættelse af plejeforholdet, hvad ministeriet som nævnt må fraråde, eller om De ønsker skabt et egentligt adoptionsforhold mellem Dem og drengen. Såfremt det sidste er tilfældet, skal ministeriet efter omstændighederne ikke modsætte sig, at De søger en bevilling til adoption af barnet, men man må da henvise Dem til at indgive andragendet til [den relevante adoptionsmyndighed]. Man tilråder at De søger forbindelse med Red Barnet, inden eventuel ansøgning om adoption indgives."*²²⁰

I den korte udlægning ville man altså fraråde et plejeforhold, idet det ikke var permanent og kunne give barnet vanskeligheder, når det senere ønskede at vende tilbage til Grønland. Derimod ville man ikke modsætte sig en permanent adoption.

Dette blev standardformuleringen også i de følgende udtalelser om adoptionsansøgninger, evt. med tilføjelser som fx her en kommentar til begrundelsen for adoptionsønsket, at *"skønt drengen er forældreløs, er hans fremtid i Grønland ikke af en sådan karakter, at De må betragte barnets tilbagevenden til Grønland som en ulykke for ham. Såfremt barnet vender tilbage til Grønland, er der sikret ham plads på Røde Kors nye børnehjem i Godthåb."*²²¹

²¹⁷ GD 1499/51: Internt papir 27. marts 1952.

²¹⁸ GD 1499/51: Referat af samtale med kontorchef i Red Barnet, 7. april 1952.

²¹⁹ GD 1499/51: Brev fra Red Barnet til Grønlandsdepartementet 1. maj 1952.

²²⁰ GD 1499/51: Brev nr. 60523 fra Grønlandsdepartementet til adoptionsansøger 21. maj 1952.

²²¹ GD 1499/51: Brev fra Grønlandsdepartementet til adoptionsansøger 22. juli 1952.

I august 1952, da tidspunktet for børnenes hjemrejse nærmede sig, bad Grønlandsdepartementet Red Barnet om en liste over de 22 børn og deres plejeforældre. Samtidig slog man fast, at *"Forsåvidt angår de under behandling værende adoptionsansøgninger skal man meddele, at samtlige børn bør hjemrejse samtidig, såfremt adoptionsbevilling ikke foreligger forinden afreisetidspunktet, der antagelig vil falde ultimo september."*²²² Formuleringerne i dette brev til Red Barnet var blevet tilrettet i Grønlandsdepartementet før afsendelsen. I Eske Bruns koncept lød det, at man måtte *"fastholde, at samtlige børn hjemrejser samtidig"*. Efter at konceptet var videreekspederet til F.J. (Finn Jørgensen), blev sætningen altså tilrettet, så man ikke længere *fastholdt* en samtidig hjemrejse, men blot meddelte, at børnene *burde* rejse samtidig.

Red Barnet fremsendte den ønskede liste to dage senere d. 25. august og gjorde samtidig opmærksom på, at der i seks tilfælde var adoptionssager i gang.²²³ To af adoptionsansøgningerne var blevet indsendt i februar og marts 1952, mens fire af ansøgningerne indkom henholdsvis d. 16. juni, 18. juli, 27. juli og d. 16. august 1952. Den forestående afrejse til Grønland betød, at sagerne hastede for ansøgerne. I en af adoptionssagerne er at læse i et notat (af en overbetjent i justitsministeriet):

*"Den 26/8 1952: Andrageren indfinder sig her i afdelingen medbringende andragendet og dets bilag, og han anmoder om, at sagen efter endt undersøgelse må blive tilsendt overpræsidiat. Han oplyser, at drengen normalt skal afrejse til Grønland den 25/9 d.å., og han anmoder om, at sagen såvidt muligt må blive færdigbehandlet inden dette tidspunkt, således at han kan tilbageholdes, såfremt adoptionen bevilges."*²²⁴

Da M/S Umanak afgik fra København d. 25. september 1952, var der 16 af børnene om bord på skibet. Seks børn blev tilbage i Danmark, heraf én som var indlagt på sanatoriet og ikke ventedes udskrevet før til december måned. På den måde lod Grønlandsdepartementet det passere, at seks af børnene blev tilbage i Danmark, inden deres adoptionssager var færdigbehandlede, som oprindelig meddelt.

6.3 Adoptionssagerne

De seks børn, der blev tilbage i Danmark, var fem drenge og en pige. Tre af børnene var seks år gamle, en var syv, og to var otte år. Tre var forældreløse, to moderløse og den sidste faderløs. De havde for de flestes vedkommende siden oktober 1951 været i pleje i ca. ti måneder hos plejeforældrene, som nu søgte om adoption. I ansøgningerne var de to gennemgående motivationer, at plejeforældrene og -barnet havde knyttet sig meget til hinanden; og at opvæksten hos dem ville være langt bedre for barnet set i lyset af dets baggrund:

*"... vi synes han har så lidt at komme tilbage til. Hans mor er død, og faderen lever under dårlige boligforhold, og da [drengen] skal på børnehjem, kunne vi ønske at give ham et rigtigt hjem og påtage os alle forpligtelser for ham, og da han er en meget sød og opvakt dreng, som har sluttet sig helt til os, mener vi, at han her i Danmark har bedre muligheder for en god uddannelse. Da han kom her i hjemmet, var han meget sky og indesluttet, men ved forståelse og varsomhed har vi nu vundet hans fulde tillid og er meget glade for ham."*²²⁵

"barnet har ingen forældre mere [...] Der står at læse på hendes lægekort, at der var dårlige boligforhold i hjemmet. Om familie udover hendes søskende har hun ikke kunnet oplyse mig. Jeg selv er 39 år og ugift, og jeg tror, jeg kan sige, at hun holder af mig som jeg af hende".²²⁶

²²² GD 1499/51: Skrivelse fra Grønlandsdepartementet til Red Barnet 23. august 1952.

²²³ GD 1499/51: Skrivelse fra Red Barnet til Grønlandsdepartementet 25. august 1952.

²²⁴ JM/A163 471.

²²⁵ GD 1499/51: Brev fra adoptionsansøger til Grønlandsdepartementet 5. marts 1952.

²²⁶ GD 1499/51: Brev fra adoptionsansøger til Grønlandsdepartementet 16. juni 1952.

*"Barnets moder er død af tuberkulose, en broder opholder sig på tuberkulosesanatorium [...] Barnet har også selv været syg af tuberkulose. Når vi nu ønsker at adoptere barnet, skyldtes det dels, at vi har fattet kærlighed for ham, dels at vi lægger vægt på at spare ham for faren for tilbagefald til tuberkulose, hvilke fare vil være nærliggende under grønlandske forhold"*²²⁷

I et enkelt tilfælde ville ansøgerne dog også forespørge, om det var muligt at få et bidrag til drengen, da de selv i forvejen havde tre børn. De havde henvendt sig forskellige steder, bl.a. Grønlandsdepartementet for at søge oplyst, hvorvidt der efter evt. adoption vil kunne forventes økonomisk hjælp til barnets underhold, evt. i lighed med børnebidrag, men havde fået et benægtende svar.²²⁸ I forbindelse med adoptionsansøgningerne blev der foretaget en vurdering af hjemmet, som efter besøget i dette tilfælde lød:

*"Andragender er pæne mennesker med et tilsyneladende godt og sundt livssyn. Der hersker for mig ingen tvivl om, at de holder af barnet, og at barnet holder umådeligt meget af dem. Det skal dog bemærkes, at der under afhøringen af dem kunne spores en vis interesse for evt. økonomisk hjælp under opvæksten og især til evt. uddannelse, idet der henvistes til, at de penge som barnets ophold på et børnehjem kostede, ligeså godt kunne tilfalde adoptivforældrene. De oplyste ligeledes, at de har rettet forespørgsel desangående til Grønlands Styrelse, men at der var svaret benægtende."*²²⁹

I denne sag er det svært at vurdere om motivationen til en adoption først og fremmest var begrundet i ansøgernes økonomiske forhold. Der blev dog her, som i alle andre vurderinger, lagt vægt på, om ansøgerne havde et godt og pænt hjem. I en anden rapport således: *"Andragerne gør et meget tiltalende indtryk, og deres hjem er godt møbleret og velholdt. Drengen er velplejet og velklædt og synes at være meget glad for plejeforældrene. Han er udpræget grønlandsk af udseende."*²³⁰

Vurderinger af hjemmet kunne også komme i form af Red Barnets anbefalinger af en ansøgt adoption: *"Ved vort sidste besøg hos plejeforældrene i februar [...] konstaterede vi, at drengen er faldet fuldstændig til i hjemmet og er lykkelig og tilfreds. Endvidere konstaterede vi, at han af plejeforældrene får en både kærlig og fornuftig opdragelse. Red Barnet kan derfor kun anbefale, at man imødekommer plejeforældrenes ønske."*²³¹

Som det fremgår, var der flere parter involveret i vurderingen og behandlingen af ansøgningerne: De skulle indgives til den lokale adoptionsmyndighed, men blev behandlet i Justitsministeriet og forelagt Grønlandsdepartementet. Om departementets involvering skrev Justitsministeriet i den første af adoptionssagerne:

*"Red Barnet anbefaler og grønlandsdepartementet har i skr. af 21/5-52 erklæret, at det ikke vil modsætte sig adoptionen. Da det drejer sig om adoption her i landet af et grønlandsk barn er der næppe tvivl om, at kompetencen ligger hos os. Men det er vel iøvrigt bedst at få en officiel udtalelse fra grønlandsdepartementet vedr. fremsendte sag."*²³²

I alle adoptionssagerne anførtes Red Barnet som mellemmand i spørgsmålet om, hvordan andragerne var kommet i forbindelse med barnet, og man indhentede deres vurdering. I de fleste sager anførtes det også, at statsministeriet (Grønlandsdepartementet) var blevet forelagt sagen og intet havde at indvende.²³³

Til de fleste adoptionssager bistod Grønlandsdepartementet Red Barnet og sagførerne i fremskaffelsen af de for adoptionen fornødne erklæringer, såsom dåbsattester for barnet og

²²⁷ JM/10508A.

²²⁸ GD 1499/51: Brev fra adoptionsansøger til Grønlandsdepartementet 22. juli 1952. JM/A163 428, se brev til justitsministeriet fra 6. kt. (statsministeriets 2. departement).

²²⁹ JM/A163 428.

²³⁰ JM/A163 410.

²³¹ GD 1499/51: Brev fra Red Barnet til Grønlandsdepartementet 1. maj 1952.

²³² JM/A163 410.

²³³ Se bl.a. JM/A163 471 og JM/A163 410.

forældrene og evt. dødsattester. Landshøvdingen over Grønland blev bedt om at fremskaffe disse hos politiet og/eller kærneren i de byer, hvorfra barnet stammede. Dertil skulle der om muligt indhentes samtykke fra barnets forælder eller evt. værge, som skulle forelægges andragendet under vidners tilstedeværelse. Herefter skulle forælderen/værgen og to vittighedsvidner underskrive to erklæringer både på dansk og på grønlandsk: Den ene om, at man samtykkede. Den anden om, at der ved adoptionen ikke var ydet vederlag hverken fra adoptanten eller fra underskriveren. Erklæringerne kunne i første omgang telegraferes hjem, og blev derefter nedsendt med post, som her:

*"Fra 'Red Barnet' er i dag modtaget afskrift af et telegram fra landshøvdingen over Grønland, ifølge hvilket telegram barnets moder har samtykket i adoptionen [...] Det er endvidere oplyst, at barnet ikke er hjemsendt til Grønland sammen med de øvrige børn, men fremdeles befinder sig hos andragerne."*²³⁴

I tre adoptionssager havde barnet en levende mor eller far, som alle samtykkede til adoptionen. I en fjerde sag (jf. nedenfor) blev samtykket indhentet fra barnets grønlandske værge/plejefar. I de to sidste sager havde barnet hverken forælder eller værge, hvorfor man skulle beskikke en værge ad hoc for barnet. I den ene sag bad Grønlandsdepartementet Mødrehjælpen om at udpege en værge ad hoc, og under behandlingen af adoptionssagen i skifteretten udpegedes et grønlandsk folketingsmedlem. I den anden sag anbefalede en kommune efter anmodning fra politimesteren formanden for det sociale udvalg som værge. Han havde forinden erklæret sig villig til at lade sig beskikke.²³⁵ Begge gav senere samtykke til adoptionerne.

Som det var tilfældet med samtykket til børnenes Danmarksophold og opvækst på børnehjem, står det heller ikke her klart, om forældrene forstod, at en adoption efter dansk lov og praksis betød, at de endegyldigt gav afkald på barnet. I sin fremsendelse af erklæringen i en anden konkret sag nævnte kærneren i den pågældende by i Grønland over for Landshøvdingen, at faderen, der var fuldt indforstået med, at forældremyndigheden ved adoptionen overgik til adoptivforældrene, samtidig havde udtrykt ønske om så vidt muligt med mellemrum at blive holdt underrettet om, hvorledes sønnen havde det. I forbindelse med en anden sag sendte en moder et telegram til Grønlandsdepartementet og ville gerne høre, hvor drengen nu befandt sig, og om han havde det godt. De skulle også hilse ham – *"nukagpiaraq sumitoq qanorlu itoq tusarusukaluarpara, inuvdluarquvara"*.²³⁶

Alle seks adoptionsansøgninger blev imødekommet. I de fortrykte adoptionsbevillinger stod der jf. den danske adoptionslov som standard en tekstoppassus om, at bevillingerne ikke gjorde indskrænkning i adoptivforældrenes testamentsret. Det betød at adoptivbarnet ikke havde krav på arv som ægtebørn, men at dets arv efter adoptanten helt kunne afskæres ved testamente. I en af ansøgningerne var tilføjet: *"Da jeg har taget hende til mig i barns sted, er det mit ønske at adoptere hende således, at hun tager arv efter mig, som barn født i ægteskab, idet jeg dog forholder mig, at der ikke derved sker nogen indskrænkning i min testamentsret."* I en anden var skrevet: *"Vi forbeholder os at råde over vore efterladenskaber ved testamente, således som vi måtte finde det for godt"*. Dog kunne man anføre noget andet – og i en af de seks ansøgninger anførtes ønske om, at barnet kunne få fuld arveret på lige fod med ansøgerens døtre.²³⁷

Med adoptionen fulgte også stillingtagen til barnets fremtidige navn. I fem af sagerne fik barnet adoptivforældrenes efternavn. Et af børnene beholdt sit kaldenavn og efternavn, dog udvidet med adoptivmoderens efternavn efter bindestreg, og med bortfald af to andre navne. En dreng fik adoptionsforældrenes efternavn og dertil slettet samtlige fornavne, dog således at ét af hans grønlandske navne blev omskrevet til dansk og blev hans navn. Et af børnene fik to af sine fire

²³⁴ JM/A163 471.

²³⁵ GD 1499/51: Brev dateret 5. juli 1954. Præstø Amt/2537. JM/1508.

²³⁶ LOG/140.10. Skr. nr. 341, j.nr.140.10. GD 1499/51: Brev dateret 6. februar 1953.

²³⁷ Præstø Amt/2537. JM/10508A. JM/A163 410.

fornavne slettet, men bevarede to, hvoraf det ene var grønlandsk.²³⁸ Et af børnene beholdt både sit efternavn og alle sine øvrige navne. I ansøgningen begrundede plejeforældrene: *"Da barnet muligvis, når det bliver voksent, vil vende tilbage til Grønland, ønsker vi, at det skal beholde sit familienavn; såfremt dette ikke kan tillades, er det vort ønske, at barnets og vort navne kombineres."* I Justitsministeriet kommenterede man: *"Som begrundelse for, at barnet skal beholde sit nuværende navn anføres, at det muligvis vil vende tilbage til Grønland, når det bliver voksent. Mærkelig argumentation. Vi plejer ikke mere at fordybe os i adoptanternes motiver i så henseende, jfr. akt X163/220."*²³⁹

I forbindelse med en anden adoptionssag henvendte Mødrehjælpen sig til Grønlandsdepartementet på vegne af ansøgeren, som gerne ville have oplyst, hvor plejebarnets søskende var anbragt, og om der kunne være mulighed for at få lillesøsteren til Danmark. Plejemoderen var meget bange for, at plejebarnet skulle komme til at føle sig ensom iblandt fremmede og mente derfor, det vil være betryggende, at de to søskende kunne holde sammen. Sagen blev undersøgt i Grønland, hvor det viste sig, at lillesøsteren også var i pleje. Den grønlandske plejemor var villig til at lade hende rejse – men ville gerne vide, om hun ville vende tilbage efter en tid i Danmark. Også her lader det til, at den danske adoption ikke helt blev forstået i en grønlandsk kontekst. Plejemoderen i Danmark nåede dog frem til, at hun ikke ønskede at adoptere lillesøsteren, da hun allerede var anbragt i et godt hjem; men at hun gerne ville sørge for, at der stadig var kontakt imellem børnene.²⁴⁰

De fleste adoptionssager blev bevilget efter et stykke tids behandling hos myndighederne (16. juni 1955, 28. januar 1953, 13. marts 1953, 25. februar 1953 og 7. juli 1953). Den sidste adoptionssag blev imidlertid trukket i langdrag og blev først afsluttet d. 18. april 1962 med en adoptionsbevilling. Det skyldes dels, at barnet var indlagt på Vordingborg Børnesanatorium indtil sommeren 1954, og dels at han formelt var i et plejeforhold i Grønland i henhold til Regulativ om Plejebørn i Grønland af 1937, som ikke indeholdt regler om ophævelse. Red Barnet, som i forvejen var involveret i adoptionssagerne, tilbød at lade en udsendt medarbejder drøfte spørgsmålet med de pågældende myndigheder i Grønland og prøve på denne måde at få opløst plejeforholdet, således at drengen kunne blive hos plejeforældrene i Danmark.²⁴¹ Efter sagens genoptagelse i 1960 blev den først kommenteret af Landshøvdingen over Grønland, Justitsministeriet, Forsorgsudvalget i barnets oprindelige hjemby i Grønland og endelig af drengens plejefar i Grønland, som gav tilsagn til opløsning af plejeforholdet. Herefter blev det grønlandske plejeforhold ophævet ved dom i Grønlands Landsret efter regler i den danske adoptionslov af 1956, og adoptionsbevillingen kunne gives.²⁴²

Den ene adoption blev ophævet igen ved dom i 1970 efter anmodning fra adoptivforældrene. Sagen omtales i kapitel 8, hvor forsøgets konsekvenser for børnene behandles. Flere børn eller deres plejefamilier har efterfølgende fortalt, at plejeforældrene ønskede at eller ansøgte om at adoptere det grønlandske plejebarn. Vi har ikke fundet spor af disse sager i arkiverne. Det er muligt, at de kan have forespurgt uden at indgive en formel ansøgning på et tidligere tidspunkt, hvor børnehjemsbyggeriets forsinkelse endnu ikke var kendt, og argumentet for at imødekomme ansøgningerne derfor heller ikke havde taget form.

Sammenfatning

I disse adoptionssager er det værd at bemærke at alle sagerne blev behandlet af danske myndigheder i Danmark efter dansk lovgivning og normer. Efter de første henvendelser om adoption nåede man i Grønlandsdepartementet frem til, at de skulle henvises til Overøvrigheden, der behandlede

²³⁸ JM/1508.

²³⁹ JM/10508A.

²⁴⁰ GD 1499/51: Brev dateret 17. juni 1953; brev dateret 27. oktober 1953; samt brev dateret 3. marts 1954.

²⁴¹ RB 11: Referat af arbejdsudvalgs møde 20. august 1954.

²⁴² FrAmt/ B.1.-164.

adoptionssager i Danmark. Adoptionssagerne blev, som det fortsat er tilfældet, behandlet efter dansk lov og praksis. Det kom blandt andet til at betyde, at børnene blev afskåret fra deres oprindelige familier og samfund i anonyme og lukkede adoptioner; en afvigelse fra grønlandsk adoptionskultur, hvor åbne adoptioner var normen. Der blev indhentet samtykke fra de grønlandske forældre eller værger, men i to tilfælde tilskikket en ad hoc værge. Det er imidlertid ikke givet, at de grønlandske forældre, som gav samtykke til adoption, var klar over, at adoption betød et endeligt afkald på barnet og ikke en udvidelse af familienetværket, som det var normen i Grønland.

I behandlingen af adoptionssagerne lagde de danske myndigheder vægt på den nye families fremtræden og materielle kår, og inddrog også forholdet mellem plejeforældrene og barnet og deres ønske om at give barnet en bedre opvækst. I en enkelt sag tyder det dog på, at der med motivationen – kærlighed til barnet og ønske om at sikre det en tryk opvækst – også fulgte et ønske om at blive økonomisk kompenseret. Motivationerne blev omtalt og gransket i sagsbehandlingen, ligesom man foretog besøg i ansøgernes hjem for at vurdere, om hjemmet var pænt og familien egnet til at opfostre et barn. Derimod ses det ikke, at man på noget tidspunkt i sagsbehandlingerne stillede spørgsmålstejn ved, om en sådan adoption mere overordnet var i overensstemmelse med barnets tarv. Om det vil kunne fungere og slå rod i en fremmed kultur og fremmede omgivelser med en ny dansk familie. Grønlandsdepartementet var ellers vidende om, at det var vigtigt, at adoptivforældrene kendte til grønlandske forhold, og at børnene ikke burde adopteres i for ung en alder, idet de derved ville have svært ved senere at klare sig i Grønland, hvis de ville ønske at vende tilbage.

Ideen med at nedsende børnene til Danmark var, at de på sigt også ville være til gavn for det grønlandske samfund som helhed. Med adoptionerne afskar man sig hos myndighederne fra dette formål i hvert fald for seks af børnenes vedkommende. Argumentet var de opståede bånd mellem plejeforældre og barn – og de i alles øjne bedre opvækstbetingelser, som barnet ville få hos en god dansk familie.

7 Opvæksten på børnehjemmet i Godthåb

Fra de 16 børn forlod Danmark igen, var Red Barnets engagement i forsøget formelt afsluttet, og ansvaret overdraget til Dansk Røde Kors, på hvis børnehjem i Godthåb de nu skulle bo. Rolleskiftet blev markeret ved, at det var den nyansatte forstanderinde fra Dansk Røde Kors, Dorothea Bengtzen, der ledsagede børnene på sejlturen retur til Grønland.

Fra dagen for afrejsen og i samtlige år frem blev store og små begivenheder og aktiviteter i børnenes liv og i børnehjemmets hverdag nedfældet i en dagbog eller 'logbog', der sammen med et følgebrev hver måned blev sendt retur til Dansk Røde Kors' hovedkontor og cirkuleret i Grønlandsudvalget. Dertil blev der halvårligt nedsendt en rapport til Dansk Røde Kors vedlagt udskrifter af børnenes helbredskort, erklæringer fra tilsynsførende læge, karakterer og vidnesbyrd fra skolen mv. Dele af materialet er kun bevaret for kortere perioder, andre steder mangler enkelte måneder mv. Men samlet set vidner det om den ihærdighed og detaljegrad, hvormed børnenes opvækst på børnehjemmet blev registreret, dokumenteret og rapporteret.

I dette kapitel skitseres indledningsvis elementer i hverdagslivet og forholdene på børnehjemmet med afsæt i de første måneders dagbøger. Dernæst uddybes en række temaer, som er særligt betydningsfulde i denne udrednings sammenhæng, da de blev formet af det forsøg, som børnene indgik i, og da de fik betydning for deres videre liv.

7.1 De første måneder på børnehjemmet

Den 25. september 1952 stævnede M/S Umanak ud fra København med 16 af de grønlandske børn og den nye forstanderinde Dorothea Bengtzen blandt passagererne. Hun noterede i dagbogen for børnehjemmet, at vejret var fint, og at de nød turen og den dejlige mad om bord. Den 30. september sammenfattede hun, at *"børnene er meget søde og nemme og er nu klar over hvor de hører til."*²⁴³

To dage senere anløb skibet Julianehåb, hvor mange var mødt op, blandt andet for at *"se børnene"*, som Bengtzen skrev. Skibet lagde til nogle gange mere undervejs, før det 5. oktober nåede Godthåb. Hun og børnene spiste middag og overnattede på skibet og blev først næste morgen kørt til børnehjemmet, som de besigtigede fra kælder til kvist. Ved ankomsten stod det tilsyneladende alligevel ikke helt klart for børnene, hvad meningen var. *"De spørger, skal vi nu blive her"*, noterede hun. I det månedlige brev hjem til Dansk Røde Kors 1. november mente hun, at børnene nu var faldet godt til og *"føjte sig hjemme."*²⁴⁴

Heller ikke forældrene syntes at være helt klare over den nye situation. To uger efter ankomsten anførte Bengtzen, at mødre eller fædre til børnene fra Godthåb havde været inviteret til kaffe på børnehjemmet,

"– hvad vist er meget godt, en af dem siger 'Du må meget undskylde, men nu forstår jeg bedre.' Den første tid kom de løbende og vilde ha' børnene på besøg eller besøge dem, jeg holdt på at børnene måtte falde lidt til og være klar over hvor de hørte til, inden de gik på alt for mange besøg, nu går det meget godt – de har jo også deres skole at passe."

Ifølge dagbogen fandt det næste familiebesøg sted anden juledag: *"Børnene inviterer familien her fra kolonien, vi har en hyggelig eftermiddag med juletræ, kaffe og julekna – der mødte c 20 voksne og 30 børn – de voksne fik kaffe, børnene hjerter m kager og bolscher – der blev sunget både grønlandsk og dansk."* Nogle dage før jul var der afsendt juletelegrammer til de af børnenes *"pårørende"*, der ikke var fra byen.²⁴⁵

²⁴³ DRK 212-13: Dagbog 25.-30. september.

²⁴⁴ DRK 212-13: Dagbog 2-6. oktober og 31. oktober 1952. Brev Bengtzen til DRK 1. november 1952.

²⁴⁵ DRK 214-15: Dagbog 19. og 20. oktober og 26. december 1952.

Der blev derimod lagt vægt på at holde forbindelsen med plejefamilierne, til hvem de første breve blev skrevet godt en uge efter ankomsten til børnehjemmet.²⁴⁶ Da to af børnene fyldte år i december, noterede Bengtzen sig, at plejeforældrene huskede børnenes fødselsdag; børnenes egne familier blev ikke nævnt i den sammenhæng. Og den 20. december skrev Bengtzen: *"Om aftenen er vi samlet om radioen, og børnene hører Far og Mor fra Danmark sende julehilsen – en enkelt tåre kom frem, men de klarede det ellers bravt."* Ordvalget gik igen i beskrivelsen af den første juleaften, der ligesom de mange følgende blev holdt på børnehjemmet uden deltagelse af børnenes familier. Børnene var i de fine kjoler og anorakker fra dronningen. Efter kirkegangen kom landshøvdingen og landslægen forbi for at ønske glædelig jul. Derefter spiste man julemiddag med risengrød, flæskesteg og mandelgave, gik om træet og sang salmer. *"Og så kom det store øjeblik, julegaverne – fra Far og Mor i Danmark, fra Familie og fra Grønland"*, skrev forstanderinden.²⁴⁷

Som i Julianehåb vakte børnene også i Godthåb interesse. Bengtzen rapporterede, *"– daglig en masse gr-børn som kigger ind af vinduerne – forespørgsmål [sic] om børnene må komme på besøg."* Mens de nysgerrige grønlandske børn måtte blive udenfor, modtog man kort efter ankomsten besøg af nogle af byens danske spidser, landslægen Fog Poulsen og rektor Binzer fra den danske skole, som begge skulle have med børnene at gøre fremover. Binzer, som havde intelligenstestet børnene under opholdet på Fedgården, var særligt interesseret i, hvor meget børnene kunne – nu de skulle begynde i skolen om nogle få dage, den 14. oktober.²⁴⁸

Mødet med den danske skole blev ikke helt så gnidningsfrit, som man havde håbet, trods det at børnene efter knap halvandet år nu var primært dansksprogede. Efter et par ugers skolegang skrev Bengtzen 27. oktober: *"Børnene kan ikke rigtigt følge med, de får nu ekstra undervisning hver eftermiddag i dansk og regning her på børnehjemmet"*. Da der en måned senere udbrød polio i byen, fik børnene særundervisning på børnehjemmet, indtil skolen genåbnede 11. december.²⁴⁹

Dansk blev fra starten prioriteret højt, både i valget af skole, men også af, hvem børnene skulle omgås. Og de unge piger, de ansatte til at hjælpe med det praktiske arbejde på børnehjemmet, *"taler alle dansk for børnenes skyld, så jeg håber det må gå godt. Viljen til det har vi alle"*, som Bengtzen skrev til København efter den første måned. I det lys kan man forstå, at forstanderinden få uger efter ankomsten måske morede, måske undrede sig over, at børnene tiggede lammetælle, da der blev syet rullepølser i køkkenet: *"... lidt grønlandere er de da endnu, de har ellers svært ved at finde ud af det, spørger ofte er han eller hun grønlandere"* –²⁵⁰

I skiftende forstanderinders notater er det spørgsmål i øvrigt stort set fraværende. Dagbøgerne var først og fremmest en detaljerig beretning om hverdagens store og små begivenheder, gøremål og udfordringer på børnehjemmet. Oplysninger om indkøb og måltider, om skolegang og leg, om børnesygdomme og influenza, om tilbagevendende lægetjek og gennemlysninger for tuberkulose, om besøg, selskaber og fødselsdage. Alt blev nøje noteret dag for dag og en gang om måneden sammen med et følgebrev sendt med posten til Dansk Røde Kors i København, hvor dagbøgerne cirkulerede i grønlandsudvalget.

Et tilbagevendende tema var fx bygningernes drift og vedligehold – de evigt svigtende oliefyr eller det konstante arbejde med at forbedre, reparere og vedligeholde bygningen. Blandt andre vedvarende udfordringer var problemet med at finde (og fastholde) de medhjælpere, som der var hårdt brug for til udførelse af de mange praktiske opgaver i en 'husholdning' med omkring 25 børn og et skiftende antal voksne ansatte.

Ved ankomsten manglede der endnu en del indbo, og ikke mindst: Tøj til børnene. Der blev lappet og stoppet flittigt på børnenes tøj, som var meget slidt, og som de var ved at vokse ud af.

²⁴⁶ DRK 214-15: Dagbog 15. oktober 1952.

²⁴⁷ DRK 214-15: Dagbog 9., 20., 23. og 24. december 1952.

²⁴⁸ DRK 212-13: Dagbog 9., 10. og 14. oktober 1952.

²⁴⁹ DRK 214-15: Dagbog 27. oktober, 9. og 19. december 1952. DRK 212-13: Dagbog 22. november 1952.

²⁵⁰ DRK 212-13: Brev Bengtzen til DRK 1. november 1952. DRK 214-15: Dagbog 31. oktober 1952.

Tøjforsyningen var en udtømmelig kilde til arbejde og udgifter i alle årene. Der er ikke en måneds optegnelser, uden at der i hvert fald et par gange noteres, at der er blevet lappet, stoppet og repareret, lagt op og ned, ud og ind, ligesom der blev repareret på det slidte fodtøj. Hjemmet modtog desuden af og til tøjgaver, fx fra syklubber under Dansk Røde Kors eller andre foreninger, fra virksomheder og privatpersoner. Enkelte gange sendte Dansk Røde Kors også nogle kasser brugt tøj op til børnehjemmet.²⁵¹

Budgettet krævede, at der blev tænkt økonomisk, og at personalet på børnehjemmet selv kunne frembringe meget af det fornødne. Hvor det var muligt, hjalp børnene til med reparationer og rengøring, og i sæsonen var alle i fjeldet og plukke bær, samle svampe og andet, der kunne bidrage til husholdningen. Der blev dyrket tomater i vindueskarmene og persille og andre afgrøder i mistbænke og i lånte hjørner af haverne hos venner af børnehjemmet. Når der blev gjort større indkøb – af tøj, nye madrasser mv. – bemærkedes ofte, at det var fundet på udsalg, som restparti eller lignende.²⁵² Større, nødvendige nyanskaffelser blev jævnlige bevilget af Dansk Røde Kors. Således kom der i de første måneder også køleskab, vaskemaskine og rulle, en telefon og et radioapparat til. Det var på det sidste, at personalet og børnene kunne lytte til julehilsenerne fra deres danske 'mor og far'.²⁵³

7.2 Børnenes kontakt med deres familie og plejefamilie

Børnenes mulighed for kontakt med deres familie var selvfølgelig delvist betinget af, hvor familien boede. Seks faderløse børn kom fra Godthåb og havde mor og søskende i byen, mens familierne til de øvrige ti boede langt fra byen. De lokale børn fik nu og da besøg af deres mor og/eller søskende, eller fik lov at besøge dem, eventuelt ledsaget af forstanderinden, som i årsberetningen i april 1954 vurderede, at *"Forholdet mellem børnenes forældre her ved stedet og børnehjemmet har været udmærket"*.²⁵⁴

For de resterende har sådanne uformelle besøg med få undtagelser ikke sat sig spor i materialet, og enkelte børn synes ikke at have haft nogen forbindelse med deres grønlandske familie overhovedet. I 1954 skrev Bengtzen således, at en pige netop havde *"fået at vide at hendes mor er død af mæslinger"*. Hun havde haft et kort besøg af sin storebror et år forinden, men havde ikke set sin mor, siden hun forlod sin hjemby tre år tidligere. Nu måtte hun ved et tilfælde høre, at hun var blevet forældreløs – ligesom i øvrigt tre af de senere tilkomne børn på børnehjemmet blev det i 1954.²⁵⁵

Godthåb-børnenes mødre og søskende blev i de første år inviteret til kaffe på børnehjemmet nogle gange årligt, gerne på søn- eller helligdage som fx to søndage i 1954, hvor Bengtzen om den sidste noterede: *"Fin søndag, inviterer mødre og pårørende til kaffe, børnene synger og danser for dem."*²⁵⁶ En sjælden gang kunne det være til et arrangement, som da familierne i 1954 var inviteret til at slå katten af tønden, eller da Terna Dahl, der var forstanderinde under Bengtzens permission, i starten af januar 1956 skrev: *"Alle de børn, som har familie her i Godthåb, har fået lov at invitere dem til at se lysbilleder i aften; vi har også inviteret alle vore grønlandske naboer."*²⁵⁷ I de

²⁵¹ Se fx DRK 212-13: Dagbog 1. og 11. november 1952. Brev Bengtzen til DRK 2. marts 1953. DRK 214-15: Dagbog 25. oktober, 8. december 1952, 19. februar, 4. juli 1953. DRK 217: Referat af Grønlandsudvalgets møde 15. december 1956. DRK 531: 14. april 1955. DRK 532: Brev Bengtzen til DRK 3. januar 1959.

²⁵² Se fx DRK 212-13: Dagbog 7. november 1952. DRK 214-15: Dagbog 4. december 1952, 1. august 1953, 6. august 1954. DRK 531: Dagbog 25.-26. august 1955, 23. februar og 12. marts 1957.

²⁵³ DRK 212-13 og 214-15: Dagbog diverse datoer oktober, november og december 1952.

²⁵⁴ DRK 214-15: Dagbog 31. januar, 3. juli og 15. oktober 1954; Brev Bengtzen til DRK 1. april 1954. DRK 531.: Dagbog 25. december 1954. DRK 532: Dagbog 23. juni 1957.

²⁵⁵ DRK 214-15: Dagbog 27. september 1953, 23. september 1954. DRK 531: Indberetning om tilstanden på børnehjemmet i det forgangne år, 5. marts 1955.

²⁵⁶ DRK 214-15: Dagbog 18. juli og 3 oktober 1954. Langfredag året efter var de 'pårørende' også til kaffe. DRK 531: Dagbog 8. april 1955.

²⁵⁷ DRK 214-15: Dagbog 28. februar 1954. DRK 531: Dagbog 7. januar 1956.

resterende år fremgår lignende kaffearrangementer for forældrene ikke af dagbøger eller månedsbreve. Og det var en undtagelse, at også grønlændere var inviteret.

Juleaftener blev alle årene holdt på børnehjemmet. De startede med kirkegang i den danske eller grønlandske kirke, efterfulgt af julemiddag – risengrød og flæskesteg – dans om træet, pakker og godter. Der var gaver fra danske plejefamilier, og ofte også fra ministre, byens honoratiores, Dansk Røde Kors og andre, der havde været i kontakt med børnene i årets løb. Terna Dahl berettede i 1955, at *"børnene er ganske overvældede af det tændte træ og alle julegaverne."* Juleaften var forbeholdt børnehjemmets beboere, i nogle tilfælde dog også med en medhjælp eller en gæst, der ikke havde andet sted at holde jul. En enkelt juleaften, i 1956, noterede Bengtzen, at der om aftenen var kommet forskellige pårørende til børnene for at ønske glædelig jul – det fremgår ikke, om besøgene var til de store børn fra forsøget eller til nogle af de mindre, der var kommet til. Som det første år blev Godthåb-børnenes familier inviteret til juletræ nogle dage efter jul også i 1953 og 1954, hvor Bengtzen skrev: *"Børnenes forældre og søskende til kaffe og danse om juletræet, børnene får hjerter med godter i"*. Derefter synes julebesøget at være gledet ud til fordel for juletræsfester i andre institutioner og foreninger og hos fremtrædende borgere i byen.²⁵⁸

Dagbøgerne rummer få beretninger om, at de nærtboende familier blev inviteret til mærkedage i børnenes liv. En undtagelse var deres 'skolestart': *"Om aftenen har vi inviteret familien (børnenes) til kaffe, det er en grønl. skik – første skoledag"*, skrev Bengtzen. På grund af ankomsten til Godthåb i oktober, var børnene gået glip af en sådan 'første skoledag' tidligere.²⁵⁹ Fødselsdage blev fejret på børnehjemmet med klassekammerater fra den danske skole som gæster – otte gæster synes at have været reglen – og som udgangspunkt uden familie. Ganske få gange fremgår det dog, at mor og søskende fra Godthåb deltog i fejringen: I april 1954 fejrede en pige sin ti års fødselsdag, og *"hun har glædet sig så utroligt, om formiddagen er [hun] og jeg inviteret til kaffe hos moderen, om efterm. har hun klassekammeraterne, moderen og en broder til chokolade."* Familiens deltagelse ved en fødselsdag er kun noteret i tre andre tilfælde.²⁶⁰

I september 1956 blev det første af børnene konfirmeret i den danske kirke, og de øvrige fulgte i årene frem til 1960. Til middagen i 1956 var inviteret ti unavngivne gæster 'udefra', og et par dage senere var konfirmandholdet og nogle unge, der havde givet gaver, inviteret til dans. Efter konfirmationen skrev konfirmanden til formanden for Grønlandsudvalget i Dansk Røde Kors blandt andet:

*"Kære Bugge. Mange tak for telegrammet de kan tro vi holdte en stor fest her på børnehjemmet [...], vi havde mange gæster, jeg fik et fint ur af Frk. Bengtzen og en trøje af Fru Terna Dahl, tre par strømper, tre bøger, et par stålskistaver [...] og 73 kr., de er i sparekassen."*²⁶¹

Det lader ikke til, at konfirmandernes familie deltog i fejringen på dagen. I maj 1957 blev to drenge konfirmeret, i april 1958 endnu fire piger og to drenge; og af dagbøgerne fremgår det, at familie og bekendte var inviteret en efterfølgende dag blandt andet for at se de mange gaver. For de sidste to konfirmationsår er gæsterne listet i de månedlige kostdags-oversigter. I 1959 var gæsterne bl.a. børnenes læge og provsten, begge med fruer, samt et dansk par som en senere tilflyttet pige havde passet børn for; i 1960 et landsrådsmedlem, borgmesteren, landslægen og to af børnenes lærere, igen med fruer. Gæsterne var med andre ord danskere, der primært i embeds medfør havde haft med børnene at gøre, og enkelte af byens honoratiores. Familien kunne, om muligt, komme på besøg

²⁵⁸ DRK 214-15: Dagbog 24. december 1953. DRK 531: Dagbog 24. december årene 1954, 1955, 1956. DRK 532: Dagbog 24. december årene 1957, 1958, 1959.

²⁵⁹ DRK 214-15: Dagbog 2. september 1953.

²⁶⁰ DRK 214-15: Dagbog 21. april og 24. maj 1954. DRK 531: Dagbog 5. maj 1955. DRK 532: Dagbog 4. maj 1959. Den førstnævnte pige havde en søster med til sin sidste fødselsdag på børnehjemmet i 1960, jf. DRK 532: Oversigt over kostdage for april 1960. De otte fødselsdagsgæster fremgår af samme samt Oversigt over kostdage april og juli 1959, maj 1960. Alle andre fødselsdage gennem årene var iflg. dagbøgerne for klassekammeraterne.

²⁶¹ DRK 531: Dagbog 30. september og 2. oktober 1956 og udateret takkebrev sst.

efterfølgende og lykønske samt beundre de mange gaver. Eneste dokumenterede undtagelse er, at der blandt gæsterne i 1959 også var en søster til den udenbys dreng, der blev konfirmeret det år.²⁶²

Mens den grønlandske familie kun undtagelsesvis deltog i højtider og mærkedage, uanset om den var bosat i byen eller ej, holdt nogle af børnene ferie hos deres familie. De første feriebesøg var i 1953, børnenes første sommer tilbage i Grønland. Nogle få havde flere af den slags ferier: Et par af børnene var på lange ferieophold hos deres far hvert år bort set fra et enkelt. Et barn fra Godthåb, hvis familie flyttede fra byen, tilbragte tre sommerferier hos dem i 1955, 1956 og 1957.²⁶³ For andre var et langt ophold enkeltstående: En dreng havde over et par dage i 1954 ledsaget af Bengtzen mødt sin far og sine søskende, som var rejst dem i møde i en anden by. *"Faderen er meget glad for at se sin dreng"*, skrev hun i dagbogen. Sommeren 1958 havde han sit første og eneste længere ophold hos familien, efter at han havde forladt den i 1951.²⁶⁴ For fem børn synes et enkelt ferieophold hos familien at være forbundet med deres efterfølgende udskrivning fra børnehjemmet. Tre børn fra Godthåb tilbragte sommeren hos deres mor og søskende og flyttede derefter hjem, selv om de endnu ikke havde nået den alder, hvor de forventedes udskrevet. To andre piger havde deres eneste ferie hos familien på fjernere steder sommeren umiddelbart før deres fraflytning fra børnehjemmet.²⁶⁵

For de resterende syv børn angiver dagbøger og månedsbreve ingen ferie hos deres grønlandske familie. En af dem tilbragte derimod de første to somre hos sin danske plejefamilie, der fra maj 1953 var bosat i Frederikshåb, og kom derefter med dem på ferie i Danmark, *"ja absolut mest fordi vi holder så meget af [ham] og er glade for ham"*, som plejefaderen forklarede.²⁶⁶ To andre drenge, begge forældreløse, blev ligeledes inviteret på ferie hos plejefamilien i Danmark, den ene hos plejeforældrene bispinde Fuglsang-Damgaard, formanden for Red Barnet, og hendes mand, som også havde besøgt plejebarnet og børnehjemmet på en rejse til Grønland i 1953.²⁶⁷ For de sidste fire børn fortæller materialet ikke om ferier hverken med familie eller plejefamilie.

Samlet er billedet, at børnenes kontakt med deres familie under opvæksten på børnehjemmet var meget begrænset. Børnene fra Godthåb havde ind imellem besøg af eller besøgte familierne – og uformelle eller tilfældige møder med nære eller lidt fjernere familiemedlemmer må være forekommet både for dem og de øvrige børn, uden at det figurerer i forstanderindernes dagbøger og breve. Nogle få havde regelmæssige lange ferieophold hos deres familier, andre blot et enkelt eller ingen. Men rammen var, at børnene ikke længere 'hørte til' hos deres biologiske familie, at deres hjem nu var eller skulle være børnehjemmet, og at det var forstanderinderne, som regulerede egentlige besøg. Eksempelvis var det forstanderinden og en anden ansat, der repræsenterede forældrene, når børn spillede skolekomedie.²⁶⁸ Der blev samtidig lagt stor vægt på at fastholde forbindelsen til plejeforældrene, for de flestes vedkommende gennem brevene, for enkelte også ved længere ferieophold.²⁶⁹

²⁶² DRK 531: Dagbog 5., 7. og 15. maj 1957. DRK 532: Dagbog 20. og 21. april 1958, 12. og 13. april 1959, 24. og 25. april 1960; Oversigt over kostdage april 1959 og april 1960.

²⁶³ DRK 214-15: Dagbog 10. august 1953, 17. juli 1954, Brev Bengtzen til DRK 4. september 1954. DRK 531: Dagbog 4. og 10. juli, 27. august 1955, 14. juli 1956, Breve Bengtzen til DRK 22. juni og 12. august 1956. DRK 532: Dagbog 11. august 1957, 2. juli 1958.

²⁶⁴ DRK 214-15: Dagbog 23., 24. og 27. juli 1954. DRK 532: Dagbog 12. juli og 27. august 1958.

²⁶⁵ DRK 531: Dagbog 4. juli 1955. DRK 532: Dagbog 28. oktober og 11. november 1958; breve Rosa S. Ludvigsen (fungerende forstanderinde) til DRK 1. juli og 1. oktober 1958.

²⁶⁶ DRK 531: Brev Bengtzen til DRK 5. marts 1955, Dagbog 11 og 30. marts, 18. april 1955.

²⁶⁷ DRK 214-15: Dagbog 25. og 30. april 1953. DRK 532: Brev Bengtzen til DRK, 2. marts 1958. Fuglsang-Damgaards besøg på børnehjemmet i Godthåb er også omtalt i Red Barnets nyhedsbrev nr. 75, 20 maj 1954, RB 607.

²⁶⁸ DRK 532: Dagbog 22. april 1959.

²⁶⁹ Julebrevene er nævnt allerede for 1952, se også DRK 532: Dagbog 30. november 1958. Gaver fra plejeforældrene fx i DRK 214-15: Dagbog 24. december 1953 og brev Bengtzen til DRK 15. april 1953; DRK 531: Dagbog 24. december 1954, 24. december 1955; og DRK 532: Dagbog 10. oktober 1957.

7.3 Børnene og det omgivende samfund

Da alle børn kom i den danske skole i Godthåb, var deres skolekammerater danske børn, hvis forældre arbejdede i byen, og nogle enkelte børn af ofte bedrestillede grønlandske familier. Det var klassekammeraterne, som blev inviteret til fødselsdagsselskaberne, og det er sandsynligt, at det også var dem, som ifølge dagbøger og breve nu og da besøgte børnene eller inviterede dem hjem. Fx i julen 1956, hvorom forstanderinden efterfølgende skrev hjem: "*... børnene har nydt juleferien, enkelte har været inviteret ud, og vi har også haft besøg af børn her i juledagene.*"²⁷⁰ Det fremgår ikke af dagbøger eller andet, at børnene ikke *måtte* lege med de grønlandske børn, sådan som mange siden husker; men heller ikke, at de gjorde det. Under alle omstændigheder var sproget, den danske skolegang og den dansk-prægede opvækst på børnehjemmet nok i sig selv begrænsende for, hvilke muligheder børnene havde for at få grønlandske kammerater.

På samme vis synes kontakten til voksne grønlændere at have været begrænset. De mange dagbogssider gennem årene tegner billedet af, at deres tætteste kontakt med almindelige grønlændere var igennem den linde strøm af kiffakker, syersker og anden hjælp, der havde deres udkomme som ansatte ved børnehjemmet – og som vel at mærke helst skulle både mestre og tale dansk.²⁷¹ Nogle få gange er det noteret, at børnehjemmet fik besøg af grønlændere fra byen. Efter et halvt år på børnehjemmet skrev Bengtzen fx, at "*Vejret er fint, forskellige af de ældre grønlændere er inviteret til kaffe – de vil så gerne se børnehjemmet.*" I juli 1953 var 22 kateketer med fruer til kaffe, og i efteråret 1953 landsrådet, som også havde ønsket at se børnehjemmet. I øvrigt optræder besøg af grønlændere i større antal udelukkende i forbindelse med det årlige åbent hus i anledning af Bengtzens fødselsdag. I november 1954 var således 30-40 grønlændere og danske til en kop kaffe på dagen, og i 1958 deltog ca. 60 gæster, "*flest grønl.*", som Bengtzen noterede.²⁷² De, som ikke selv havde mulighed for at besøge stedet, kunne fx lytte til de radioreportager eller læse de artikler, der blev produceret på og om børnehjemmet, der også nu og da fik besøg af danske og udenlandske journalister og fotografer.²⁷³ De fleste har nok kendt *til* børnene, uden at kende dem.

Børn og forstanderinde blev ikke sjældent inviteret af byens spidser, ikke mindst omkring jul. Umiddelbart efter nytår 1954 var de fx indbudt til dans om træet og slik hos Simony, tidligere landsfoged og nu politimester. Den næste jul var de til juletræ hos kontorchef N.O. Christensen, og julefesten dér blev gentaget året efter, i 1955, hvor værten i mellemtiden var blevet konstitueret landshøvding.²⁷⁴ Ved andre lejligheder blev de indbudt af fremtrædende familier til fødselsdagsselskaber eller chokolade, ligesom de flere gange blev budt om bord af kaptajnen på de skibe, der sejlede mellem København og Grønland. Således også på M/S Hans Hedtoft i januar 1959, umiddelbart før skibet forliste på dets returrejse til København.²⁷⁵

Børnehjemmet fik også besøg af danske og udenlandske honoratiores, der gæstede Godthåb. I sommeren 1953 gjaldt det som nævnt biskopparret Fuglsang-Damgaard. Den følgende sommer var der fornemt besøg af blandt andre finansminister Thorkil Kristensen, tidligere landstingsmedlem og formand for Foreningen til Hjælp for Grønlandske Børn Lisbet Hindsgaul og departementschef Eske Brun, der jo tidligere havde spillet en rolle i forsøgets tilblivelse. Danmarks første Grønlandsminister Johannes Kjærbøl med frue besøgte børnehjemmet i julen 1955, hans efterfølger Kai Lindberg lagde kort vejen forbi i 1958, og i sommeren 1960 var turen kommet til folketingets

²⁷⁰ DRK 531: Bengtzen til DRK 3. januar 1957.

²⁷¹ Se fx DRK 532: Brev fra Ludvigsen til DRK 1. oktober 1958.

²⁷² DRK 214-15: Dagbog 17. maj, 22. juli og 12. september 1953. DRK 216: Dagbog 27. november 1954. DRK 532: Dagbog 27. november 1958.

²⁷³ Se fx DRK 214-15: Dagbog 23. februar 1954; DRK 531: Dagbog 15. marts 1955, 14. juli 1955 og 10. september 1956; og DRK 532: Dagbog 16. december 1959.

²⁷⁴ DRK 214-15: Dagbog 2. januar 1954. DRK 531: Dagbog 26. december 1954, 27. december 1955. DRK 532: Dagbog 17. og 18. januar 1959.

²⁷⁵ Se fx flere datoer i DRK 214-15: Dagbog for august 1954. DRK 531: Dagbog 6. december 1955. DRK 532: Dagbog 17. og 18. januar samt efterfølgende uger 1959.

Grønlandsudvalg. Året før havde man haft besøg af Niels Bohr og frue i følge med blandt andre Eske Brun, ambassadør Kauffmann og Canadas ambassadør Feaver. Det hele kulminerede ved kongebesøget i Grønland i sommeren 1960. Den 19. juni var børnene i deres fine tøj i havnen og modtage kongeparret sammen med resten af byen. Dagen efter fik de besøg af dronningen og kronprinsessen, som besøgte huset, medbragte gaver og bolcher og ifølge Bengtzen *”syntes vi havde det dejligt”*.²⁷⁶

Et par gange fik man også besøg fra udsendte fra Dansk Røde Kors, som jo havde en særlig interesse i at følge børnenes udvikling og hjemmets drift. I sommeren 1953 var direktøren Aage Schoch i Grønland og besøgte sammen med sit følge børnehjemmet, hvor børnene dansede for gæsterne. Dansk Røde Kors' hovedkasserer Midtgård besøgte hjemmet af flere omgange i sommeren 1958, hvor han samtidig skulle inspicere de nybyggede børnehjem i andre byer.²⁷⁷

Sammenfattende ser det ud til, at børnene havde ganske lille kontakt med byens grønlandske befolkning, børn såvel som voksne, når man ser bort fra personalet på børnehjemmet. Deres jævnaldrende kammerater var fra den danske skole, og ud over hjælpepersonalet var de fleste voksne i deres hverdag – forstanderinderne og de udsendte barneplejersker mv., lærerne og de familier de omgikkes eller arbejdede for – danske. Ved selskabelige lejligheder og højtider så de desuden en række af byens fremtrædende danske embedsfamilier: Landshøvdingen og hans kontorchef, politimesteren, landslægen etc. Det lå således i selve rammerne for børnenes daglige liv, at mulighederne for at knytte venskaber og bånd til andre grønlændere var stærkt begrænsede. Også her blev de danske forbindelser prioriteret.

7.4 Børnenes sundhed og udvikling

Bag den kollektive offentlige fremtoning var børnene i deres hverdag på børnehjemmet genstand for en helt anden form for opmærksomhed. Den kom til udtryk blandt andet i overvågningen af deres sundhedstilstand. Væsentligt her er, at der ikke var tale om en særskilt opmærksomhed på de børn, der var en del af forsøget, men at den også gjaldt alle de nye børn, der allerede fra det første år begyndte at rykke ind på det nye børnehjem i byen, sådan som det var regelsat også for børnehjem i Danmark.

I skiftende forstanderinders notater blev der måned efter måned nøje anført, når enkelte børn var syge, eller når børnehjemmet var ramt af smitsomme sygdomme, der til tider lagde mange blandt børnene og personalet ned. Der berettes om forkølelser, influenza og børnesygdomme som røde hunde og mæslinger – ofte med oplysninger om temperatur, hvornår børnene kom op af sengen igen, hvornår lægen måtte tilkaldes og evt. give penicillin eller anden behandling. I sjældnere tilfælde også om uheld og skader fx fra børnenes leg på ski eller cykel, der krævede læge- eller hospitalsbehandling: Flænger, der måtte have klemmer eller sting, observation for hjernerystelse.

Ved siden af disse individuelle registreringer og behandlinger fandt der en mere systematisk overvågning af børnenes helbred sted. Dels gennemførte børnehjemmets læge såkaldte kvartalsundersøgelser af samtlige børn og førte samtidig tilsyn med hjemmets hygiejniske standard. Desuden blev alle børn regelmæssigt undersøgt og gennemlyst for tuberkulose på sygehuset, fra vinteren 1954 på det netop indviede Dronning Ingrid's Sanatorium. Ikke sjældent viste gennemlysningerne inaktive spor af tidligere tuberkuloseinfektioner, men kun i et tilfælde krævede

²⁷⁶ DRK 214-15: Dagbog 27.-28. juni 1954. DRK 531: Dagbog 23. december 1955, 18. juli 195. DRK 532: Dagbog 22. juli 1958; Brev Bengtzen til DRK 3. januar 1959; dagbog 22. juni, 19. og 20. juli 1960; samt brev Bengtzen til DRK 6. juli og 5. august 1960.

²⁷⁷ DRK 214-15: Dagbog 29. juli 1953. DRK 532 Dagbog 5.-6. juli m.fl. 1958 samt brev Ludvigsen til DRK 5. august 1958.

en aktiv tuberkulose en langvarig indlæggelse på sanatoriet, hvorfra pigen otte måneder senere vendte tilbage rask.²⁷⁸

Det overordnede billede fra disse kollektive, regelmæssige undersøgelser blev sammenfattet i en lægeerklæring i de årlige rapporter over det forgangne år, som forstanderinden sendte til Dansk Røde Kors. I de år, hvor erklæringerne findes i arkivet, var konklusionen positiv. *"Børnene har været ualmindelig raske"*, indledte han eksempelvis i 1954, og i 1955 havde børnene *"haft det særdeles godt i det forløbne år"*. Også i 1957 var vurderingen af sundhedstilstanden positiv.²⁷⁹

Ud over lægens korte generelle erklæring om sundhedstilstanden for børnehjemmet som helhed, var årsrapporterne til Dansk Røde Kors vedlagt oplysninger om de enkelte børns sundhed: I 1954 og 1955 i form af fulde afskrifter af samtlige børns helbredskort, i senere år blot en opsummering for hvert barn baseret på samme. Afskrifterne viser i detaljer, hvilke undersøgelser og behandlinger hvert barn havde gennemgået, ligesom højde og vægt blev registreret løbende. Vaccinationer og tandlægebesøg var nøje anført sammen med oplysning om behandling for sværere influenzatilfælde og infektioner, syning af sår, nogle få problemer med nattevædning eller med et barns sproglige udvikling. I to kortere sammenfatninger af helbredsoplysningerne fra 1957 og 1958 fremgik igen de jævnlige undersøgelser og gennemlysninger, men i øvrigt ingen nævneværdige problemer med sundheden.²⁸⁰

Den eneste gang, der blev stillet spørgsmålstejn ved noget, skete det fra Dansk Røde Kors' side og gjaldt kostbudgettet, som lå betragteligt lavere for børnehjemmet i Godthåb, end for det tilsvarende i Egedesminde – hhv. 1,38 og 2,18 kr. pr. kostdag. Hovedkasserer Midtgaard spurgte til de lave omkostninger, fik man mad foræret til børnehjemmet i Godthåb? Bengtzen svarede let fortørnet, at de fik mælk gratis, men i øvrigt ikke fik mad foræret. Midtgaard måtte forsikre, at der ikke var tale om en kritik, og *"Jeg deler fuldstændig Deres synspunkt angående det pædagogiske i, at børnene lærer at forstå, at alt ikke kommer af sig selv."* Alt tyder på, at det faktisk ikke var en kritik fra Røde Kors' side, men måske snarere en interesse i, hvordan udgifterne til hjemmenes drift kunne nedbringes. Kort forinden havde man besluttet at indføre månedlige opgørelser over kostdage for børn, personale og gæster på alle Dansk Røde Kors' børnehjem i Grønland. Allerede i sin halvårsrapport fra december 1953 havde Bengtsen noteret: *"Den daglige kost har været rigelig og god, dog uden nogen luksus"*, og i rapporterne vedlagde hun i hvert fald nogle år en dag-til-dag oversigt over, hvad der blev serveret morgen, middag og aften. Og i et brev fra Dansk Røde Kors' direktør Schoch i 1954 havde han ros med fra Grønlandsudvalget: *"Endvidere anmodede udvalget mig om overfor Dem at udtale sin anerkendelse af den lave udgift pr. kostdag, som De har været i stand til at holde."*²⁸¹ Som vi har hørt, blev budgettet forvaltet med ganske stor sparsommelighed, og børn og voksne var ofte til fjelds for at sanke bær og plukke svampe, ligesom det blev værdsat, når en af drengene havde haft held med jagten. Helbredsoplysninger, herunder adskillige årlige vejninger tyder dog sammenholdt med lægernes erklæringer ikke på, at børnene fik for lidt at spise.

Samlet vidner dagbøger, breve og rapporter om, at børnenes fysiske helbred og udvikling og deres ernæringstilstand var god, og at der blev draget omsorg for at holde øje med deres sundhed og forebygge og behandle sygdom. Man kan selvfølgelig spørge, om det ville være fremgået af

²⁷⁸ DRK 532: Erklæringer fra kvartalsundersøgelser 12. juli og 1. oktober 1960. Se også fx DRK 531:

Forstanderindernes breve til DRK 29. januar 1955, 5. september og 3. december 1956. DRK 532: Samme 1. juli 1958. Den længere indlæggelse på sanatoriet se DRK 532: Dagbog 14. og 16. oktober 1958, Brev fra Ludvigsen til DRK 17. november 1958, samt for udskrivningen dagbog 26. juni 1959 samt Brev Bengtzen til DRK 30. juni 1959.

²⁷⁹ DRK 531: Læge Rendals sammenfatning af de sundhedsmæssige forhold i det forløbne år, 31. marts 1957. Lignende findes fra 1. april 1954, DRK 214-15; og fra 28. februar 1955, DRK 531.

²⁸⁰ DRK 214-15: Halvårlig afskrift af børnenes helbredskort 19. marts 1953. Indberetning og afskrift af børnenes helbredskort 1953-54, udateret, indgået i DRK 20. april 1954. DRK 531: Rapport over sundhedstilstanden hos børnene i det forløbne år, udateret, indgået i DRK 17. april 1957, samt DRK 532: Tilsvarende udaterede rapport indgået i DRK 5. maj 1958.

²⁸¹ DRK 532: Brev Bengtzen til DRK 15. november 1958. Brev Midtgaard til Bengtzen 21. november 1958. DRK 214-15: Rapport over tilstanden på børnehjemmet 12. marts 1953; Brev Schoch til Bengtzen 28. juni 1954.

børnehjemmets egen afrapportering, hvis det modsatte var tilfældet. Men det bekræftes af de detaljerede oplysninger fra børnenes helbreds-kort og af de erklæringer fra læger, der tilså og behandlede børnene – ligesom det senere erindringsmateriale heller ikke noget sted peger på problemer på dette område. Som doktor Rendal sammenfattede i 1957: *"Ved de almindelige helbredsundersøgelser er de enkelte børns ernæringstilstand og almindelige udvikling fundet tilfredsstillende. [...] de hygiejniske forhold på børnehjemmet har været upåklagelige."* Året derpå var børnene tillige blevet tilset af en børnelæge, skrev Bengtzen i sin rapport. *"Bortset fra de sidst ankomne, udtalte Dr. Gjørup, børnelæge, i sommer: 'Det er børn i topklassen'."* I dagbogen havde hun om 'børnespecialistens' udtalelse tilføjet, at det var rart at høre.²⁸²

7.5 Børnenes skolegang

Kort efter ankomsten til Godthåb skrev forstanderinde Bengtzen et indlæg til Red Barnets fællesbrev, hvor hun fortalte om sin første tid med børnene. Om sit møde med børnene ved afrejsen fra København skrev hun: *"Det var tydeligt at se, at de personligt havde udviklet sig meget, og de talte også pænt dansk alle sammen ved afrejsen. Tilsyneladende havde de glemt at tale grønlandsk."* De var nu startet i skole, og *"Der er ingen tvivl om, at de har set og lært meget, som de både husker og har gavn af i fremtiden. Det grønlandske sprog kniber det med; men for skolens skyld må vi holde os til dansk."*²⁸³ Det lille 'tilsyneladende' illustrerer en vis overraskelse. Der havde været enkelte advarende røster om, at børnene risikerede at miste deres grønlandske sprog under det lange ophold i Danmark i så ung en alder. Men det lader til, at det alligevel kom bag på i hvert fald forstanderinden.

Det var som bekendt meningen, at børnene skulle starte i den dobbeltsprogede skole i Godthåb, men nu besluttede man at sende børnene i den danske skole i stedet. Beslutningen lader til at være truffet lokalt kort efter børnenes ankomst til Godthåb. I sin første halvårsrapport skrev Bengtzen:

*"Børnene blev efter aftale med rektor Binzer [...] tilmeldt den danske skole de havde alle sammen glemt det grønlandske sprog, flere af børnene var ikke bleven undervist i Danmark, så det kneb med at følge med i de klasser de var bleven placeret i. 27-10 foreslog rektor Binzer ekstra undervisning i dansk og regning, som blev givet her på børnehjemmet to timer hver eftermiddag i seks uger."*²⁸⁴

Mens den danske skole var løsningen på et problem, det sproglige, gav den altså samtidig anledning til et andet, nemlig at børnenes faglige niveau ikke helt stod mål med de skoleklasser, de blev sat ind i. Nogle blev derfor givet ekstraundervisning for at følge med.

Da børnene begyndte på deres andet skoleår, begyndte de samtidig at få undervisning i grønlandsk på børnehjemmet hver eftermiddag fra 15 til 16.30. I årsberetningen for Dansk Røde Kors' virksomhed i Grønland i 1953 blev beslutningen forklaret sådan: *"De af børnene, der tidligere har været på ophold i Danmark, taler stadig flydende dansk og går derfor i den dansksprogede skole i Godthåb. Det har været nødvendigt at give en del af børnene særlig undervisning i grønlandsk, da de selvfølgelig ikke måtte glemme deres modersmål."*²⁸⁵ Det fremgår ikke af arkiverne, hvor længe grønlandskundervisningen fortsatte, og hvad udbyttet af den var – bortset fra spredte notitser om, at børnene kunne både danske og grønlandske sange. Men i hvert fald året efter kunne man læse i en grønlandsk avis, at børnene modtog undervisning i grønlandsk.²⁸⁶

²⁸² DRK 531: Sammenfatning af de sundhedsmæssige forhold i det forløbne år, 31. marts 1957. Dagbog 26. juni 1957.

DRK 532: Rapport over sundhedstilstanden indgået i DRK 5. maj 1958

²⁸³ RB 607: Red Barnets fællesbrev nr. 72, 30. maj 1953.

²⁸⁴ DRK 214-15: Halvårsrapport 12. marts 1953.

²⁸⁵ DRK 214-15: Dagbog 6. juli og 3. september 1953; 18. februar og 4. marts 1954; Brev Bengtzen til DRK 4. september 1953. DRK 345: Beretning om Dansk Røde Kors' virksomhed i Grønland i 1953.

²⁸⁶ Se fx DRK 214-15: Brev Bengtzen til DRK 3. januar 1954; Dagbog 15. marts 1954 og 24. april 1955.

I 1956 hævdede en deltager ved et møde i Kalâtdlit, den grønlandske forening i København, at det var forbudt børnene tale grønlandsk på børnehjemmet i Godthåb. Forstanderinde Terna Dahl svarede på anklagen i Grønlands Radioavis,

”at der ikke eksisterer noget forbud mod, at børnene taler grønlandsk, men at de tværimod faar undervisning i deres modersmaal. Det drejer sig om børn, der har været i Danmark i op til halvandet aar, og man haaber, at de kan lære at tale baade dansk og grønlandsk. De af børnene, der har familie heroppe, tilbringer om muligt deres sommerferie der for at vedligeholde deres modersmaal, og paa børnehjemmet er ansat to piger, som kun taler grønlandsk.”

I Dansk Røde Kors var man på et efterfølgende møde enige om, at forholdet mellem grønlandsk og dansk på børnehjemmene var et vanskeligt spørgsmål – men da man nu hovedsageligt optog børn, der ikke havde opholdt sig i Danmark, var det formodentlig snart et *”overstået problem.”*²⁸⁷

Skolegang og lektier fyldte meget i børnenes liv på børnehjemmet, og opmærksomheden på, hvordan de klarede sig, var stor. I januar 1953 refererede Bengtzen fra en samtale med rektor Binzer, at børnene klarede sig *”pænt”* i skolen, og lærerne var glade for dem; *”vi læser også med dem hver eftermiddag, men det er jo ikke altid lige nemt, når interessen ikke er så stor – nogen af dem er flinke.”* Eftermiddagenes lektielæsning gik igen i alle årenes notater, nogle gange med kommentarer over, at det især kneb med det ene eller det andet fag. I september 1957 noterede Bengtzen eksempelvis, at de store børn havde mange lektier i det nye skoleår – især kneb det med engelsk og tysk, men foreløbig syntes de, det var interessant. Børnene var ellers begyndt at have fritidsjobs og tjene lommepenge, men det stødte sammen med skolen og lektierne. I 1959, hvor en del af børnene allerede havde forladt børnehjemmet, skrev forstanderinden til Dansk Røde Kors: *”De store børn har ikke været fast beskæftiget, da skolen optager det meste af dagen.”* Budskabet var det samme ved indgangen til 1960.²⁸⁸

Børnene blev holdt til ilden af forstanderinderne og andet personale, hvilket resulterede i, at to piger allerede ved den første skoleafslutning fik flidspræmie for indsatsen. I 1957 gik alle fire flidspræmier til børnehjemsbørn, hvilket Bengtzen med stolthed noterede både i dagbogen og i månedsbrevet.²⁸⁹ Karaktererne var hun imidlertid ikke altid helt stolt over. Da børnene første gang havde karakterbøger med hjem, betegnede hun dem som generelt *”meget pæne”*, om end det kneb særligt for nogle af børnene. Og ofte viste hendes kommentarer til karakterbøgerne både i dagbøgerne og i breve og rapporter til Dansk Røde Kors, at præstationerne ikke altid levede op til hendes høje forventninger – og måske dermed heller ikke til dem, der fra starten var indlejret i forsøget. Når børnene havde karakterbøger med hjem, beskrev hun dem ofte som *”ikke særlig fine”* eller lignende. Da man gjorde sig så megen umage med lektierne på børnehjemmet, søgte hun til tider årsagen i det enkelte barns indsats og egenskaber. En nedgang i et af de store børns karakterer forklarede hun eksempelvis med, at *”hun har været doven, er ved at blive voksen og får andre interesser,”* mens en jævnaldrendes fremgang blev forklaret med hendes flid.²⁹⁰

Børnene fik karakterer – og de blev i høj grad også karakteriseret. Mens få karakterer er bevaret i arkivet, er særligt årsrapporterne fulde af såvel forstanderindens som skolens vurderinger af børnenes personlighed, egenskaber og udvikling. En af drengene *”var tilbøjelig til at græde så snart noget gik ham imod”*, men havde nu rettet sig meget. Om en anden hed det: *”En charmerende*

²⁸⁷ DRK 531: Afskrift af Grønlands Radioavis 20. januar 1956. DRK 216: Referat af møde i DRKs Grønlandsudvalg 3. maj 1956. Se også brev fra landslæge Fog-Poulsen til DRK 28. juni 1956, sst. Atuagagdliutit. 1954, nr. 4, s. 91

²⁸⁸ DRK 214-15: Dagbog 20. januar 1953, 19 og 26 oktober 1954. DRK 531: Brev Bengtzen til DRK 3. januar 1957; Dagbog 13. september 1957. DRK 532: Breve Bengtzen til DRK 31. oktober 1957, 2. marts 1958, 3. januar 1959 og 5. januar 1960.

²⁸⁹ DRK 214-15: Dagbog 23. juni 1953. DRK 531: Dagbog 29. juni 1957. DRK 532: Brev Bengtzen til DRK 1. juli 1957.

²⁹⁰ DRK 214-15: Dagbog 6. februar og 10. april 1953; Brev Bengtzen til DRK 2. december 1954. DRK 531: Indberetning om tilstanden på børnehjemmet i det forgangne år, 5. marts 1955. DRK 532: Dagbog 13. december 1958; Brev Bengtzen til DRK 18. april 1959; Dagbog 16. december 1959 og 4. april 1960.

dreng, med glubende appetit, er især god til dans, men er ikke særlig kløgtig". En tredje var *"en frisk vågen dreng velbegavet kvik og selvstændig, med god iagttagelsesevne og glimrende humør."* Blandt pigerne faldt karakteristikkene som *"Er kvik lidt rap, men velbegavet, vågen og videbegærlig. Hun kan hvad hun vil"*, eller *"en flink og velbegavet pige, men flygtig og sjusket"*. En tredje var ligeledes kvik og flink, dog *"med et lidt vanskeligt væsen, er jaloux"*. Beskrivelserne bugner af tillægsord, nogle af dem for barnets sind eller personlighed. Et barn kunne betegnes som sød, venlig og mild, ubekymret og sågar skælnsk – eller som voldsom, dårlig til at tåle modgang, ærekær eller som nervøs, stille, genert eller sky. Andre rettede sig mere mod adfærden: Flittig, tjenstvillig, rolig, fornuftig, hjælpsom, opmærksom – eller doven, adspredt, uordentlig, sjusket, såvel som det modsatte *"noget pertentlig"*. Nogen var ærlige og villige – andre upålidelige og beregnende. Og i nogle tilfælde blev der tilføjet kommentarer om børnenes fysik, særligt hvis de var små og spinkle – eller omvendt, store og lidt tunge, eller tidligt udviklet. I de sidste par rapporter veg karakteristikkene i nogen grad for status over og oplysninger om, i hvilken retning børnenes videre færd skulle gå efter børnehjemmet.²⁹¹

Børnenes skolegang var fra starten præget af en dobbelt udfordring: Da de havde glemt grønlandsk, kom de i den danske skole, hvor de blandt andet qua deres ophold i Danmark og manglende skolegang var bagud i forhold til de øvrige elever. Derfor måtte der arbejdes ekstra. Samtidig begyndte man ret snart at se problemet i, at de ikke længere mestrede grønlandsk, som de derfor modtog ekstra undervisning i, uden dog at have rammer i deres hverdagsliv, som kunne stimulere (gen)tilegnelsen af modersmålet. Over og under disse udfordringer lå samtidig den forventning til deres faglige og sproglige udvikling, som var hele bevæggrunden for deres udvælgelse og deltagelse i forsøget. På børnehjemmet blev der arbejdet hårdt med lektier og ekstraundervisning for at opnå gode resultater, men forstanderindens kommentarer vidner om, at resultaterne ikke for alle børns vedkommende var så fine, som hun havde ønsket. Samtidig blev børnenes egenskaber og adfærd løbende vurderet. Ikke kun karaktererne, men også de vidnesbyrd og skudsmål, børnene fik fra skolen og fra forstanderinderne, synes at have haft indflydelse på, hvilke beslutninger der blev truffet om deres videre uddannelse.

7.6 Børnene flytter fra børnehjemmet

Som udgangspunkt var det meningen, at børnene skulle forlade skolen, når de var konfirmeret og fyldt 14. Den første konfirmation blev som ovenfor beskrevet fejret i foråret 1956.

Allerede i januar 1956 var to 12-årige fra Godthåb imidlertid flyttet tilbage til deres mor. Moderen var nu gift med en dansk tømrer, og landslægen ville gerne have plads til nye børn, der trængte mere. I efteråret flyttede endnu en pige – efter samråd med kommunerådet og lægen – hjem til sin mor og søster, der havde bygget hus i byen og havde det godt. Af årsrapporten fremgik, at der næsten daglig var forespørgsel om pladser, og at man havde haft overbelægning hele året, skønt man kun tog imod de helt uafviselige. Presset på pladser fortsatte, og i sommeren 1958 skrev Bengtzens afløser Rosa Ludvigsen, at hun søgte at afhjælpe behovet ved at tage børn ind midlertidigt, når andre var på ferie, men *"Jeg synes dog ikke, at vi kan have to af de lidt større børn i een seng."* Kommentaren faldt i forbindelse med, at børneværnet med henvisning til andre, mere trængende børn havde ønsket, at en 14-årig dreng flyttede ind hos sin far. Drengen var ellers ved udvælgelsen blevet betegnet som faderløs, da han var søn af en enlig mor og blot havde en udlagt barnefader, som han i øvrigt ikke synes at have haft kontakt med. Han foretrak da også at flytte hjem til sin mor og tvillingebror, til trods for at hun var næsten blind og ikke havde megen plads.²⁹² De fire Godthåb-børn, der flyttede tilbage til familien, havde alle haft en vis kontakt med den i

²⁹¹ DRK 214-15: Halvårlig rapport over børnene 15. april 1953; Rapport over børnene 1. april 1954. DRK 531: Karakterer og vidnesbyrd vedlagt årsrapporten marts 1955. Rapport over børnene i det forløbne år 25. marts 1957. DRK 532: Rapport over børnene 30. december 1958; Indberetning om børnene, udateret 1959.

²⁹² DRK 531: Dagbog 24. januar og 3. september 1956; Brev Bengtzen til DRK 5. september 1956; Indberetning om børnehjemmet 3. april 1957. DRK 532: Dagbog 12. og 30. maj 1958; Brev Ludvigsen til DRK 1. juni 1958.

børnehjemsårene. Det lader dog til, at det årsagen til deres hjemflytning var presset fra lokale myndigheder om at frigøre pladser til nye børn.

Den første af de resterende børn fik nogle måneder efter sin konfirmation i 1957 hyre som skibsdreng på et af skibene, der sejlede til Danmark. Planen var, at han skulle flytte ind hos sine plejeforældre, som han havde holdt ferie hos gennem årene, og muligvis gå i skole i Danmark. Moderen var ifølge forstanderinden indforstået med arrangementet. Hun og de store børn fulgte ham til skibet i juni, og han *"var lidt benovet da vi vinkede farvel."*²⁹³ To drenge begyndte i malerlære i byen, den ene i sommeren 1957, den anden sommeren efter. Trods det, at de var både fyldt 14 (den ene 15) og konfirmeret, fik de lov at blive boende i den første læretid. For begges vedkommende blev det efter en tid besluttet, at de skulle fortsætte maleruddannelsen i Danmark, man bad Dansk Røde Kors om at være behjælpelig med at ordne det nødvendige og finde papirer. Begge fik hjælp til at komme afsted og flyttede ind hos deres tidligere plejefamilier for at fortsætte læretiden.²⁹⁴

For pigerne var alternativet til videre skolegang en plads i huset hos en dansk familie i byen. I november 1958 flyttede en pige ind som hushjælp hos en bibliotekarfamilie i Godthåb. Hun følte sig imidlertid ensom i pladsen og vendte for en tid hjem som kiffak på børnehjemmet, og startede året efter i husmoderskole i en anden by. En pige fra den sidste årgang udskrevne kom efter sommerferien 1960 ligeledes i huset i Godthåb. Der var til det sidste tvivl om, hvorvidt hun skulle fortsætte skolen, sidste gang nævnt så sent som i sommeren 1960. Der ses ikke noget sted, hvorfor valget i sidste øjeblik faldt på en plads.²⁹⁵

I januar 1958 drøftede Bengtzen med rektor Binzer, hvilke børn der eventuelt kunne blive optaget direkte på realskolen i det kommende skoleår. Rektoren mente, at der kun kunne blive talt om et af børnene. I starten af september flyttede drengen hen på skolen, han var da endnu ikke fyldt 15.²⁹⁶ Tre jævnaldrende piger, som var konfirmeret samme år som han, blev boende på børnehjemmet. To startede efterskolen, mens den tredje endnu manglede 7. klasse, de blev alle boende på børnehjemmet. Ved nytårstid noterede Bengtzen, at de to var på efterskolen, da de *"ikke kunde tilstrækkeligt grønlandsk til at komme i realskolen."* De havde ellers gennem årene fået gode vidnesbyrd og havde begge ønsket at komme i realskolen. Men her kom det tabte modersmål tilsyneladende også i vejen. Efter et år på efterskolen blev de to optaget på pigekollegiet, hvor de flyttede til i sommeren 1959 for at fortsætte skolegangen i 2. mellem. *"Det er godt, da de er bleven for store til at være på børnehjem, selv om de er gode piger"*, vurderede Bengtzen. Flere gange i det forløbne år havde hun noteret, at pigerne var blevet dårlige til at komme hjem til tiden – kaffebaren havde stor tiltrækningskraft.²⁹⁷

Ved udgangen af august 1960 blev de sidste fem børn udskrevet fra børnehjemmet. En havde, som ovenfor beskrevet, fået plads i huset, de øvrige fire flyttede ind på kollegiet og fortsatte deres skolegang i efterskolen. I den foregående sommer havde de fem sammen med andre af børnehjemmets store børn været på et længere ophold i Danmark, inviterede til at deltage i DUIs sommerstævne i Sønderborg. I et brev til Dansk Røde Kors forklarede Bengtzen: *"Da disse børn ikke har evner til at fortsætte skolen, mener jeg de vil have gavn og glæde af denne tur, det er*

²⁹³ DRK 531: Brev Bengtzen til DRK 5. juni 1957. DRK 532: Dagbog 27. juni 1957; Belægningsrapport juni 1957.

²⁹⁴ DRK 531: Dagbog 1. juli 1957, Brev Bengtzen til DRK 5. maj 1957. DRK 532: Brev Bengtzen til DRK 31. marts 1958; Dagbog 14. juli 1958, 19. januar, 6 og 7. november 1959; Brev Bengtzen til DRK. Oktober 1959, Belægningsrapporter august 1958 og november 1959. DRK 216: Brev Midtgård, DRK, til Grønlandsdepartementet 28. maj 1958.

²⁹⁵ DRK 532: Dagbog 11. november 1958, 24. juni 1959, 30. august 1960; Belægningsrapport november 1958; Brev Bengtzen til DRK 1. juni 1959, 2. juni 1960; Rapport over børnene 31. december 1958, Indberetning om børnene, udateret, sandsynligvis årsskiftet 59/60.

²⁹⁶ DRK 532: Dagbog 30. januar og 5. september 1958; Brev Ludvigsen til DRK 1. oktober 1958; Belægningsrapport september 1958.

²⁹⁷ DRK 532: Brev Ludvigsen til DRK 1. juli 1958; Rapport over børnene 5. maj 1958 og 30. december 1958; Dagbog 7., 11. og 29. juni 1959; Brev Bengtzen til DRK 30. juni 1959; Belægningsrapport juli 1959.

tivlsomt om de senere kan få lejlighed til at komme til Danmark. Enkelte af dem har dog været på Fedgården i sin tid men husker så lidt, da de var de mindste på holdet.” Forstanderindens vurdering af børnenes evner til videre skolegang skal tages med et stort gran salt, da brevet skulle overbevise Dansk Røde Kors om, at turen til Danmark for ni uledsagede teenagere var en god idé.²⁹⁸ Den er citeret, fordi der er en vis skæbnens ironi i, at ringen her sluttedes umiddelbart før de sidste børns udskrivning ni år efter, at forsøget tog sin start med børnenes afrejse til Danmark. Forbindelsen til forsøget, opholdet i Danmark og børnenes videre uddannelsesmuligheder blev samlet i blot to sætninger i et brev, der egentlig handlede om noget andet.

I september 1960 var der ikke længere børn fra forsøget på børnehjemmet i Godthåb. Bengtzen havde i længere tid planlagt sin permanente hjemrejse, og gik nu i gang med at pakke sine ting til hjemtransporten. *”Det er underligt at pakke sammen efter så mange års forløb”*, skrev hun i sit sidste månedsbrev til Dansk Røde Kors. I hendes sidste dagbogsnotat stod blot: *”Fru Dahls flyttegods ankommer mit afsendes – regnvejr og trist.”* På dagen for afrejsen, den 3. oktober, var der gået rygte i byen om, at der var åbent hus og kaffemik på børnehjemmet i anledning af Bengtzens afsked med Grønland – og omkring 50 damer dukkede op i løbet af dagen. Senere var der reception i Radiohuset, hvorefter alle var nede og vinke farvel til Bengtzen, der havde valgt at sejle turen nordpå med M/S Umanak, inden skibet vendte retur og satte kursen mod København. Den 14. lagde det igen til i Godthåb, den nu afgangende forstanderinde blev taget imod i havnen og var en tur forbi børnehjemmet, inden de for anden gang tog afsked ved Umanak – skibet, der i 1952 havde bragt hende og børnene til Godthåb.²⁹⁹

De børn, der blev i byen, fortsatte med hyppige besøg på børnehjemmet, både før og efter, at Bengtzen var rejst. *”Der går ikke en dag, uden at vi har besøg af nogle af de ’gamle’ børn, det er vældig hyggeligt”*, stod der således i dagbogen i september 1960. Det skete også, at der kom breve fra eller besøg af de børn, der var rejst til Danmark. Flere af de børn, som ikke havde familie i byen, fejrede deres jul på børnehjemmet, en enkelt også sin fødselsdag. Nogle gange kom børnene uanmeldt forbi; andre gange blev de inviteret i samlet flok. I oktober var de for eksempel til film, te og æblekage, og den nye forstanderinde noterede: *”Det var en hyggelig aften. Flere af dem har spurgt hvornår de skal komme igen, men selv om det er morsomt at gøre lidt for dem, så er det jo også krævende. Det gælder jo også først og fremmest at finde ud af de børn som er her på stedet.”*³⁰⁰

Sammenfatning

Børnenes opvækst på børnehjemmet i Godthåb kom i det store hele til at udfolde sig på dansk. Det gjaldt selvfølgelig sproget, da de ved ankomsten havde glemt deres grønlandske modersmål under det lange ophold i Danmark, herunder hos dansktalende plejefamilier, og som følge heraf blev placeret i den danske skole. Dertil gjaldt det børnenes hverdagsliv, som var præget af dansk kultur – maden, påklædningen, filmforevisningerne, sangene, og hjemmets indretning. Og endelig, ikke mindst, satte det sig også igennem i forhold til, hvem børnene omgikkes, og især *ikke* omgikkes. Vigtigst synes der at have været begrænsninger på, hvor meget de skulle se deres familie – det var ikke kun afstandene, der satte grænser. Forstanderinden lagde vægt på, at både de og familien skulle vide, at de nu hørte hjemme på børnehjemmet. Besøg kunne arrangeres og tillades, men var ikke en prioritet og ikke hyppige. Derimod blev der nøje sørget for, at de holdt kontakten med deres danske plejefamilier ved lige. På samme vis var samvær med jævnaldrende, eller for den sags skyld voksne grønlændere et sjældent indslag i børnenes opvækst, hvorimod de danske skolekammerater blev

²⁹⁸ DRK 532: Brev Bengtzen til DRK 2. juni 1960; Belægningsrapport september 1960.

²⁹⁹ DRK 532: Dagbog diverse datoer september 1960 samt 3. og 14. oktober; Brev Bengtzen til DRK 30. september 1960. Dansk Kvindebiografisk Leksikon: Dorothea Frederikke Bengtzen (1902-1996).

³⁰⁰ DRK 532: Dagbog 1. og 16. november, 24. december 1958; 30. juni 1959, 9. august, 9. september, 20. oktober, 10. november 1960. Brev Bengtzen til DRK 30. juni 1959 og 6. april 1960; Afskrift af dagbog uden datoer, december 1960; De mange besøg af gamle børn fremgår også af opgørelser over kostdage, som strækker sig ind i tiden efter 1960.

inviteret, ligesom man dyrkede selskabelighed med byens prominente danske familier og modtog besøg af fornemme gæster fra Danmark.

Ikke blot deres danske sprog og selve dét at være børnehjemsbarn – men også deres fremtoning ved særlige anledninger med fint klippet hår og i søndagstøj, omtalen af dem både i grønlandsk og dansk presse, og endelig de mange fornemme besøg, som ikke var byens grønlandske befolkning forundt – alt må have medvirket til, at de på mange måder udskilte sig som noget særligt. Bengtzen var umiskendeligt stolt af 'sine børn' og af de bifaldende kommentarer, der faldt fra de besøgende. Og måske symboliserede børnene også for de danske gæster noget, man kunne være stolt af: Et billede på den indsats, man set fra danske embedsmænds, politikeres og organisationers synsvinkel gjorde for at løfte det grønlandske samfund ind i en moderne tid. Men når børnene siden husker, at de blev drillet af grønlandske børn (og enkelte gange af voksne) for at være 'fine på den' og 'forkælede', skal det nok forstås i lyset af den måde, de blev iscenesat på. For hovedparten af byens almindelige befolkning har det formodentligt stor set været dét, de kendte til dem.

Der blev efter alt at dømme taget godt hånd om børnene på børnehjemmet. Budgettet var, som det var almindeligt også for børnehjem i Danmark, langt fra fyrsteligt, og der måtte budgetteres grundigt. Men der manglede hverken mad eller vigtige fornødenheder, og der blev også råd til selskaber, biografter, udflugter og søndagstøj. Børnenes helbred blev nøje tilset, de blev gennemlyst for tuberkulose, vaccineret, løbende målt og vejret – og behandlet, når det var nødvendigt. Og der blev lagt en stor indsats i at give dem det bedst mulige udbytte af deres skolegang, ligesom der blev inviteret foredragsholdere, danse- og musiklærere og andre gæster, som børnene kunne lære af. Alt sammen parret med høje forventninger til børnenes udvikling, som de ikke altid kunne honorere.

Børnehjemmet var efter mange år det tætteste, en del af børnene havde på et 'hjem'. Det var der, de havde fejret højtider og livsbegivenheder. Og det var børnehjemmets voksne, særligt forstanderinderne, de havde haft nær kontakt med, og som havde været både autoriteterne og omsorgspersonerne i en meget stor del af deres barndom. Samtidig havde børnene fungeret som en slags erstatnings-søskende for hinanden gennem årene. Det var til dette måske mest stabile sted i deres liv, at en del af dem søgte hen, også efter at de var flyttet. Hvor børnene i deres tidlige barndom oplevede at blive løsrevet fra deres biologiske familie, må afskeden med børnehjemmet have været endnu et brud. Med det forsvandt også opmærksomheden og støtten, og det samme gjorde omgivelsernes bevågenhed på de særlige børn. De var overladt til sig selv og til at fortsætte livet som helt almindelige unge mennesker – og var samtidig helt ualmindelige på grund af den opvækst, de havde haft.

8 Forsøgets konsekvenser for børnenes livsløb

For de 22 børn, der blev udvalgt til at deltage i forsøget, indebar det på mange måder en grundlæggende indgriben i deres barndom og opvækst i forhold til, hvordan den ellers kunne have formet sig. I dette kapitel fokuserer vi på, hvilke konsekvenser deres ophold – og for nogles vedkommende forbliven – i Danmark og den efterfølgende opvækst på børnehjemmet i Godthåb fik for børnene.

En måde at belyse konsekvenserne på er igennem de individuelle livsfortællinger. I bogen *I den bedste mening* fra 1998 fortæller Tine Bryld således hvert enkelt 'barns' historie gennem interviews med de (da) levende børn, medlemmer af deres biologiske familier og plejefamilier, deres efterkommere og andre, som har kendt til dem. De individuelle fortællinger er ligeledes bærende i en række erindringsudgivelser, dokumentarudsendelser og artikler, der hidtil har behandlet denne historie.

I vores behandling af konsekvenser for børnene trækker vi i meget høj grad på dette eksisterende materiale, da børnenes videre liv efter forsøgets afslutning ikke blev dokumenteret tæt, sådan som det var tilfældet for både beslutningsprocessen og opvæksten på børnehjemmet. Frem for at følge de individuelle fortællinger, behandler vi her konsekvenserne tematisk for gruppen som helhed, og identificerer derfor heller ikke i vores tekst, hvilke personer det drejer sig om i enkelte sammenhænge. Selv om formålet med Brylds bog, de udgivne erindringsværker og dokumentarudsendelsen ikke var en tværgående beskrivelse af mere konkrete forhold af den art, som vi søger her, er det ikke desto mindre muligt at læse oplysninger ud om en række aspekter i børnenes liv. Materialet er systematisk gennemgået, og de relevante oplysninger samlet i skematiske oversigter, som danner hovedgrundlag for kapitlet.³⁰¹ Enkelte forhold, hvor der herskede tvivl, har vi fået belyst i vore egne interviews. Dertil har vi haft adgang til data om fødsels- og dødsdato og -sted i Grønlands Nationalarkiv og Rigsombudsmandens arkiv, begge i Nuuk.

Spørgsmålet om forsøgets konsekvenser for børnene kan ikke besvares simpelt. Det er i sagens natur ikke muligt entydigt at 'måle', hvordan de 22 børns videre livsforløb var betinget af det forsøg, de blev en del af; eller at vide, hvordan deres liv ville have formet sig, hvis de ikke havde været det. Det står imidlertid klart, at der er en række gennemgående mønstre i livsforløbene for denne gruppe, som træder klart frem, når man går på tværs af de enkeltes fortællinger.

Der er indlysende menneskelige årsager til at belyse, hvordan det gik børnene. I denne udrednings sammenhæng er det desuden meningsfuldt også set i forhold til, hvilke formål initiativ- og beslutningstagere havde med at sætte forsøget i værk. Som det blev beskrevet i kapitel 4, var der to formål i spil i forsøget: Det primære formål med den lille gruppe børns særlige opvækst var, at de skulle tilegne sig dansk sprog og blive fortrolige med dansk kultur og levevis, så de kunne videreuddanne sig og derved 'danne kerne' i den fremtidige udvikling af Grønland til gavn for både dem selv og, ikke mindst, for det grønlandske samfund. Som vi ved, kom sociale kriterier alligevel til at spille en rolle ikke mindst i udvælgelsen af børnene, senere også i behandlingen af adoptionssagerne, men også i deres opvækst på børnehjemmet: Man udpegede i mange tilfælde børn fra trange kår, med ingen eller én forælder, hvis forsørgelse man vurderede som usikker. Opholdet i Danmark og den videre opvækst på børnehjemmet eller i danske familier blev fra alle sider betragtet både som et løft i børnenes umiddelbare levikår og som vejen til en bedre fremtid for dem qua de muligheder, det danske sprog og uddannelse ville åbne for dem.

Disse to hensigter – uddannelse og fremtidig rolle i moderniseringen, og forbedring af umiddelbare og fremtidige levikår – strukturerer behandlingen af, hvordan det så gik de 22 børn, i det følgende.

³⁰¹ Hovedparten af oplysningerne findes publiceret i Bryld, 1998; *Ensom i livet* (dokumentarudsendelse), Birch og Pedersen 1998; Thiesen 2010 og Knakkegaard 2012.

8.1 Børnenes uddannelse og rolle i moderniseringen

I lyset af forsøgets primære formål er det relevant at undersøge, hvordan børnene videreuddannede sig, og hvor de siden bragte deres evner i spil.

Seks af børnene blev adopteret og vendte derfor ikke tilbage til Grønland sammen med de øvrige børn i efteråret 1952. Af de seks fik fem faglært eller anden erhvervsuddannelse i Danmark som hhv. lageruddannet, mekaniker, maskinarbejder, butiksassistent og plejer, mens en ikke gennemførte en uddannelse.³⁰² Selv om man i Grønlandsdepartementet havde overvejet disse børns mulighed for som voksne at vende tilbage til Grønland, har det næppe været forventningen og næppe heller motiveret valget af uddannelse – eller ikke uddannelse – for disse børn og deres adoptivfamilier. I den forstand blev de seks adopterede børn løsrevet fra forsøgets oprindelige formål, at uddanne sig og bidrage til Grønlands videre udvikling. En af de faglærte, en maler, flyttede dog senere tilbage og levede en stor del af sit voksen- og arbejdsliv i Grønland.

For de 16 øvrige børn skulle de dansk-kompetencer mv., som opholdet i Danmark og opvæksten på det dansksprogede børnehjem bibragte dem, bane vejen for deres videre uddannelse. Som beskrevet i kapitel 7, stoppede den egentlige skolegang dog for fires vedkommende efter grundskolen, hvorefter de kom i huset, ud og sejle, eller i lære. Andre fortsatte på den såkaldte efterskole, og bevægede sig derefter ud i arbejdslivet, for nogles vedkommende i lære. Blot to af børnene tog, så vidt vides, realeksamen.

Hvad angår videre uddannelse efter skolen, gennemførte tre af de 16, der vendte tilbage til Grønland, boglige uddannelser. To uddannede sig til hhv. børnehavepædagog og socialrådgiver i Danmark, mens en senere gennemførte pædagoguddannelsen ved det socialpædagogiske seminarium, der i 1976 blev oprettet i Godthåb. Seks andre fik faglærte uddannelser: To som malere, to inden for handel og kontor, en som tekniker og en som frisør. De resterende syv, eller næsten halvdelen af de børn, der voksede op i Grønland, fik ingen uddannelse ud over grundskolen.

Man skal være opmærksom på, at mestring af dansk var afgørende for opnåelse af formaliseret uddannelse i perioden, faglært så vel som boglig. Erhvervsfaglige uddannelsesinstitutioner var endnu ikke etableret i Grønland, og egentlige lære-/elevpladser fandtes kun i de dansk drevne og dansksprogede KGH, GTO mv.³⁰³ De seks faglærte gennemførte da også deres uddannelse her og i Danmark. Gymnasiale uddannelser fandtes endnu ikke i Grønland og måtte foregå i Danmark og på dansk. Ser man bort fra kateket- og læreruddannelsen på seminariet i Godthåb, krævede al anden videre boglig såvel som faglært uddannelse dansk kundskaber. I den forstand bidrog børnenes primært dansksprogede opvækst formodentlig til, at en del af dem gennemførte formaliserede uddannelser, heraf seks faglige og tre boglige.

Samtidig må det bemærkes, at de uddannelser, som ni børn fik, næppe var af en sådan art, at de ville kunne placere dem som kernen eller fortroppen i den forestående udvikling af Grønland. Det gælder selvfølgelig ikke mindre for de syv, som på trods af forsøgets intention ikke opnåede nogen uddannelse.

Heller ikke på anden vis gik det, som håbet: Blot seks af de i alt 22 børn i forsøget endte med at bosætte sig permanent i Grønland, heraf en af de adopterede. Blandt de seks var en bogligt uddannet, fire faglærte og en ufaglært. 16 af børnene (5 adopterede og 11 opvokset i Godthåb) levede hovedparten af deres voksenliv uden for Grønland, de 13 af dem i Danmark. Nogle få havde som voksne kortere arbejdsophold i Grønland, men rejste igen. Det var altså et fåtal af børnene, hvis liv hovedsageligt kom til at udspille sig i det samfund, som man havde forestillet sig, at forsøget på

³⁰² Adoptionssagerne er behandlet i rapportens kapitel 6. Oplysninger om uddannelse og erhverv er hentet fra egne interviews samt Bryld 1998, Knakkegaard 2012; *Ensom i livet* 1998; og Thiesen 2010.

³⁰³ Første forsøg med en teoretisk faglig dagskole gennemførtes fx 1962-63, og Centralfagskolen i Godthåb blev etableret i 1969. Gam 1968; Grønlandsudvalgets betænkning 1960.

sigt skulle gavne. Hvorfor det blev konsekvensen, kan man forstå igennem børnenes erindringer, som bliver udfoldet i næste kapitel.

Samlet opnåede gruppen af børn således ikke det høje uddannelsesniveau, som man havde håbet, og hvorved de skulle danne fortrop eller kerne i udviklingen. De kom heller ikke til at udfylde den lidt snævrere forventede rolle som brobyggere mellem grønlandsk og dansk i skolen og i samfundet. Langt de fleste af børnene forlod eller vendte ikke tilbage til Grønland og tog således helt konkret ikke del i landets udvikling i de kommende årtier. Ingen af de 22 børn kom altså i deres voksenliv til at spille en egentlig fremtrædende rolle i den grønlandske moderniseringsproces.

8.2 Børnenes sociale og familiære forhold

Hvad angår børnenes sociale forhold, placerede opholdet i Danmark og sidenhen opvæksten på børnehjemmet i Godthåb eller hos danske adoptivfamilier givetvis mange af dem under bedre opvækstkår, end de kom fra eller umiddelbart havde udsigt til. Fem af børnene var ved udvælgelsen forældreløse, mens syv var moderløse og ti faderløse, og ifølge indstillingerne levede mange af børnene som tidligere behandlet i hjem præget af alvorlig fattigdom, hvorfor forsøget i samtidige aktørers øjne kunne være en måde at sikre børnenes forsørgelse og sunde opvækst på. Som ovenfor beskrevet, var hverdagen på børnehjemmet i 1950'erne og de tidlige 1960'ere langt fra luksuriøs, men præget af relativt stor sparsommelighed. Set i forhold til beskrivelserne af børnenes baggrund er det dog sandsynligt, at deres materielle levestandard fik et umiddelbart løft såvel på børnehjemmet som i adoptivfamilierne.

På længere sigt bliver billedet imidlertid betydeligt mere komplekst. Sigtet er ikke her at 'evaluere' de levede liv, men at pege på nogle fremtrædende mønstre på tværs af de individuelle livshistorier, der kan illustrere de sociale forhold for de 22 børn senere i livet.

Et af disse har at gøre med børnenes levealder. I dag er seks af børnene i live og er i alderen 75-77 år, mens 16 ikke lever længere. Heraf døde de 13, inden de var fyldt 70. To tidlige dødsfald skyldtes, så vidt det er oplyst, hhv. alvorlig sygdom (29 år) og en dødelig arbejdsulykke (50 år). De resterende 11, altså halvdelen af den samlede gruppe, var mellem 31 og 69 år ved deres død. For de yngste af dem (31, 32 og 44 år) var dødsårsagerne dramatiske; selvmord, mord og lejlighedsbrand. For de resterende otte døde i alderen 52 til 69 år kender vi ikke de nøjagtige dødsårsager. Men vi kender til træk af de relativt tidligt afsluttede livsforløb, som ifølge anden forskning har betydning for menneskers levealder.³⁰⁴

For 11 af dem, der døde, inden de fyldte 70 – og halvdelen af alle børn i forsøget – beretter interview-, erindrings- og dokumentarkilder om et omfattende forbrug eller misbrug af alkohol og evt. andre stoffer – for de fleste som et livslangt mønster, for nogle mere periodisk. For nogle var dette ledsaget af psykiske problemer, selvmordstrusler, medicinering og indlæggelser. For enkelte også af småkriminalitet og domme.

Parallelt hermed viser materialet, at otte af dem i hvert fald i den sidste del (for nogles vedkommende hovedparten) af livet, ikke var i arbejde og levede af førtidspension eller andre sociale ydelser. I ét tilfælde fremgår det, at dette skyldtes en kombination af en konkurs og slidgift efter et hårdt arbejdsliv. For de øvrige syv kender vi ikke de konkrete årsager. Men der er et synligt sammenfald i materialet mellem de ovennævnte psykosociale problemer og den manglende tilknytning til arbejdsmarkedet.

Løjnefaldende er det endvidere, at ni af de 22 ikke levede deres voksne liv i en familie. Tre af dem var kortvarigt i ægteskab med eller uden børn, mens fire andre fik to eller flere børn, som de ikke efterfølgende havde kontakt med; i et enkelt tilfælde blev alle fem børn anbragt eller bortadopteret. I sammenhæng med dette gjaldt det ifølge interview- og erindringsmaterialet for hovedparten af de

³⁰⁴ Se fx Diderichsen m.fl. 2011.

22, adopterede såvel som børnehjemsbørn, at de ikke havde nære forbindelser, eller for den sags skyld blot kontakt, med deres biologiske familie igennem deres opvækst og voksenliv. Som det vil fremgå af kapitel 9, var dette forbundet med store savn hos de fleste, og der blev gjort mange forsøg på at genetablere kontakten.

De seks adopterede børn havde ikke umiddelbart mulighed for kontakt med deres biologiske familie, men skulle i stedet finde sig til rette med en ny dansk familie. Af dem fortæller to i interviews og erindringer om nære og gode relationer til adoptivforældrene og om savnet af dem efter deres død, hvilket bekræftes af andre pårørende. For én savnes konkrete oplysninger; vedkommende giver dog i interviews flere gange udtryk for at være helt uden familie, helt alene i livet. I de tre øvrige forhold brød adoptivforældrene helt eller delvist kontakten med børnene i løbet af deres ungdomsår. I to af disse sager har børnene eller deres pårørende efterfølgende fortalt, at bruddene skete som følge af adoptivfædrenes store skuffelse og sorg over børnenes udvikling og livsførelse: De gennemførte ikke de ønskede uddannelser, strejfede, brød aftaler, drak for meget og rodede sig ud i småkriminalitet. I det tredje tilfælde blev drengen som ca. 20-årig ifølge hans egen beretning 'smidt ud' af adoptivmoderen. Nogle år senere, i 1969, søgte adoptivforældrene om ophævelse af adoptionen. De begrundede deres ønske med, at sønnen havde haft flere fængselsstraffe og havde været indlagt på forskellige institutioner som følge af et narkotikamisbrug, at han var psykopat, og at de havde *"opgivet håbet om, at han nogensinde bliver samfundsnyttig borger."* Adoptionen blev efter en langstrakt sagsbehandling med forhør, lægeudtalelser og udskrifter af strafferegisteret ophævet den 10. april 1970.³⁰⁵

For en markant del af de 22 blev voksenlivet således kendetegnet ved omfattende sociale og/eller personlige problemer. Mange levede store dele af deres liv på forskellige overførselsindkomster, hyppigst førtidspension. Dette var sammenfaldende med liv præget af alkohol- eller andet misbrug, i nogle tilfælde også med psykisk sygdom, indlæggelser, selvmordsforsøg, småkriminalitet, periodisk hjemløshed og en omflakkende tilværelse. Og ligeledes sammenfaldende med, at mere end halvdelen af børnene ikke levede, til de blev 70 år gamle. Et flertal – også af dem, der ikke synes at have kæmpet med disse problemer – kom til at leve livet uden nære relationer til deres biologiske slægt, og en del stiftede heller ikke egen familie. Halvdelen af de adopterede børn oplevede, at adoptivforældre brød kontakten med dem i skuffelse over deres karakter og livsførelse.

Sammenfatning

Vi har ikke fundet dokumentation for, at forsøget på noget tidspunkt blev genstand for en egentlig evaluering fra involverede organisationers og myndigheders eller fra politisk side. Med den viden, der er tilgængelig i dag, står det imidlertid ganske klart, at forsøget i det lange perspektiv ikke førte til de ønskede resultater.

Børnene kom ikke til at fungere som brobyggere mellem dansk og grønlandsk. Deres uddannelse og beskæftigelse kom ikke til at stå mål med de høje forventninger, man havde haft, og som forsøget på at udvælge særligt intelligente børn og det store arbejde med at stimulere deres danske sprog og understøtte deres skolegang sigtede imod. De fleste forlod deres land og fik alene derved ikke den plads i dets udvikling og fremtid, som man havde forestillet sig. Omkring halvdelen kæmpede med store sociale og menneskelige problemer med bl.a. arbejdsløshed, misbrug og psykisk sygdom; og omkring halvdelen døde meget eller relativt tidligt. Stort set alle levede uden eller med spinkle bånd til deres biologiske familier.

Med til dette komprimerede billede hører også modbilledet: Den halvdel af børnene, som lykkedes med at bygge en tryk tilværelse op for sig selv. Som gennemførte en faglig eller boglig uddannelse eller skaffede sig beskæftigelse, selv om de ved udskrivningen fra børnehjemmet i 15-årsalderen for manges vedkommende var overladt til sig selv: Ikke længere institutionens eller myndighedernes

³⁰⁵ Sagen findes i JM 1970-4153-17.

ansvar, og for manges vedkommende uden en familie, som kunne støtte dem i den videre vej. Som oplevede et godt arbejdsliv, og derved også social og økonomisk tryghed for sig selv og de familier, som de selv stiftede. Som lærte sig grønlandsk, og som fandt overskuddet til at bruge deres særlige baggrund som afsæt for et engagement i det grønlandske foreningsliv eller i udsatte medborgere.

Forsøget førte ikke nødvendigvis til ødelagte liv. Men omfanget af tunge problemer i mange af børnenes liv sandsynliggør en sammenhæng med de vilkår, de var blevet givet i kraft af deres særlige opvækst. I det følgende kapitel vender vi blikket mod børnenes senere erindringer af denne opvækst, og hvilken betydning den fik i deres liv. Deres fortællinger om barndommen er vigtige i deres egen ret. Samtidig er de på én gang endnu en måde at belyse forsøgets konsekvenser for dem på – og en mulighed for derigennem bedre at forstå, hvordan forsøget formede dem, og altså også, hvorfor mange måtte kæmpe senere i livet.

9 Forsøgets betydning for børnene

I dette kapitel flytter vi fokus fra en række konkrete forhold i børnenes livsforløb, til hvordan de selv i interviews og erindringer sætter og har sat ord på den betydning, forsøget har haft for deres opvækst og deres liv.

Kun seks er endnu i live, heraf ønskede fire at bidrage til undersøgelsen igennem interviews. Vi fandt det dog uomgængeligt, at denne del af undersøgelsen også måtte inddrage den hovedpart af 'børnene', som ikke længere er her til at fortælle deres historie. Vi valgte derfor at lade også dem komme til orde her ved at inddrage erindringer, herunder i form af citater, fra allerede publiceret materiale, ikke mindst Tine Brylds *I den bedste mening*, men også to erindringsbøger og en dokumentarudsendelse. Som kilde til en senere udredning er der den udfordring ved det publicerede materiale, at vi ikke selv har foretaget interviewene – og af samme grund heller ikke har haft indflydelse på, hvad fx Bryld fandt det væsentligt at gengive fra dem. Vi har kun det publicerede.

Forud for vore egne interviews foretog vi imidlertid en første tematisering af det eksisterende materiale, og det var derfra klart, at nogle bestemte temaer var fremtrædende på tværs af de individuelle historier, sådan som de var tilgængelige for os. I vore egne interviews fokuserede vi derfor på disse temaer, som vi gerne ville kunne folde yderligere ud. De handler alle på forskellig vis om brudte bånd – til modersmålet, til familie og slægt, til sin livshistorie og til Grønland og grønlænderne. Og om den betydning, bruddene ifølge børnene fik for relationer og identitet i deres liv.

9.1 Det tabte sprog

Som vi ved, glemte børnene at tale grønlandsk under opholdet i Danmark, og netop dette er et gennemgående tema i deres erindringer. Erindringerne om det tabte sprog fletter sig i langt de fleste tilfælde sammen med fortællinger om børnenes relationer til familien og omgivelserne, som det vil fremgå også af de følgende afsnit, hvorfor det blot behandles forholdsvis kort her.

Et billede går igen i erindringerne, nemlig smerten ved ikke længere at kunne tale med forældre og søskende ved tilbagekomsten til Grønland. *"Da vi lagde ind i Julianehåb, stod min far på kajen og tog imod os. Jeg kunne næsten ikke kende ham. Han sagde en masse på grønlandsk, som jeg ikke forstod."* Eller, i en andens erindring: *"På kajen stod min mor og søster. Forsigtigt gik jeg ned ad rælingen og hen til dem. Mor bukkede sig ned, jeg fortalte en hel masse. Men hun smilede bare til mig. [...] Jeg glemmer aldrig den smerte, der flåede mit bryst, da jeg opdagede, at vi ikke talte samme sprog."*³⁰⁶

Andre husker, at de ikke blot havde tabt deres sprog under Danmarksopholdet, men også aktivt blev forhindret i at tilegne sig det igen:

"Da jeg kom tilbage til Grønland, havde jeg glemt mit sprog. Jeg kunne ikke engang tale med min egen mor. Det var forfærdeligt, vi kunne ikke se hinanden og ikke tale sammen. Jeg blev forbudt at tale grønlandsk og var kun sammen med dansktalende, både i skolen og på børnehjemmet."

En fortæller til os, at de på børnehjemmet forsøgte at få kiffakkerne til at lære sig grønlandske ord – men at forstanderinden irettesatte kiffakkerne og forbød dem tale grønlandsk med børnene: Da vi spørger, hvorfor det var sådan, lyder svaret: *"Fordi vi var jo udvalgte og skulle have en fremtid. Og så skulle vi ikke lære grønlandsk igen. Tænk, hvis vi glemte dansk."* En anden husker i vores samtale, hvordan forstanderinden på børnehjemmet trøstede børnene, når de græd over ikke at kunne grønlandsk: *"Jamen I er jo gode til dansk. Det der med grønlandsk – glem dét."*³⁰⁷

³⁰⁶ Bryld 1998, s. 94, s. 32. Se også s. 88, s. 179.

³⁰⁷ Personlige interviews. Bryld 1998, s.283; se også sst. s. 37.

Den entydige vægtning af børnenes danske sprog under opvæksten i Godthåb blev styrket af deres indskrivning i den danske skole frem for den dobbeltsprogede. I en samtale kommenterer en af dem netop på dette:

"Det var da ærgerligt, at vi ikke kom i B-klassen. Så havde vi haft begge sprog. Og vi kunne stadig være eliten – hvis det var det, de ville have. Så havde det måske været en fordel i forhold til det, at vi kunne et andet sprog. [...] Så havde man måske senere hen valgt at blive i Grønland."

Det tabte sprog havde ikke overraskende betydning for, at børnene ikke blev, eller vendte tilbage til, Grønland. Et af de adopterede børn formulerede det sådan: *"Hvis jeg havde kunnet sproget, var jeg flyttet til Grønland. I min inderste sjæl – er jeg grønlænder."*³⁰⁸

Nogle af børnene genvandt siden det grønlandske, særligt selvfølgelig de, som enten blev i eller vendte tilbage til Grønland i deres voksne liv. Men det står centralt i mange erindringer, at det var vanskeligt. Og i grønlandske forsamlinger forblev det en udfordring selv for dem, der kom til at mestre det bedst. Som en forklarer os: *"Jeg vil vove at påstå, at jeg kan godt tale grønlandsk. Men jeg kan ikke filosofere på grønlandsk i en samtale, hvor man gerne vil gå i dybden med tingene"*. Både hun og andre har fortalt, at følelsen af ikke at kunne grønlandsk på et tilstrækkeligt niveau har fået dem til at holde sig tilbage i selskab med andre grønlændere.³⁰⁹ Andre opgav helt at lære sig grønlandsk, selv om de mødte en klar forventning fra andre grønlændere om at kunne det. Et af de adopterede børn fortæller: *"Mange spørger, hvorfor jeg ikke lærer grønlandsk? Jeg har tænkt meget over det, og først da jeg var midt i 20'erne opgav jeg at lære grønlandsk. Jeg er grønlænder i Danmark og behersker dansk. [...] Jeg har været nødt til at tænke sådan for ikke at gå helt ned."*³¹⁰

At miste sit modersmål er allestedsnærværende i børnenes fortællinger. At det fik livslange konsekvenser forklarede en os sådan i en samtale:

*"Det har jo betydet meget, fordi... Når man kommer tilbage til Grønland og har mistet sit sprog... det er jo frygteligt. Altså det har været en frygtelig oplevelse, fordi vi kom i dansk skole, og vi måtte ikke snakke grønlandsk. Og vi måtte ikke lege med de grønlandske børn. [...] Så ind imellem har det selvfølgelig betydet meget, at man ikke kunne sproget. Fordi man blev jo drillet virkelig meget. Og det har fulgt én hele livet, at man har mistet sit sprog."*³¹¹

9.2 Brudte familieband

Som vi ved, var et mindretal af børnene, der blev udtaget til forsøget, forældreløse. De fleste havde både en forælder og søskende, og selvfølgelig også anden familie. Afrejsen til Danmark betød et farvel til disse familier, som langt hovedparten af børnene aldrig vendte tilbage til. Nogle, fordi de blev adopteret af danske familier. De øvrige, fordi de efterfølgende voksede op på børnehjemmet. De brudte bånd til familien står i alle erindringer tydeligt frem blandt de mest smertefulde minder.

Den unge alder ved afrejsen til Danmark havde den betydning, at mange af børnene husker intet eller ganske lidt om deres familie. For flere, herunder i et af vore interviews, har afskeden dog sat sig fast i erindringen: *"Det eneste, jeg husker fra den tid, det er, at en af mine søstre var med til at sejle mig fra [stednavn]. Med en brun kuffert. Det er alt, hvad jeg husker derfra. Og resten... Ja, der har jeg faktisk lukket af for det hele."* Hos Bryld finder man lignende minder: *"Jeg fik at vide, at jeg skulle til et fremmed land, til Danmark, hvor jeg kunne se træer. Jeg var den yngste, min fars lille pige, og han græd, da han vinkede farvel. Så begyndte jeg også at tude, og det fortsatte, da jeg kom til Danmark. Jeg vidste jo ingenting."* Det går igen i erindringerne, at børnene ikke rigtigt forstod, hvilken rejse de skulle ud på, og at de ikke ville komme tilbage til familien bagefter. En fortæller os om, da det ved ankomsten gik op for hende, at hun ikke skulle hjem: *"Puh, det er meget*

³⁰⁸ Personligt interview. Bryld 1998, s. 205.

³⁰⁹ Personligt interview. Bryld 1998, s. 89.

³¹⁰ Bryld 1998, s. 155. Se også s. 202.

³¹¹ Personligt interview.

tydeligt for mig. *Dér stod jo min familie nede på kajen. Vi løb ned og krammede, og de sagde velkommen, og... nej, nu bliver jeg rørt... Men så: 'Du skal ikke med dem, du skal med herover i bussen'. Så blev vi jaget ind i bussen. Det er noget af det værste, jeg har oplevet.*"³¹²

For de børn, der blev tilbage i Danmark, var bruddet med familien radikalt både på grund af afstanden og i kraft af den danske adoptionslov og -praksis. Som hos de øvrige børn går det også blandt de adopterede igen, at de dårligt forstod betydningen hverken af rejsen til Danmark eller af den efterfølgende adoption. En har beskrevet, hvordan erkendelsen ramte hende efter et besøg hos et af de andre adoptivbørn: *"Det var den eneste gang vi var der, og da vi kom hjem, vidste jeg, at jeg aldrig skulle komme tilbage til Grønland. Det gjorde meget ondt, og jeg græd meget."* Hun forstod ikke, hvorfor netop hun skulle blive i Danmark. *"Min adoptivmor sagde, at de var kommet tilbage til deres familier, og jeg forstod ikke, hvorfor jeg ikke var hos min familie."*³¹³

Det går igen i alle adoptivbørnenes historier, at de senere i livet søgte kontakt med deres grønlandske familie. Nogle af dem i sammenhæng med, at adoptivfamilierne brød forbindelsen. En bosatte og giftede sig som voksen i Grønland og fik derefter igen tætte forbindelser til familien i Grønland. Men for de øvrige var genforeningen ikke let. En har fortalt om, hvordan han opsporede sin far, der som det første udbød: *Hvad laver du her? "Jeg følte mig fremmed og meget såret, og jeg fik ingen forklaring på noget, men jeg lovede at skrive."* To af de adopterede fik først kontakt med deres grønlandske familie i forbindelse med en dokumentarudsendelse om dem, da de var omkring 50 år gamle. En af dem var den dreng, hvis adoptivforældre havde af-adopteret ham. *"Jeg er Palle alene i verden"*, siger han på et tidspunkt, og den anden har samme fortælling: *"Jeg har jo ikke nogen familie. Jeg har jo aldrig haft nogen kontakt med dem eller noget som helst"*, som han siger. Og i et senere klip: *"Jeg troede, jeg var helt ensom her i livet."*³¹⁴ I de adopteredes erindringer står fortællinger om at være fremmede og ensomme frem både i forhold til deres adoptivfamilier og i forhold til de grønlandske familier, som de søgte igen at blive forbundet med.

Som vi ved, blev kontakten til familien sparsom også for de børn, der voksede op på børnehjemmet. De ti, hvis familie ikke boede i Godthåb, så dem kun sjældent; og det var vanskeligt at holde kontakten, igen forstærket af den sproglige kløft: *"Jeg havde ingen mulighed for at kommunikere med familien, fordi jeg ikke forstod grønlandsk. Jeg talte og skrev på dansk, og det var kun meget få i min familie, der forstod sproget."*³¹⁵ Nogle så deres mor eller far enkelte gange i løbet af opvæksten. En af dem fortæller os om sit møde med faderen, da han som 10-11-årig var på en kort tur med forstanderinden til den by, hvor faderen boede:

"Så måtte jeg ikke se min far, eller bo hos ham. Vi skulle bo nede hos landshøvdingen, kan jeg huske. Og så en dag sagde hun: 'Vi skal ud og hilse på din far'. 'Årh', tænkte jeg. Og så så jeg en mand komme gående. 'Der kommer din far', sagde hun. Og jeg anede ikke, hvem han var. Jeg genkendte ham slet ikke. Og vi kunne heller ikke tale sammen."

Han mistede siden kontakten helt, og senere forsøg på igen at knytte båndene endte i konflikt. En anden fortæller under vores samtale, at hun som ganske ung flyttede til Danmark med den danske familie, hun var i huset hos: *"Da de skulle tilbage til Danmark, spurgte de, om jeg ville med. Og jeg tænkte, at det kunne jeg jo lige så godt. Jeg havde jo ikke noget familie og kunne ikke tale grønlandsk, så – hvad skulle jeg ellers? Det var et stort valg som 15-16-årig."* Til Tine Bryld har hun tidligere fortalt, at hun intet vidste om sin familie og aldrig hørte fra dem eller om dem.³¹⁶ Oplevelsen af ikke at have familie, og af ikke at vide noget om den, går igen på tværs af de adopterede og børnehjemsbørnene.

³¹² Personlige interviews. Bryld 1998, s. 93.

³¹³ Bryld 1998, s. 170.

³¹⁴ Bryld 1998, s. 157. Se også s. 192 samt *Ensom i livet* 1998.

³¹⁵ Bryld 1998, s. 213.

³¹⁶ Personlige interviews. Bryld 1998, s. 180.

Seks af de sidstnævnte havde mødre og søskende i byen og havde, som det er fremgået tidligere, en vis, begrænset kontakt. En fortæller os:

"Jeg kan huske, når mor kom på besøg på børnehjemmet. Det var jo familiebesøg, som var meget afmålte og meget adskilte, og vi skulle endelig ikke kæle for meget og kramme for meget med den der biologiske del af vores familie. Altså det blev ikke sagt, men ... Jeg kan huske, at mor var ulykkelig over, at det var så lidt, de måtte komme og besøge os."

Hun husker også besøgene i hjemmet, hvor moderen altid lavede grønlandsk mad til dem. *"Jeg kan huske en gang, vi kom hjem, så havde mor lavet alke-suaasat. Hun vidste, at det var det bedste, vi kunne få. Og så kan jeg huske, at hun ligesom blev lidt trist og ked af det."* Tydeligt berørt fortsætter hun lidt efter: *"For vi sad og åd! Vi kunne næsten ikke blive mætte. Og det må hænge sammen med, at vi ikke fik mad nok af dét, vi gerne ville have."* Hun understreger, at hun ikke mindes, at de nogensinde sultede på børnehjemmet. De ville bare så gerne have den grønlandske mad, som også forbandt sig med samværet med familien.³¹⁷

Minder om det begrænsede samvær fylder også i et andet af vores interviews, bl.a. da hun fortæller om et afslag fra forstanderinden på at holde jul hos familien: *"Nej. Det her er jo jeres hjem nu. Så I holder jul her."* Så måtte hun ind på værelset og græde. Nu og da mødte hun dog tilfældigt sine søskende i byen, som her i skolegården: *"Så hoppede jeg lige ud foran min storesøster. Hun havde lange, tykke fletninger. Jeg rørte ved dem. Og mærkede samhørigheden. Men vi kunne jo ikke snakke sammen. Og så skulle jeg ind på rækken igen."* Til konfirmationen fik hun ikke lov at invitere sin familie; i stedet deltog en række af byens fremtrædende embedsmænd og fruer, og nogle af de danske familier, som konfirmanderne arbejdede for. En anden har tidligere fortalt om, hvordan familiens uventede deltagelse i konfirmationen overvældede ham: *"Jeg havde ikke fået at vide, at min søster og bror og mor kom med, og da de pludselig stod i døren, blev jeg meget påvirket. Jeg gik ind på mit værelse og græd."* For børn uden nær familie i byen var det en selvfølge, at deres familie ikke deltog, fortæller en os.³¹⁸

Disse og en række tilsvarende fortællinger i tidligere udgivelser vidner om, at forbindelsen selv til nærmeste familie bosat i byen ikke var en selvfølge, og at den var sårbar og endnu fremkalder sorg mange år senere. Børnene mindes alle på forskellig vis, at deres bånd til familien blev revet over. Nogle blev i Danmark. Andre kom tilbage til Grønland, men langt fra familien. Og endnu andre havde familien ganske tæt på uden at kunne være hos den. For dem alle gjaldt, at de var mere eller mindre afskåret fra at kommunikere med familien på grund af afstande og sprog. Fælles var også, at et nyt sted nu blev defineret af andre som deres rigtige hjem. Og at de både da og siden havde vanskeligt ved at forstå, hvorfor.

Sprogbarrieren mellem børnene og deres biologiske familie fulgte dem ind i voksenlivet, og særligt for den halvdel af dem, der enten var blevet adopteret i Danmark, eller som stort set havde mistet kontakten til deres familie fjernt fra Godthåb i barndommen. En mindedes sit eneste besøg hos moderen i Grønland: *"Vi kunne jo ikke tale sammen. Jeg havde ikke været i mit land, siden jeg blev konfirmeret [...] og vi havde ikke det samme sprog. Det var meget trist."* En anden fortæller os, at hun først sent fik genetableret kontakten til sin grønlandske familie, men at sproget kan gøre det vanskeligt: *"Min bror snakker lidt dansk. Men det er ikke noget, han sådan... Så jeg taler det grønlandske, jeg kan. Jeg blander det lidt. Så kan han godt forstå, hvad jeg siger."*³¹⁹

Sprogets betydning fletter sig i erindringerne sammen med historier om savn, om fremmedhed og manglende forståelse, og om skuffelse. En af de adopterede, der som ca. 30-årig rejste til Grønland med ægtefælle og børn for at besøge sin genfundne grønlandske familie, samlede disse tråde i Brylds interview:

³¹⁷ Personligt interview.

³¹⁸ Personlige interviews. Bryld 1998, s. 243. Se også sst. s. 80.

³¹⁹ Personligt interview. Bryld 1998, s. 125. Se også sst., s. 155.

*"... selv om det var en stor oplevelse at møde mine søskende, gav det store skuffelser for mig. Først og fremmest adskilte sproget os fra dem. [...]. Jeg fik at vide, at jeg var dansk og blev spurgt, hvorfor jeg var kommet tilbage. De forstod ikke min rodløshed, og det kan jeg ikke bebrejde dem, fordi de måske syntes, at jeg havde været heldig at komme til Danmark. De forstod ikke, hvordan det smertede mig, når jeg spurgte om noget på dansk, så svarede de på grønlandsk, fordi det var deres sprog. De forstod heller ikke min længsel efter dem."*³²⁰

Både hun og andre oplevede, at den genetablerede kontakt blev for svær, og at den førte til skuffelser. I nogle tilfælde gled den blot ud – i andre tilfælde endte den i konflikter og nye brud. I to af vores samtaler hører vi, at de på et tidspunkt stort set brød kontakten med deres genfundne grønlandske familie. Både forventningerne og skuffelserne var for store. Der kunne være blandede følelser i spil i den spinkle relation: Glæde over igen at være en del af familien; smerten over så længe ikke at have været det.³²¹

De ambivalente følelser over for familien forbinder sig også i høj grad med børnenes spekulationer over et spørgsmål, som går igen både i vores samtaler og i tidligere interviews: Hvorfor lige mig? De fleste husker selv kun glimt af deres tidlige barndom, og meget lidt eller intet om beslutningen om, at de skulle rejse.³²² Det lader til at være et fælles vilkår for de adopterede og børnehjemsbørnene, at mange af dem gik igennem et helt liv uden at have fået at vide, hvorfor netop de endte med at vokse op væk fra deres familie. Som en kort slår fast i vores samtale: *"Nej. Det fik vi aldrig snakket om. Aldrig nogensinde. Vi var der bare. Hvad det gik ud på, det anede vi ikke."* En af de adopterede sagde tilsvarende til Bryld: *"Jeg fik aldrig en forklaring på noget, og spurgte vel heller ikke så meget."*³²³

Ikke mindst savner mange svar på, hvorfor deres familie indvilligede i at lade et barn blive sendt væk. Og hvorfor valget lige faldt på dem frem for deres søskende. *"Jeg tænker stadig på, hvorfor det blev mig og ikke en af de andre, der kom på det børnehjem. Ingen har fortalt mig det"*, som en formulerede det til Bryld. En anden fortæller os, at det som barn førte til en gnavnende jalousi på de to søskende: Hvorfor måtte de bo hjemme og hun ikke? Det er en smertelig erindring, som også ind imellem kommer til udtryk som en vrede mod den mor, som valgte at sende hende væk. *"Hun har aldrig kunnet lide mig, tror jeg. Eller det ved jeg ikke. Men det var hårdt. Jeg var ikke rigtigt hendes barn."*³²⁴ Og det er netop en konfrontation med moderen og familien om det valg, der i dette tilfælde førte til et brud. Hun tilgav aldrig sin mor, og deltog ikke i hendes begravelse.

Det er gennemgående, at børnene søger efter den forklaring, som de ikke har fået. En overvejer i en samtale med Bryld, om det var tilfældigt, fordi der var et par ledige pladser. Eller måske var det moderen, som ønskede sig af med børnene, fordi det var skamfuldt at have fået dem uden for ægteskab? Andre søger ro i den forståelse, at familierne sendte dem afsted i håb om, at de ville få en bedre fremtid. *"Jeg tror, jeg kom til Danmark, fordi min far ville mig det bedste. Min mor var død, og min far var alene tilbage med mange børn."* En figur, der går igen i en del interviews med børnenes familiemedlemmer.³²⁵ Endnu andre hæfter sig ved, at det ikke stod klart for familien, at barnet ikke ville vende tilbage – blandt andre et af de adopterede børn, der blev forsonet med faderen kort før dennes død: *"Det var der, han fortalte, at han intet anede om adoptionen. Han skrev under på, at jeg i lang tid kunne være i pleje. Myndighederne sagde, at jeg ville få det så godt og blive uddannet. Han ville mig det bedste og havde jo i forvejen en del børn at forsørge."*³²⁶

³²⁰ Knakkegaard 2012, s. 39.

³²¹ Personlige interviews. Bryld 1998, s. 183, 47. Se også s.100, s. 215.

³²² Personlige interviews. Se også Bryld 1998, s. 124, s. 201, s. 213f., s. 260 og s. 283.

³²³ Personligt interview. Bryld 1998, s. 157. Se også s. 205, samt *Ensom i livet* 1998.

³²⁴ Personligt interview. Bryld 1998, s. 72. Se også s. 35.

³²⁵ Bryld 1998, s. s. 49, 79, 94, 100, 271. *Ensom i livet* 1998.

³²⁶ Bryld 1998, s. 159. Se også s. 204.

Børnene deler oplevelsen af en grundlæggende mangel på viden både dengang og siden om, hvad der førte til, at de blev rykket ud af deres familier og voksede op andre steder – i adoptivfamilier eller på børnehjem. Nogle fik aldrig genetableret en relation til den familie, som de havde forladt, og som kunne have bidraget til at lægge brikkerne til den del af deres livshistorie. Andre gjorde. Men både for børnene selv og for forældre, søskende og anden nær familie kunne historien være smertefuld at genåbne.

Tavshed og fortrængning blev i mange tilfælde redskabet til at undvige det potentielt konfliktfyldte felt, både for børnene og deres familier. I et af vores interviews fortæller en os i flere sammenhænge, at han har glemt det meste fra sin barndom. *"Jeg har lukket fuldstændigt af, hvad alt det angår. Bare gået i min egen lille verden dengang og tænkt: Hvad bliver du til? Og – hvem er du?"* En anden forklarer os ligeledes, at hun husker meget lidt om sin barndom og intet om beslutningen om, at hun skulle rejse. Hun har nok fortrængt det, siger hun. Måske kan hendes bror huske noget. Men hun kan ikke få noget ud af ham. Da vi spørger, hvorfor hun tror det er sådan, svarer hun: *"Han har været for ked af det, tror jeg. Han vil ikke snakke om det."* I en tredje samtale får vi ligeledes at vide, at moderen ikke talte om det – og tavsheden går igen i mange af de tidligere udgivne erindringer.³²⁷

Det brudte bånd til familien er det mest gennemgribende tema i erindringerne, både for børnehjemsbørnene og for de adopterede; og samtidig det, som børnene synes at have haft sværest ved at finde meningsfulde forklaringer på. Med det mistede børnene ikke alene tilknytningen til deres nære familie og dermed også forbindelsen til deres videre slægt – et tab af forbundethed, som de fleste igennem livet søgte at genvinde, men hvor det kun lykkedes ganske få. De mistede også betydningsfulde kapitler i deres egen livshistorie, ikke mindst knyttet til den drejning, den tog med deres udvælgelse til at deltage i forsøget.

9.3 Mellem grønlandsk og dansk

Indrulleringen i forsøget fik ikke alene store konsekvenser for børnenes forhold til deres familie – den satte sig også dybe spor i forholdet til deres landsmænd. For både børnehjemsbørnene og de adopterede havde det betydning både under opvæksten og i deres senere liv.

Forholdet til de andre grønlandske børn er et tilbagevendende tema i erindringerne. Flere husker, at de fra børnehjemmet fik at vide, at de ikke måtte lege med de grønlandske børn. Da vi spørger en, om de så i skolen og fritiden kun var sammen med de danske børn i byen, svarer hun: *"Ja. Kun dem. Vi måtte ikke lege med de grønlandske børn."* En anden fortæller det samme. *"Men det gjorde vi jo alligevel"*, siger hun og griner. Også i dette forhold oplevede de dog sproget som en forhindring. Som en fortæller os, *"vi kunne jo ikke snakke grønlandsk. [...] Den forbindelse blev faktisk skåret over. Vi kunne ikke bare gå ud og lege med dem, som vi gjorde, før vi rejste til Danmark. Nej, for nu var sproget pludselig en barriere."*³²⁸

Sproget var ikke kun en bremse, men også anledning til drillerier, fortæller hun. *"Vi blev jo chikaneret af de grønlandske børn. 'Tal dog grønlandsk!' De kunne ikke forstå, at vi på et år havde glemt at tale grønlandsk."* En anden fortæller ligeledes om, hvordan sproget skabte – eller blev omdrejningspunkt for – modsætninger til de andre grønlandske børn: *"De andre grønlandere, børnene, de gik altid og sagde: 'I kan ikke grønlandsk. Hvad laver I så her?' Så svarede vi bare: 'Jamen I kan ikke dansk. Så gik det jo lige op, ikke.'" De blev også kaldt børnehjemsbørn, drillen med at de ikke havde forældre, og bedt om at tage hjem. Det fik ham til altid at føle sig anderledes. En anden bruger udtrykket at føle sig fremmed imellem sine egne kammerater, og husker, at de var*

³²⁷ Personlige interviews. Se også Bryld 1998, s. 53, s. 250, s. 252, s. 272.

³²⁸ Personlige interviews.

kede af og skammede sig over ikke at kunne tale deres eget sprog.³²⁹ Også voksne grønlændere kunne gribe til at håne børnene for sproget:

*"Specielt husker jeg de voksne, der blev gale på os, fordi vi ikke kunne tale grønlandsk. De kunne finde på at råbe: 'Så tal dog for helvede grønlandsk, du er jo grønlænder!'. Det sved. På børnehjemmet var der den modsatte påvirkning: Vi skulle tale dansk og den dobbelthed forvirrede os børn."*³³⁰

Drillerierne og udskamningerne kredsede om børnenes anderledeshed: At de talte et andet sprog, var forældreløse og på børnehjem – men også, at det blev opfattet, som om de følte sig hævet over andre grønlændere. At de prøvede at være danskere: *"De drillede med, at vi bare var nogle... hvad var det nu, én råbte en gang? 'Din skide grønlænder, der tror du er dansker. Hvis du skal være så fin på den...' De syntes, vi gik rundt der og 'var noget', ikke."* En anden fortæller, at også de voksne grønlændere så dem som 'de forkælede børnehjemsbørn'. De havde lært så godt dansk, de havde alt, og de var pænt klædte – alt sammen noget, der kunne skabe misundelse. Blandt grønlændere følte man sig nok mere værd, hvis man kom sammen med eller arbejdede med danskere, erindrer hun.³³¹

At børnene 'var noget' i andres øjne, nemlig blandt danskerne, hører også med i fleres erindringer. En fortalte til Bryld: *"Jeg kan huske, at jeg undrede mig over, at der var så mange danskere, der tog imod os, da vi kom til Godthåb. Vi havde lige forladt alle de danskere i Danmark, og nu stod de der igen og vinkede og smilede."* I vores interviews spørger vi, hvordan forholdet var til danskere i Godthåb, og en fortæller: *"Vi skulle også optræde for danskerne. Vi lærte blandt andet folkedans. Det synes jeg, var lidt underligt: Hvorfor skulle vi hele tiden optræde for danskerne?"* Hun besvarer selv sit spørgsmål: *"Vi skulle vises frem på en eller anden måde. Så man kunne se, hvor dygtige vi var blevet til dansk. Og hvor pænt vi opførte os. Ja, det gjorde vi så ikke altid,"* siger hun leende. En anden fortæller os, også grinende, at forstanderinden fik dem til at synge for statsministeren, Hans Hedtoft, da de mødte ham under en sommertur til Sønder Strømfjord. I et interview med Bryld sammenfatter en det sådan: *"Dansk Røde Kors var stolte af os. Benze og de andre voksne var også stolte, og det mærkede vi på mange måder. Jeg følte, at vi skulle leve op til det på forskellig vis."*³³²

Erindringerne om opvæksten i Godthåb kredser om anderledeshed i forhold til byens øvrige grønlandske befolkning. At være dansksproget, at være forældreløs og bo på børnehjem, at være relativt velstillet i forhold til de grønlandske børn. At vække misundelse og hån hos nogen – stolthed og bifald hos andre. At skille sig ud, eller ikke helt høre til.

Også de adopterede børn i Danmark fortæller om oplevelsen af at skille sig ud. En har beskrevet det sådan: *"De første år følte jeg mig meget fremmed. Jeg forstod dårligt dansk, og flere børn spurgte mig, hvad jeg lavede her, og hvornår jeg skulle tilbage til Grønland."* En anden tilsvarende:

*"I hverdagen hos min adoptivmor oplevede jeg mig selv som outsideren. Jeg blev drillet, og især de voksne var uden forståelse for mig. Der var så få grønlændere [...] hvor jeg boede, og mange overbegloede mig eller rørte ved min hud og talte om mig, som om jeg ikke var til stede. Børnene var mere direkte. De spurgte, hvor jeg kom fra, og hvorfor jeg ikke kunne tale ordentligt dansk."*³³³

³²⁹ Personlige interviews. Se også Bryld 1998, s. 69.

³³⁰ Bryld 1998, s. 88f.

³³¹ Personlige interviews.

³³² Personlige interviews. Bryld 1998, s. 38, s. 94.

³³³ Bryld 1998, s. 157. Knakkegaard 2012, s. 35.

I Danmark var børnene fremmedartede for omgivelserne, fordi de ikke var rigtigt danske, ikke talte rigtigt dansk og ikke så danske ud. I Grønland omvendt, fordi de ikke var rigtige grønlændere, ikke talte grønlandsk, og så ud og levede anderledes, end de fleste grønlændere.

Oplevelsen flyttede med ind i børnenes voksne liv, hvor det vedblivende var svært at blive accepteret som grønlænder blandt sine landsmænd både i Grønland og i Danmark, ikke mindst på grund af sproget, som kunne fremkalde kontante reaktioner, som en fx beskriver det i vores samtale: *"Så tal dog grønlandsk! Og så skal man stå der og forklare sig. Det har ikke været særligt rart. Jeg har prøvet at tage det sådan oppefra og ned nogle gange."* En anden har haft samme oplevelse, uanset om hun er i Grønland eller blandt grønlændere i Danmark, fx i foreningslivet: *"Altså grønlændere betragter ikke mig som 'rigtig grønlænder' [...] De betragter mig meget som sådan lidt af en 'qallunaaq' [dansker]."* Jeg er jo *"sådan lidt fordansket"*, forklarer hun.³³⁴

Det samme gjaldt for de adopterede. Flere forsøgte at knytte an til deres grønlandske rødder, men det var svært. En forsøgte som voksen at flytte tilbage til Grønland, men det var vanskeligt at blive accepteret både på arbejdspladsen og i byen. Han blev drillet med, at han talte babysprog, og undlod efterhånden helt at forsøge at tale grønlandsk – og efter en tid vendte han tilbage til Danmark. En anden blev i Danmark, men ville gerne anerkendes som grønlænder. *"Jeg har altid været stolt af at være grønlænder – og ulykkelig, når jeg mødte andre grønlændere, der hånede mig, fordi jeg ikke talte grønlandsk."*³³⁵

Både i barndommen og i voksenlivet og blandt grønlændere og danskere fortæller såvel de adopterede som børnehjemsbørnene om at blive betragtet og peget ud som anderledes. Erindringerne kredser på forskellig vis om ikke at passe ind og ikke høre til i omgivelsernes øjne. Og den har sat sig tydelige spor også i deres blikke på sig selv.

Hvad ville du have svaret, hvis nogen dengang spurgte dig, om du var grønlandsk eller dansk? spørger vi i et interview. Hun tænker, og siger så: *"Jeg tror, jeg ville have svaret 'dansker'. Fordi jeg talte dansk. Jeg tror, at sproget har meget med ens identitet at gøre. Selvfølgelig er jeg grønlænder, men jeg føler... jeg følte mere, at jeg var dansk på grund af det danske sprog."* En anden siger tilsvarende: *"Der tænkte jeg mest, at jeg var dansk, tror jeg. Fordi jeg var dansksproget."* Mens en tredje også husker, at de nok mest tænkte sig som danske under opvæksten, giver en sidste udtryk for, at de havde vanskeligt ved at finde ud af det, særligt når de blev drillet af de andre grønlandske børn: *"Vi tænkte: Hvad og hvem er vi? Er vi grønlændere, eller er vi danskere? Det gik vi meget højt op i, kan jeg huske. Og når vi så kom hjem fra skole og hjem til børnehjemmet, så sad vi der og græd alle sammen. Det var.... et helvede at komme igennem"*³³⁶

Omvendt giver flere af de adopterede, der jo voksede op blandt og på en vis måde 'som' danskere udtryk for, at de føler sig som grønlændere, som i citatet ovenfor.

Spørgsmålet om det etniske eller nationale tilhørsforhold går igen i mange erindringer, og er oftest præget af en udtalt ambivalens. En af dem, der netop har fortalt os, at hun følte sig som dansk i sin barndom, uddyber senere i samtalen: *"Vi følte os jo danske. Men jeg har også tit tænkt: Er jeg dansker eller grønlænder? Af udseende er jeg grønlænder. Men jeg tænker dansk, drømmer på dansk og... Hvad er jeg så?"* En anden har til Bryld fortalt, hvordan han sloges med spørgsmålet særligt i puberteten: *"Da jeg var i puberteten, tænkte jeg meget over det hele og græd ofte. Jeg følte, at jeg ingen identitet havde. Var jeg grønlænder, dansker eller hvad? Jeg har altid følt mig som en bastard."*³³⁷

Ambivalensen var ikke kun definerende for børnenes opvækst, men har også præget deres voksenliv. I en af vores samtaler siger en om sit tilhørsforhold og sin identitet: *"Der oplever jeg*

³³⁴ Personlige interviews.

³³⁵ Bryld 1998, s. 155 og s. 204. Se også s. 202, og s. 284.

³³⁶ Personlige interviews.

³³⁷ Personlige interviews. Bryld 1998, s. 70.

mig meget splittet. Jeg har altid været splittet. [...] Det er det danske, som nok har præget mig mest. Det siger sig selv, jeg har boet hernede i 50 år.” En anden fortæller os, hvordan hun hele tiden har ambivalensen med sig. *”Det handler i virkeligheden om identitet. Man er både og – men alligevel ikke. Alligevel føler jeg, når jeg er hjemme, at det er mit land. Altså det er her, jeg er født. Den følelse har jeg haft hele tiden.”* Derfor omtaler hun også både landet og sin fødeby som ’hjemme’, selv om hun ikke har boet i Grønland i næsten 60 år.³³⁸

Langt fra alle føler sig dog hjemme. Et af børnehjemsbørnene, der som ung flyttede til Danmark, vendte i en periode tilbage for at arbejde i Grønland, og husker det sådan: *”Jeg følte mig fremmed, da jeg var i Grønland. Den kendte følelse af at være noget andet, en, der ikke hørte til. Siden har jeg ikke været i Grønland.”* En anden formulerer det som en grundlæggende rodløshed, der gælder både forholdet til Grønland og til Danmark:

*”Uanset hvad jeg gør, vil jeg altid leve med mit dilemma, min rodløshed. Når jeg er her i Danmark, længes jeg efter Grønland, og når jeg kommer til Grønland, længes jeg efter Danmark. Jeg kommer aldrig over det. Jeg føler, at meget få mennesker forstår mig.”*³³⁹

Ligesom båndene til børnenes familier og slægt blev skåret over, da de indgik i forsøget, og for de flestes vedkommende aldrig rigtigt blev helede, blev også deres forankring i en grønlandsk kulturel, etnisk og national identitet også brudt, først af opholdet i Danmark, siden af opvæksten i adoptivfamilier eller på børnehjem, hvor både sprog, levevis og menneskene de omgikkes, var danske.

Sammenfatning

”Helt ærligt, jeg ved ikke, hvem jeg er.”

Sådan fortalte et af de adopterede børn i en dokumentarudsendelse fra 1998.³⁴⁰ Et citat af mange, der peger på de gennemgribende identitetsmæssige konsekvenser, som forsøget fik for de 22 børn. Deres fortællinger er gennemsyret af fundamentale brud på eller tab af forbundethed. De mistede deres sprog. De mistede deres familie. Og de mistede deres tilhørsforhold til deres land og folk. Erindringerne viser, at de alle på forskellig vis og i vidt forskellige livssituationer søgte at genvinde noget af det tabte. At lære sig grønlandsk. At knytte bånd til familien igen. At få plads i grønlandske fællesskaber i Grønland eller i Danmark. At høre til og finde hjem. Der er stor forskel på, i hvor vidt omfang det lykkedes. De mange, ofte følelsesladede erindringer om dér, hvor det ikke gjorde, vidner om, hvor stærkt savnet var.

De adopterede og børnehjemsbørnene deler sorgen og savnet ved at blive taget væk fra sin familie. Især for børnene med familie i Godthåb dertil følelsen af, at kontakten efterfølgende var begrænset og reguleret; og at de ikke måtte være for tæt forbundet med deres mødre og søskende, og at de nu skulle opfatte et andet sted som ’hjem’. Adoptivbørnene kunne have lignende følelser, og nogle nægtede fx vedholdende at kalde adoptivforældrene for mor og far. I Grønland havde nogle af børnene en smule kontakt til familien enten i Godthåb eller på ferier, men mange havde ingen, eller genså blot deres far eller mor en enkelt eller få gange og havde svært ved at genkende dem. Fælles for dem alle var, at de mistede muligheden for at tale med familien, da de glemte deres sprog. Netop erindringerne om ikke at kunne tale sammen går igen i næsten alles historie. Fortællinger om savn og sorg fletter sig sammen med ubesvarede spørgsmål: Hvorfor blev det lige mig? Hvorfor lod min familie mig rejse? Forsøgene på at knytte bånd til den mistede familie er for manges vedkommende endt med skuffelser, bebrejdelser, konflikter og nye brud. Det var for mange smertefuldt at forsøge at finde plads og hjem i en familie, hvis dagligliv og historie man ikke havde været en del af så længe.

³³⁸ Personlige interviews.

³³⁹ Bryld 1998, s. 71. Knakkegaard 2012, s. 39f.

³⁴⁰ *Ensom i livet* 1998.

Samtidig oplevede børnene også, at de i omgivelsernes øjne ikke rigtigt passede ind; at de ikke helt hørte hjemme. Fortællingerne kredser om, at mennesker omkring dem ikke kunne forlige sig med den oplevede modsætning mellem deres fysiske træk, der gjorde dem 'genkendelige' som grønlandere – og deres sprog, påklædning, adfærd eller andet, der omvendt gjorde dem til ikke-grønlandere eller til danske. Det betød, at de følte sig ekskluderet fra grønlandske fællesskaber både i Grønland og i Danmark. I andre sammenhænge var netop denne modsætning i spil som noget positivt: Når de som børn blev rost og stolt vist frem, var det i kraft af, at de *på trods* af deres synlige grønlandske herkomst havde været så gode til at lære sig det danske sprog og danske manerer, sange og danse. Helt danske kunne de dog aldrig blive, men vedblev med at blive 'genkendt' som grønlandske blandt både danskere og grønlandere.

Modsætningen optræder ikke kun i omgivelsernes øjne, men har også aflejret sig som en ambivalens i børnene selv. En stillen spørgsmål ved, om de er grønlandere eller danskere. Til tider en konflikt mellem deres egen indre følelse af, hvad og hvem de er eller gerne vil være; og omgivelsernes opfattelse af dem. Og for nogle en oplevelse af at være både-og, men hverken-eller. De fleste giver på forskellig vis udtryk for, at de igennem hele livet kom til at kæmpe med at finde deres identitet – og med andres accept af den. Ensomhed og savn, splittethed, rodløshed og fremmedhed er gennemgående figurer i børnenes vidnesbyrd om opvækstens betydning for deres identitet både i forholdet til familien og i forhold til deres grønlandske rødder. Nogle landede. Andre gjorde ikke.

Konklusion

Den historiske kontekst

Forsøget med de 22 grønlandske børn tog form i og blev formet af den historiske tid, det udfoldede sig i. Efter 2. Verdenskrig voksede kravene om ændrede styreforhold og om modernisering af det grønlandske samfund, og i 1950 lagde Grønlandskommissionens betænkning op til en række omfattende forandringer, herunder af skolevæsenet. Det foregik i en kolonial ramme, hvor Grønlands Styrelse, fra 1950 Grønlandsdepartementet, stort set var enerådende i grønlandske sager og spørgsmål; således også i sagen om de 22 grønlandske børn i denne undersøgelse.

Fra en lille grønlandsk elites side lød især efter krigen et krav om øget danskundervisning i de grønlandske skoler for at give grønlændere adgang til uddannelse og stillinger og på længere sig muligheden for at overtage egne anliggende. Skoleloven i 1950 kan siges at være et svar på både deres og kommissionens ønsker. Med den indførtes de dobbeltsprogede skoler, hvor en stor del af undervisningen skulle foregå på dansk i det ene spor. Det var her, man siden planlagde, at de 22 børn skulle gå i skole.

Samtidig voksede den danske offentligheds opmærksomhed på, hvad man beskrev som rystende leveforhold for den grønlandske befolkning. Presse og eksperter pegede bl.a. på usunde boliger, dårlig ernæring og høj sygelighed og dødelighed samt en stor ulighed mellem grønlændere og danskere i landet. Opmærksomheden faldt også på de mange forsørgerløse, for hvem der i Grønland ikke var etableret hverken børneforsorg eller børnehjem.

I Danmark stod Red Barnet og Dansk Røde Kors med behovet for at finde nye virkefelter, da deres arbejde efter krigen begyndte at klinge af. Begge fik øje på det store behov for hjælp i Grønland, hvor en indsats tilmed ville stille dem i et positivt lys i befolkningen. De foreslog forskellige initiativer for Grønlands Styrelse, som dog afviste dem med henvisning til risikoen for at bringe børnesygdomme til Grønland, problemer med børnenes miljøskifte, transportproblemer; og til, at børnehjem var fremmede for den grønlandske tradition.

Afgørende beslutninger – og afgørende sporskifter

På begge spørgsmål skiftede Styrelsen holdning frem mod sommeren 1950. Holdningsskiftet skal med al sandsynlighed ses i lyset af Grønlandskommissionens betænkning, der lå færdig i februar 1950, og den nye skolelov for Grønland, vedtaget i maj 1950, der begge betonedede nødvendigheden af en markant øgning af grønlandske skolebørns danskundskaber, ligesom kommissionen pegede på behovet for, at børnehjemsbyggeriet måtte tages op ved privat initiativ. Ideerne om et længere Danmarksophold for grønlandske børn og om børnehjemsbyggeri i Grønland kunne dermed kobles til et overordnet politisk formål: I februar-marts 1950 fik Dansk Røde Kors således varm tilslutning fra Grønlands Styrelse og kommissionsformanden til at tage sagen om børnehjem op, og i sommeren 1950 bad Grønlandsdepartementet, som det nu hed, ligefrem Red Barnet om at påtage sig opgaven med børns ophold i Danmark. Derpå indledtes forhandlingerne om, hvordan ideerne konkret skulle realiseres.

De to initiativer var endnu ikke smeltet sammen til ét projekt. Det gjorde de næsten umærkeligt, da Grønlandsdepartementet sent i juli 1950 forelagde dem for de forenede grønlandske landsråd, der behandlede dem som et samlet dagsordenspunkt med to underpunkter: Først Dansk Røde Kors' tilbud om at opføre børnehjem, dernæst nedsendelsen til Danmark af et hold *forældreløse* børn – altså et kriterium, der ikke tidligere havde været nævnt. Der findes ikke kilder til Grønlandsdepartementets overvejelser bag dette nye kriterium, som muligvis blot er udtryk for, at man dermed kunne slå to fluer med ét smæk: Fremme tilegnelsen af dansk for en gruppe børn, og samtidig trække disse ud af det voksende problem med at forsørge forældreløse børn i Grønland. Samtidig var placeringen på børnehjemmet efter Danmarksopholdet både en imødekommelse af

landsrådenes ønske om at sikre børnenes fortsatte gode kår og sikre en fortsat tilegnelse af dansk under opvæksten. Beslutningen blev efterfølgende meddelt Dansk Røde Kors.

Herefter var planen at finde 20 børn i alderen 6-7 år, sunde, intelligente, og forældreløse. Da skoledirektøren i Grønland tidligt i 1951 bad præsterne om at indstille egnede børn, viste det sig imidlertid umuligt at finde et tilstrækkeligt antal børn, der mødte kriterierne. Efter opfordring fra lokale præster og læger vedtog man derfor at udvide alderskriteriet og at medtage fader-, siden også moderløse børn, mens man fastholdt intelligenskravet. Forældreløse børn endte med at være et mindretal blandt de udtagne, mens flertallet havde en mor eller en far. Derved blev det relevant at indhente samtykke fra endnu levende forældre. For omkring halvdelen af børnene fremgår det eksplicit, at forældrene var indforstået, mens vi for de øvrige ikke kan vide, om det var tilfældet. Endvidere kan der herske tvivl om, hvor vidt de adspurgte forældre forstod det fulde omfang af forslaget.

Samlet tegner der sig et billede af en beslutnings- og udvælgelsesproces, hvor der blev skiftet spor mange gange undervejs, både under forhandlingerne om at sætte forsøget i værk, i tilrettelæggelsen af det og siden i løbet af dets gennemførelse. For det første flyttede *formålet* sig undervejs i processen: Det sociale og sundhedsmæssige sigte i de første forslag blev afløst af uddannelses- og udviklingshensyn i den aftale, som Grønlandsdepartementet indgik med Red Barnet; alligevel spillede sociale hensyn en væsentlig rolle i udvælgelsen af børnene og beslutningen om en efterfølgende opvækst på børnehjem. Parallelt hermed forandredes *kriterierne* for, hvilke børn der skulle deltage, fra børn med behov for rekreationsophold til sunde og intelligente børn, ligesom alderskriteriet udvidedes, og kravet om, at de skulle være forældreløse, siden fader- eller moderløse blev tilføjet. Endelig var det først sent i forhandlingerne, at opvæksten på *børnehjemmet* blev en del af planen. Andre betydningsfulde ændringer indtraf, efter at forsøget var sat i værk: Det gælder beslutningen om ikke at modsætte sig ansøgningerne om *adoption*, selv om børnenes forbliven i Danmark var i modsætning til forsøgets intentioner. Og det gælder beslutningen om at anbringe de børn, der vendte tilbage til Grønland, i *den danske skole*, igen i modstrid med ambitionen om, at børnene skulle være brobyggere mellem grønlandsk og dansk.

Rækken af betydningsfulde sporskifter undervejs – tilsyneladende ofte truffet ad hoc som svar på en pludselig opdukket udfordring og uden videre drøftelser – efterlader indtrykket af et 'forsøg' uden et forudgående gennemtænkt design. Man havde ikke gjort sig de nødvendige overvejelser over hverken udformningen eller konsekvenserne af forsøget, før det blev iværksat. Snarere blev det konkretiseret igennem en række løbende enkeltbeslutninger, når spørgsmål eller udfordringer meldte sig. Man asfalterede så at sige, mens man kørte – og det ser ud, som om man undervejs glemte, hvad der egentlig havde været formålet med forsøget.

En vifte af forskellige aktører medvirkede til beslutningerne i forskellige led og niveauer, selv om den afgørende beslutningskompetence i de store spørgsmål lå i Grønlands Styrelse/Grønlandsdepartementet. Nogle beslutninger blev truffet af ledelse og personale i de to involverede organisationer, andre i landsrådene, endnu andre af skoledirektøren i samråd med landshøvdingen, og endelig nogle af de lokale præster og læger, der udpegede børnene. Af betydning i processen var også de personsammenfald og nære forbindelser mellem involverede organisationer og individer og de beslutningstagende myndigheder. De kendte hinanden, var repræsenteret i hinandens organisationer og kunne således drøfte sagen også under uformelle former, der kun har sat sig få spor i arkiverne.

Børnenes opvækst i Danmark og Grønland

Efter de komplicerede arrangementer af deres nedrejse ankom de 22 børn i forskelligt temp til Danmark fra juni 1951; det største hold på 15 børn om bord på M/S Disko, der anløb København den 7. juni. De blev som planlagt anbragt på Fedgården nær Faxe straks efter ankomsten.

Pressens dækning fra ankomsten til afrejsen små halvandet år senere illustrerer offentlighedens syn på børnene: At de var glade og trivedes. Og at initiativet overalt blev beskrevet positivt både med henvisning til de gode kår, børnene nu kom under, og til de muligheder, som de små 'naturbørns' møde med det danske sprog og civilisationen ville give dem og deres folk fremover.

Meningen med opholdet på Fedgården var, at børnene skulle vænne sig til de fremmedartede omgivelser og den ny situation fjernt fra deres familier. På Fedgården kunne de fortsat tale grønlandsk indbyrdes, mens de i plejefamilierne overgik til rent dansktalende hjem. På Fedgården var der fokus på børnenes sundhed, ernæring og fremtoning, men også øje for det videre formål: Børnene blev to gange intelligenstestet, dels for at vurdere deres egnethed til den planlagte skolegang i Grønland, dels for at kunne følge udviklingen i løbet af opholdet og senere i deres opvækst.

I oktober 1951 blev børnene fordelt i plejefamilier, som var blevet udvalgt af Red Barnet. I familierne lærte plejebørnene først og fremmest dansk, men stiftede også bekendtskab med dansk kultur og levevis. Alt tyder på, at børnene blev behandlet ordentligt i plejefamilierne, at familierne var glade for dem, og at de undervejs fik en form for tilsynsbesøg af Red Barnet. Flere af børnene har positive minder om opholdet hos plejefamilierne, som en del af dem fik livslange relationer til. Men fortæller også om savnet efter deres egen familie og om oplevelsen af at være et fremmed sted uden at vide, hvad der skulle ske dem og hvorfor. Opholdet i plejefamilierne blev væsentligt længere end planlagt på grund af forsinkelsen af børnehjemsbyggeriet, hvilket nok bidrog til, at børnene glemte at tale grønlandsk.

For seks børn blev forlængelsen den væsentligste begrundelse for, at Red Barnets anbefalede, og at Grønlandsdepartementet ikke modsatte sig, plejeforældrenes adoption. Sagerne blev behandlet ved danske adoptionsmyndigheder, som med hjælp fra grønlandske myndigheder indhentede samtykke hos de tre levende forældre og hos en fjerdes plejefar, mens ad hoc-værger samtykkede for de to forældreløse. Noget tyder på, at ikke alle forældre forstod betydningen af den danske adoption, som adskilte sig fra grønlandske plejeforhold ved et fuldt brud. Med adoptionerne blev de seks børn koblet af forsøget og satte sig efterfølgende kun ganske få spor i arkivmaterialet.

De øvrige børns opvækst på børnehjemmet i Godthåb er dokumenteret i mange detaljer i materiale udarbejdet af personale, skoleleder og læger. Børnene ankom til det nybyggede børnehjem sammen med forstanderinde Dorothea Bengtzen den 6. oktober 1952 efter knap halvandet års ophold i Danmark. Dagliglivet udfoldede sig som på andre børnehjem inden for et stramt budget, men børnenes sundhed og udvikling blev nøje overvåget, og gentagne rapporter konkluderede, at deres sundhed og ernæringstilstand var tilfredsstillende og hygiejnen upåklagelig. Det var 'børn i topklasse'. Der er ingen tegn på, at der ikke blev draget omsorg for børnene i det omfang, som en sådan institution nu var i stand til, og erindringerne bekræfter dette billede set fra børnehøjde. Problemet var ikke dårlige forhold på børnehjemmet, men især fraværet af og fra familien.

Ved ankomsten til Godthåb viste det sig, at børnene havde glemt at tale grønlandsk, og man besluttede derfor at placere børnene i den danske skole frem for i den nye dobbeltsprogede skole som ellers planlagt. Det var et afgørende brud med hele forsøgets idé – men beslutningen synes at være truffet ad hoc efter omstændighederne uden at have affødt særlige overvejelser hverken om dens betydning for forsøgets intention om brobygning, eller dens langsigtede konsekvenser for børnene. Beslutningen betød, at børnene efter tilbagekomsten ikke rigtigt generobrede deres tabte modersmål, og at der vedblivende var en sprogbarriere mellem dem og deres familie og landsmænd.

Flertallet af børnene, heraf de seks fra Godthåb, havde stadig en levende forælder, men for alle var kontakten med familien begrænset. Forstanderinden afgjorde, hvornår og hvor længe besøg den ene eller den anden vej kunne finde sted, forældrene var fx ikke blandt gæsterne, når børnene fejrede mærkedage og jul, og det var et mindretal af børnene, der holdt ferie hos deres familie. Det fremgår klart, at særligt Bengtzen betragtede børnehjemmet netop som børnenes *hjem*, mens

familiemedlemmer var sekundære. Samtidig blev der lagt vægt på at bevare båndet til plejefamilierne.

Også børnenes forbindelser med byens øvrige grønlandske befolkning var begrænset. Deres kammerater var børn fra den danske skole, mens samvær med andre grønlandske børn stort set ikke er beskrevet i materialet, og børnene ser heller ikke ud til at have omgået mange voksne grønlændere. Der blev sideløbende givet undervisning i grønlandsk, men den manglende anvendelse af sproget i hverdagen har givetvis været den væsentligste årsag til, at de aldrig igen kom til at beherske grønlandsk som deres modersmål. I stedet omgikkes de og forstanderinden byens fremtrædende danske familier og embedsmænd. Desuden modtog børnehjemmet en række fornemme besøg fra Danmark, og pressen bragte jævnligt reportager fra børnehjemmet. De velplejede, velopdragne og dansktalende børn lader til at have været noget, alle var stolte af: Et symbol på den succesrige indsats for at fremme Grønlands udvikling til et moderne samfund efter dansk forbillede.

Fra 1956 begyndte børnene at flytte ud fra børnehjemmet, enkelte tilbage til deres mødre. En fik skibshyre til Danmark, de øvrige kom i huset i danske familier, i lære i primært dansksprogede virksomheder eller fortsatte i dansksproget efter- eller realskole. Nogle flyttede til Danmark, kort efter at de havde forladt børnehjemmet. De fleste andre fulgte siden efter. Ved udskrivningen forsvandt de ud af søgelyset hos alle involverede i forsøget.

Forsøgets konsekvenser for børnene

Under hele forløbet lå det som en underforstået selvfølge, at Danmarksopholdet og den dansksprogede opvækst ville give børnene bedre forudsætninger for et godt liv. At de derved fik 'en fremtid', som et af børnene senere refererede det. Man kan ikke fastslå en entydig kausalitet imellem forsøget, og hvordan det videre gik hvert enkelt barn. Ser man samlet på gruppen, er en række træk ved deres livsforløb imidlertid slående og viser, at fremtiden ikke for alle kom til at tegne sig så lys som forventet.

Af de 16, der voksede op på børnehjemmet, gennemførte tre en boglig uddannelse, seks en faglig, mens syv ikke uddannede sig videre efter grundskolen. Samlet opnåede børnene således ikke et uddannelsesniveau, der kunne have placeret dem som 'kernen' i deres lands modernisering; og i øvrigt forlod de fleste af dem Grønland som unge, mens blot fem levede deres voksenliv der.

Alkohol- og andet misbrug, psykiske lidelser, indlæggelser og selvmordsforsøg går igen i omkring halvdelen af beretningerne fra børnene eller deres pårørende. Gennemgående er også historier om hjemløshed og omflakkende og rodløse liv på kanten af samfundet, for nogles vedkommende også småkriminalitet og domme. Mange kom til at stå uden for arbejdsmarkedet og levede på førtidspension eller andre sociale ydelser. Et flertal af børnene levede deres liv uden nære bånd til deres biologiske slægt, og blandt de adopterede oplevede halvdelen, at adoptivfamilien brød med dem, i et tilfælde i en formel af-adoption. En del stiftede heller ikke egen familie, mens nogle fik børn, som de ikke bevarede kontakten med, eller som blev anbragt. Godt halvdelen af forsøgets 22 børn døde, inden de var fyldt 70. Samlet set altså et klart billede af, at en meget stor del af de 22 måtte kæmpe med dybe sociale og menneskelige problemer i livet.

En kilde til at forstå, hvorfor det gik sådan, er børnenes egne fortællinger om deres oplevelser under opvæksten, og hvordan de fik betydninger, der rakte langt ind i deres voksne liv. Trods børnenes meget forskellige liv fortæller de alle på hver deres vis om, hvordan deres særlige opvækst fik indgribende konsekvenser for deres relationer til familie og slægt, til Grønland og grønlændere og for deres identitet.

Det tabte modersmål spiller en central rolle i alle disse forhold. Da de mistede deres grønlandske sprog, blev båndet samtidig skåret over til det omgivende grønlandske samfund, og især børnene omkring dem reagerede med hån og drillerier. Videre frem i livet oplevede de fortsat, at de ikke blev opfattet som 'rigtige grønlændere' af deres landsmænd. Både i Danmark og i Grønland blev de

på én gang 'genkendt' som grønlandere på deres ydre, men afvist som grønlandere på grund af sproget.

Men først og fremmest er erindringen om ikke længere at kunne tale med forældre og søskende ved hjemkomsten til Grønland og sidenhen den kernefigur, som måske bedst symboliserer, hvad forsøget kom til at betyde for børnene: Tabet af familien står i alle erindringer som den mest smertelige erfaring. Børnene oplevede at blive bortrevet fra deres familie uden at vide hvorfor og hvor længe, og selv for dem, der vendte tilbage til Grønland, blev bruddet varigt på grund af sprogbarrieren og den meget begrænsede og stærkt regulerede kontakt. Tabet og savnet var desuden i mange tilfælde forbundet med ubesvarede spørgsmål; og tavshed, bebrejdelser og skyld gjorde familierelationerne vanskelige også i de tilfælde, hvor man forsøgte igen at knytte båndene. Nogle ganske få genvandt forholdet til deres familie, de fleste ikke. Med de brudte familieband mistede børnene samtidig vigtige brikker i deres hukommelse og livsfortælling.

Børnenes historier er gennemsyret af oplevelser af ensomhed, fremmedhed og rodløshed, af tabt, splittet og ambivalent identitet. At blive frarøvet sin identitet er dermed også det, der bedst sammenfatter forsøgets konsekvenser for børnene: De fleste udtrykker med det ene eller det andet eksempel oplevelsen af ikke at høre til, både som en følelse hos dem selv og udtrykt i omgivelsernes syn på dem både som børn og som voksne. Man kan forstå det som en slags dobbelt hjemløshed, hvor de hverken hørte hjemme hos familien eller blandt deres landsmænd.

Selv om intet af dette som udgangspunkt var intentionerne med det forsøg, myndigheder og organisationer satte i værk, kan man ikke affeje de faktiske konsekvenser som blot tilfældige og uheldige bivirkninger. De var affødt af de måder, hvorpå forsøget blev tænkt, tilrettelagt og gennemført. Fraværet fra Grønland og et langvarigt ophold hos dansktalende familier for børn, der var relativt små, og hvis sprog derfor endnu ikke var færdigudviklet. Fjernelsen af børnene fra deres familier og siden placeringen til fælles opvækst på en institution, hvor sproget var dansk og kontakten med både familie og grønlandske omgivelser begrænset og reguleret. Seks adoptioner til danske familier. Skolegang og uddannelse i dansksprogede rammer. Alt sammen konkrete tiltag i forsøget, som fik livslange implikationer for de børn, der blev udtaget til det. Og som blev besluttet i og imellem forskellige led og niveauer, fra topembedsmænd i Grønlands Styrelse og på centrale embedsposter i Grønland over de grønlandske landsråd, lokale præster, læger og lærere til beslutningstagerne og ansatte i de to store organisationer, der tog del i forsøget. Mere principielle overvejelser om forsøgets hensigtsmæssighed – og ikke mindst om dets betydning for børnene – var få og tonede hurtigt ud. Alle implicerede synes at have været grundlæggende overbevist om, at det, man iværksatte, ville være til gavn – på den korte bane for børnene selv, på den længere også for deres land.

Et forsøg uden protokol og konklusion

Et af spørgsmålene i kommissoriet for denne udredning er, hvilke overvejelser, beslutninger og handlinger der lå til grund for, at forsøget ikke siden blev gentaget. Svaret på det kan ikke baseres på tilgængeligt kildemateriale, men må snarere findes i tomrummet imellem kilderne, der viser sig overraskende tavse om spørgsmålet.

Vi ved, at man fra starten forestillede sig, at forsøget med de første 22 børn skulle gentages. Fra Grønlandsdepartementet udtrykte man, at man ville følge eksperimentet med største interesse, da det ville kunne få stor betydning fremover. Skoledirektøren i Grønland udbad sig løbende information om forsøgets udvikling, da også han så store muligheder i initiativet. På landsrådsmødet foreslog flere straks at sende flere børn af sted eller at gentage forsøget de efterfølgende år. Og i pressen blev der udtrykt håb om, at eksperimentet ville falde godt ud, så det kunne gentages fremover.

Også konkret blev der lagt op til og skabt mulighed for løbende at følge og vurdere forsøget. Et klart eksempel er intelligenstagene af børnene på Fedgården, hvor igennem man blandt andet ville

undersøge eventuel udvikling under opholdet. Kun én gang efterfølgende blev noget lignende gennemført, så vidt vi kan se. I januar 1955, godt to år efter tilbagekomsten til Grønland, noterede forstanderinden kort i dagbogen: "*Lærer Schultz Lorentzen foretager cycoanalytisk [sic] prøve på børnene for at se om der er nogen forandring fra den gang de blev prøvet i Danmark.*"³⁴¹ Testen, men især det fyldige dokumentationsmateriale fra børnehjemmet, kunne have dannet grundlag for en løbende vurdering af, om forsøget udviklede sig i den rigtige retning og frembragte de ønskede resultater. Vi har ikke fundet spor af den slags overvejelser og heller ikke af, at man på noget tidspunkt efter forsøgets iværksættelse drøftede at gentage det.

I Red Barnet dukkede børnene op i mødereferater og korte omtaler nogle ganske få gange i det første par år efter deres ophold i Danmark, hvorefter de forsvandt ud af organisationens opmærksomhedsfelt. Under dagsordenspunktet 'Grønland' behandlede man nu det børnehavearbejde, som var blevet Red Barnets opgave i arbejdsdelingen mellem dem, Dansk Røde Kors og Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn. For Dansk Røde Kors havde de 22 børn egentlig aldrig været et hovedanliggende; børnenes indkvartering på børnehjemmet i Godthåb var en beslutning truffet i Grønlandsdepartementet, som man blot havde taget til efterretning. Grønlandsudvalget i Dansk Røde Kors modtog det hjemsendte materiale fra børnehjemmet og fik dagbøgerne til cirkulation, men sagen gled ud af dagsordenen, som nu i stedet var optaget af byggeriet og driften af børnehjem i andre grønlandske byer.³⁴²

Heller ikke Grønlandsdepartementet synes at have fulgte op på forsøget, selv om man ved iværksættelsen havde lagt stor vægt på dets gennemførelse. Som i organisationerne er den nærliggende forklaring også her, at forsøget og dets deltagere ikke var en prioritet, da det først var sat i søen. Som departementet selv beskrev det, havde arbejdet med nyordningen medført en voldsom forøgelse af arbejdsmængden, og i lyset af de omfattende opgaver inden for udviklingen af bl.a. infrastruktur, erhvervsliv, uddannelse og sundhedsvæsen i Grønland har det næppe forekommet presserende at overvåge det i dét perspektiv lille forsøg, da først det var sat på skinner. Heller ikke, da de grønlandske landsråd i 1959 diskuterede nye forsøg med Danmarksophold, blev forsøget med de 22 børn og eventuelle erfaringer med det nævnt.³⁴³ For alle involverede synes de at være gledet ud af fokus.

Fra midt i 1950'erne var der forskellige initiativer til at sende grupper af lidt større børn på sommerophold i danske familier med henblik på at styrke deres danske sprog. Fra starten af 1960'erne blev opholdene sat i system fra offentlig side, nu af et års varighed og målrettet børn på 7.-8. klassetrin, altså omkring 14-årsalderen, som skulle bo hos plejefamilier og gå i dansk skole. Frem til udgangen af 1970'erne var omkring 9000 skolebørn på et sådant Danmarksophold. I forhold til de 22 børn var disse ældre og dermed bedre forankret i deres eget sprog og egen kultur og bedre i stand til at forstå rejsens karakter og formål. Børnene var heller ikke socialt udsatte, men fra almindelige familier, som de vendte tilbage til bagefter. På afgørende punkter fulgte de senere ophold altså en anden kurs, som ikke havde de samme konsekvenser, selv om der også her blev rapporteret om hjemve og savn, om spændinger mellem børnene og plejefamilierne og deres egne familier, om 'sprogchok' og identitetsforvirring.³⁴⁴

Mens de nye ophold tog form og blev sat i værk, gled historien om og erfaringerne fra det første forsøg og de 22 børn, hvis liv blev grundlæggende formet af det, ud i glemslen. Først fire årtier senere blev den fundet frem igen og fortalt, ikke mindst af børnene selv, i Tine Brylds bog *I den bedste mening*.

³⁴¹ DRK 531: Dagbog 18. januar 1955.

³⁴² Se fx årsberetninger fra Dansk Røde Kors, DRK 345. Referater af Red Barnets arbejdsudvalgsmøder i RB 12.

³⁴³ Jensen 2001, s. 129f.

³⁴⁴ Walling 2004, s. 82ff.; Jensen 2001, s. 81ff.

Kilder og litteratur

Utrykte kilder

Arktisk Institut

AI A275 A275: Kalaallit Peqatigiit (PK). Grønlænderforeningen

Folketingets Bibliotek og Arkiv

FBA Mødeprotokol for Rigsdagens Grønlandsudvalg, 1947-1953

FBA Grønlandsudvalgets arkiv, kasse 7: Akter 1948/49-1951/52

Nunatta Allagaateqarfia (Grønlands Nationalarkiv)

NA Ministerialbøger fra præstegæld i Grønland. Forskellige årgange

NA/Angmassalik 22.18.01 Angmagssalik præstegæld, 1.0.0.0 Ind- og udgåede telegrammer 1951

NA/Appat-Qullissat Appat/Qullissat præstegæld 1.3.1.2 (æske 22.13.01). Modtagne skrivelser 1923-1964 div. år

NA/Maniitsoq Maniitsoq præstegæld. Indgåede telegrammer 1942-1952. 22.07.01, 13.12/1

NA/Scoresbysund A.22.19.01/13.22, Scoresbysund præstegæld, modtagne telegrammer 1929-1960 og afsendte telegrammer 1938-1968

NA/Sisimiut Sisimiut præstegæld. Skematisk beretning vedr. skolen 1916-50 – delvis samt 1951-54, læg: Indkomne skrivelser og telegrammer 1951

Red Barnets arkiv, Furesø Lokalhistoriske Arkiv

Numrene i forkortelserne henviser til arkivets løbenumre.

RB 9 1945-1947: Forskellige møder

RB 10 1948-1949: Arbejdsudvalgsmøder 1948-1949

RB 11 1950-1954: Arbejdsudvalgsmøder 1950-1954

RB 12 1955-1964: Arbejdsudvalgsmøder 1955-21.8.1964

RB 607 1946. Fællesbreve. Løbenummer 607

Rigsarkivet

FrAmt/ B.1.-164 Frederiksborg Amt, 1960-1969 Journalsager, B.1.-164, 1960 36-59-60

GD 1499/51 Grønlandsministeriet 6. kontor, 1950-53(54), j.nr. 1499/51

GS 355/50 Grønlands Styrelse, j. nr.355/50

JM/A163 410 Justitsministeriet, 1. Kontor, 1849-1967 Journalsager, Løbenummer: 10396, 1952 A 163 410

JM/A163 428 Justitsministeriet, 1. Kontor, 1849-1967 Journalsager, Løbenummer: 10396, 1952 A 163 428

JM 1970-4153-1 Justitsministeriets 7. ekspeditionskontor, journalnr. 1970-4153-17.

JM/A163 471	Justitsministeriet, 1. Kontor, 1849-1967 Journalsager, Løbenummer: 10397, 1952 A 163 471
JM/10508A	Justitsministeriet, 1. Kontor, 1849-1967 Journalsager, Løbenummer: 10508 A, 1953 B 163 51
PrAmt/2537	Præstø Amt, 1912-1959 Journalsager, 2537, 1955 C6.18.55

Dansk Røde Kors' arkiv, Rigsarkivet

Numrene i forkortelserne henviser til pakkernes numre i arkivet.

DRK 78	Europahjælpen 1945-1950 mm: 1944-1950 Materiale vedr. hjælpearbejde efter krigen
DRK 133	1848-1964 Diverse vedr. forretningsudvalget og hovedbestyrelse: 1950
DRK 209	1946-1974 Diverse vedr. Grønland: 1946-48
DRK 210	1946-1974 Diverse vedr. Grønland: Diverse 1949
DRK 211	1946-1974 Diverse vedr. Grønland: Diverse 1950
DRK 212-213	1946-1974 Diverse vedr. Grønland: Diverse 1951-1952
DRK 214-15	1946-1974 Diverse vedr. Grønland: Diverse 1953-1954
DRK 216	1946-1974 Diverse vedr. Grønland: Diverse 1955-1959
DRK 217	1946-1974: Diverse vedr. Grønland: Diverse 1946-1952
DRK 275	1930-1977 Diverse (Hovedarkivet): 1948 Forretningsorden Hb. og F.U. m.m.
DRK 276	1930-1977 Diverse (Hovedarkivet): 1947 Udkast til div. FU-møder – 1952
DRK 345	1876-1967 Årsberetninger: 1950 Årsberetninger – 1960
DRK 531	1946-1974 Diverse vedr. Grønland: Div. Oversigter m.m. 1951-1957
DRK 532	1946-1974 Diverse vedr. Grønland: Godthåb 1954-1963

Rigsombudsmanden i Grønland

LOG/140.10	Landshøvdingen over Grønland, j. nr. 140.10: Adoptioner.
LOG/563	Landshøvdingen over Grønland, j. nr. 563: Red Barnet.
LOG/710	Landshøvdingen over Grønland, j. nr. 710-729. Besejling og Besejlingsplaner.

Litteratur og trykte kilder

B&K: *Beretninger og Kundgørelser vedrørende Grønlands Styrelse*. København 1937.

Beretninger vedrørende Grønland. København 1950 og efterfølgende år.

Betænkning udgivet af Grønlands Forsoningskommission. Nuuk 2017. Links til dansk og grønlandsk udgave:

<https://naalakkersuisut.gl/~media/Nanoq/Files/Attached%20Files/Forsoningskommission/Endelig%20bet%C3%A6nkning%20DK.pdf> Saammaateqatigiinnissamut Isumaqatigiissitaq, Nuuk 2017.

<https://naalakkersuisut.gl/~media/Nanoq/Files/Attached%20Files/Forsoningskommission/Endelig%20bet%C3%A6nkning%20GL.pdf> (Henvist 24. august 2020).

Bjerre, Cecilie: *Når staten er far og mor. Børneværnets anbringelser af børn i Danmark, 1905-1975*. Ph.d.-afhandling. Odense: SDU 2020

- Bornemann, Claus: *Et mappedyrs erindringer. Grønland mellem kolonitid og hjemmestyre*. København: Det grønlandske Selskab 2012.
- Broberg, Carl: Mårartavut – Grønlænderbørnene. *Kalâtdlit*, nr. 7-8, juli-august 1951.
- Bryld, Tine: *I den bedste mening*. Nuuk: Atuakkiorfik 1998.
- Danmarks Statistik: *Middellevetid*. <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/befolkning-og-valg/doedsfald-og-middellevetid/middellevetid> (Henvist 25. august 2020)
- Dansk Kvindebiografisk Leksikon. <https://www.kvinfo.dk/side/170/> (Henvist 12. oktober 2020)
- De forenede grønlandske landsråds forhandlinger 1950*. København 1950.
- Den Juridiske Ekspedition: *Betænkning afgivet af den juridiske ekspedition til Grønland 1948-1949*, Hefte I, København 1950.
- Diderichsen, Finn; Ingelise Andersen og Cecilie Manuel (red.): *Ulighed i sundhed – årsager og indsatser*. København: Sundhedsstyrelsen 2011.
- Folketingstidende*. København: Schultz 1954 og følgende år.
- Folketingstidende online*. 2010 f. <https://www.folketingstidende.dk/> (Henvist 14. oktober 2020.)
- G-50: *Grønlandskommissionens betænkning, bd. 1-6*. København 1950.
- Gam, Mikael: *En gang Grønland – altid Grønland*. København: Fremad 1972.
- Gam, Mikael: Den grønlandske skoles udvikling. *Årbog for dansk skolehistorie* 1968, s. 32-48.
- Grothe Nielsen, Beth: *Anstaltsbørn og børneanstalter gennem 400 år*. København: [SOCPOL], 1986.
- Grønlandsudvalget: *Betænkning fra Grønlandsudvalget af 1960*. Betænkning nr. 363. København: S. L. Møllers Bogtrykkeri, 1964.
- Gulløv, H.C. (red.): *Grønland. Den arktiske koloni*. København: Gads Forlag, 2017.
- Hansen, Paarnaq og Camilla Dam: *Forsoningskommissionen savner grundig undersøgelse af "Eksperimentet"*. KNR/gl. <https://knr.gl/kl/node/180631> (Henvist 24. august 2020).
- Heinrich, Jens: *Forsoningskommissionen og fortiden som koloni*. Baggrund.com, 28. november 2014. <https://baggrund.com/2014/11/28/forsoningskommissionen-og-fortiden-som-koloni/> (Henvist 25. august 2020)
- Inatsisartut: *Etablering af landsrådene. Et strejftog over udvikling fra landsråd til Inatsisartut 1911-2011*. <https://ina.gl/media/2526833/d-inatsisartut-website-inatsisartutgl-media-10680-201109-brochure-etablering-af-landsraadet-for-100-aar-siden-a4-dk.pdf> Landsrådit pilersinneqarneri: Piffissami 1911-miit 2011-mut landsrådinut Inatsisartunut ineriartornermit tigulaakkat. (Henvist 25. august 2020)
- Jacobsen, Anette Faye. Kontrol og demokrati. Træk af dansk børneforsorgs historie 1933-1958. *Historisk Tidsskrift*, nr. 4, 1989, s. 255-282
- Jensen, Christian: *Rigets yderste post: Statsministeriet og Grønland*. http://www.statsministeriet.dk/multimedia/Statsministeriet_og_Grønland.pdf (Henvist 25. august 2020)
- Jensen, Ernst: *Langt hjemmefra – grønlandske børn på skoleophold i Danmark i 1960'erne og 1970'erne*. Nuuk: Forlaget Atuagkat 2001.
- Kalaallit Nunaat*. Gyldendals bog om Grønland. København: Gyldendal 1999
- Kjær Sørensen, Axel: *Danmark-Grønland i det 20. århundrede – en historisk oversigt*. Århus 1983.

- Knakkegaard, Carla Lucia: *Et godt liv – trods alt! Tvangsflyttet fra Grønland til Danmark*. Havndal: JB Historie, 2012.
- Ludvigsen, Kai: Dansk Røde Kors' arbejde i Grønland, I: Grønland. *Det grønlandske selskabs årsskrift* 1951.
- Madsen, K. B. (red.): *Psykologisk Leksikon*. København: Gyldendal 1980.
- Naalakkersuisut: *Udtalelse efter møde mellem statsministeren og Formanden for Naalakkersuisut*. 27. februar 2019. <https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Nyheder/2019/02/270219-statsministeren-og-Formanden-for-Naalakkersuisut>; *Ministeriunerup Naalakkersuisullu siulittaasuata ataatsimeereernermi oqaaseqaataat*. Februarip 27-at 2019. <https://naalakkersuisut.gl/kl-GL/Naalakkersuisut/Pisut/2019/02/270219-statsministeren-og-Formanden-for-Naalakkersuisut> (Henvist 25. august 2020)
- Pedersen, Bjarne E.: *Grønlands person-, familie- og arveret m.v. - en lærebog*. Viborg: Forlaget Atuakkiorfik 2002.
- Petersen, Robert: *Det ændrede samfund og børnenes situation*. Nuuk: Kalaallit Nunaanni Naqiterisitsisarfik 1980.
- Red Barnet: *Undskyld til grønlanderbørnene*. Pressemeddelelse 4. september 2010.
- Red Barnet undskylder for svigt af grønlandske børn. Ritzau/Nyheder, 22. oktober 2015. (<https://ekstrabladet.dk/nyheder/samfund/red-barnet-undskylder-for-svigt-af-groenlandske-boern/5792089>) (Henvist 5. september 2020).
- Regulativ om Plejebørn i Grønland, I: *Beretninger og Kundgørelser vedr. Styrelsen af Grønland*. København 1937.
- Rigsdagstidende*. København 1949-50.
- Robert-Lamblin, Joëlle: *Ammassalik, East Greenland – end or persistance of and isolate? Anthropological and demographical study on change*. København: Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser i Grønland 1986.
- Rosing Olsen, Tupaarnaq: *I skyggen af kajakkerne. Grønlands politiske historie 1939-79*. Nuuk: Forlaget Atuagkat, 2005.
- Rytter, Maria: *Godhavnsrapporten: en undersøgelse af klager over overgreb og medicinske forsøg på Dreng- og Skolehjemmet Godhavn samt 18 andre børnehjem i perioden 1945-1976*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2011.
- SSOG: Sammen drag af statistiske oplysninger om Grønland, bind I-VII. I: *Beretninger vedrørende Grønlands Styrelse*. København 1942-1946.
- Strand, Caspar: Red Barnets historie. En fortælling om 60 års udvikling og arbejde. Red Barnet 2005. <https://redbarnet.dk/media/1170/red-barnets-historie.pdf> (henvist 6. november 2020).
- Sørensen, Helle Nørrelund: *Red Barnet Undskylder for Eksperiment-deltagelse*. <https://knr.gl/da/nyheder/red-barnet-undskylder-eksperiment-deltagelse>. Red Barnet Eksperimentimut peqataasimaneq utoqqattissutigaa. <https://knr.gl/kl/nutaarsiassat/red-barnet-eksperimentimut-peqataasimaneq-utoqqatsissutigaa> 19. oktober 2015. (Henvist 25. august 2020).
- Thiesen, Helene: *For flid og god opførsel - vidnesbyrd fra et eksperiment*. Nuuk: Milik Publishing, 2011.
- Trap Danmark (J. P. Trap red.): Bind 14: *Grønland*. København: Gads Forlag 1970

- Tróndheim, Gitte: Adoption i Grønland - en historisk gennemgang, I: *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning 2008-2009*. Nuuk: Ilisimatusarfik/Forlaget Atuakkiorfik 2009, pp. 123-142.
- Tróndheim, Gitte: Grønlands adoption - et vigtigt element i grønlandsk slægtskab, I: *Social kritik, Tidsskrift for social analyse & debat*, nr. 123, september 2010, pp. 44-50.
- Walling, Vinni: *De gode intentioners fatale konsekvenser. 22 grønlandske børns deltagelse i et kulturintegrationseksperiment i 1951*. Historiespeciale. Odense: SDU 2004.

Aviser mv.

Henvisninger til specifikke artikler findes i de relevante fodnoter.

Atuagagdliutit
 Berlingske Tidende
 Bornholms Tidende
 BT
 Demokraten
 Fredericia Dagblad
 Grønlandsposten
 Kamikken – Ugeavis for Godthåb
 Land og Folk
 Middelfart Venstreblad
 Nationaltidende
 Skive Folkeblad
 Social-Demokraten
 Sydsjællands Socialdemokrat.
 Vejle Amts Folkeblad
 Aalborg Amtstidende
 Aarhus Amtstidende

Film og dokumentar

Eksperimentet. Spillefilm. Manuskript: Louise Friedberg og Rikke de Fine Light. Instruktion: Louise Friedberg. Nimbus Film 2010.

Ensom i livet. Dokumentarprogram. Tilrettelæggelse: Klaus Birch og Janni Pedersen. Instruktion: Klaus Birch. Nordisk Film TV/TV2 fak2ren 1998.

Interviews

Der er gennemført fire interviews med personer, der var blandt de 22 børn, der blev sendt til Danmark i 1951. Interviewene fandt sted hhv. den 3., 6. og 10. marts samt den 19. oktober 2020.